ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ' ΑΡ. 131-138

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΑΗΣ 1946—ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1946

Διευθυντής: **ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ**

ΛΕΥΚΟΣΙΑ, ΚΥΠΡΟΣ

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΙΑ'. ΤΟΜΟΥ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

Ἀθάνα Γ.: Ὀκτάστιχα 77.

Ἀλιθέρση Γλαύκου: Μετάφρασις 14.

Βρεττάκου Ν.: Ἐλεγεῖο πάνω στὸν τάφο ἑνὸς μικροῦ ἀγωνιστῆ 214.

Γιοφύλλη Φώτου: Ἀθηναϊκὴ νύχτα 224.

Δάλλα Γ.: Ἀπὸ τὰ «Λιανοτράγουδα τοῦ ντουφεκιοῦ» 250.

Εὐαγγελίδη Δ.: Προετοιμασία 251.

Καρανικόλα Λίλας: Ἀνώφελη ἀγάπη 114, Τὸ κρίνο 115.

Καραπάνου Γ.: Ἐλευθερία 249.

Καρζῆ Λίνου: Ὁ Θῶκος 220.

Κοτζιούλα Γ.: Πρῶτα καὶ τώρα 33, Γραμμὴ καὶ τόνος 170.

Κράλη Μάνου: Ἐπιτάφιος τοῦ πληρώματος, Τὸ νέο φεγγάρι 42.

Κρανιδιώτη Νίκου: Ἀγρυπνία 108.

Κριναίου Παύλου: Χαρά, εὐτυχία, ἡ θέση σου! 21, Θαλασσινὴ ἀποθέωση 22, Οἱ γυναῖκες τῶν μεταναστῶν 96, Ἡ ἁμαρτωλὴ πολιτεία 97, Ἡ νύχτα τῶν Κυκλάδων 165, Ἡ Ἑλένη τῆς Σπάρτης 165, Ἡ ἀνθισμένη φλόγα τῆς ἀγνότητας 166.

Λαύρα Ν.: Ἀποκάμωμα, Δίψα, Κακὸς ἀέρας 36.

Λυσιώτη Ξάνθου: Ἀπάντηση 244.

Μάγνη Π.: Κάτι σὰν ἀπάντηση 118, Περασμένων λιτανεία 119.

Μοάτσου Δώρας: Φτωχοί! 250.

Μορφάκη Χρ.: Σοῦ στέλνω χαῖρ' εὐλαβικὸ 169.

Μπολέτση Στ.: Οἱ λεγεῶνες τῶν νεκρῶν τῶν Γερμανῶν 9.

Ὀλύμπιου Πέτρου: Κύπρος 230.

Παπαδάκη Σοφίας: Μαγδαληνὴ 86.

Παυλίδη Δ.: Λυρικὸ ἀνέβασμα 207.

Πέρδικα Νίκης: Φαντασία 254.

Ποριώτη Ν.: Ἐπίγραμμα 41.

Τάνταλου Θ.: Κλαίω 49, Ἀπάρνηση 119, Ἐλπίδα 251.

Χ. Κ.: Τριαντάφυλλα, τριαντάφυλλα 48, 166, Ἐλεγεῖο 243.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Fontana V.: (μετ. Ν. Ποριώτη): Ἔρως 95.

Gould Gerald (μετ. Θ. Πιτσιλλίδου): Δίψα γιὰ περιπλάνηση 49.

ΠΡΟΖΕΣ

Ἀκάμα Ἄπη: Παραβολὲς 113, 261.

Μιχαηλίδη Μ.: Θάναι 181.

Νικολαΐδη Νίκου: Τὸ Βιβλίο τοῦ Μοναχοῦ. Ἐκλογὴ 143.

Φραγκούδη Τάκη: Ἀφιέρωση 236.

Barbusse Henri (μετ. Αἰμ. Χουρμούζιου): Ἰησοῦς 10.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Κύρρη Κώστα: H. Barbusse «Ἰησοῦς» 192.

Προυσῆ Κώστα: Χρ. Γανιάρη «Εὐφημία» 196.

ΔΙΗΓΗΜΑ—ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

Βουτυρᾶ Δημ.: Ἡ ματωμένη ἄνοιξη 210.

Ἰακωβίδη, Ε. Κ.: Ὥρα διπλὴ 159.

Ἰωαννοπούλου Δ: Σκί... 37.

Κράλη Μάνου: Μουσικὴ 78.

Ξεφλούδα Στέλιου: Πορεία μέσα στὴ νύχτα 6.

Πιερίδη Γιάγκου: Ὁ σκοτεινὸς ἐπισκέπτης 225.

Χατζησωτηρίου Φ.: Μιὰ φωνούλα 116.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Ehrenbourg Ilya (μετ. τῆς Π. Π.): Θύελλα 171.

ΔΗΜΟΤΙΚΑ

Πιλαβάκη Κ.: Τὸ παραμύθιν τοῦ Συστειλλῆ 245.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Λάσκαρη Π.: R. Gary «Education Européenne» 132.

Προυσῆ Κώστα: Δ. Ψαθᾶ «Χειμώνας τοῦ 41» 59, Χρ. Γάτου «Αἷμα καὶ τάφοι» 59, Ἀντ. Πετράκη «Λεύτερες ψυχὲς» 59, Μαρ. Π. Ράλλη «Μιὰ γαλάζια γυναίκα» καὶ «Γιὰ μιὰ ζουγραφιὰ καὶ ἕνα σκύλο» 60, Π. Φλώρου «Νοσταλγοὶ» 62, Α. Κωτσάκη «Ἀποστάτες» 63, Π. Χάρη «Μακρινὸς κόσμος» 128, Σ. Ξεφλούδα «Ἄνθρωποι τοῦ μύθου» 130, Α. Τερζάκη «Ἀπρίλης» 187, Μ. Λουντέμη «Καληνύχτα Ζωή..» 188, Τ. Ἀθανασιάδη «Ταξίδι στὴ μοναξιὰ» 190, Α. Ἰννίνου «Οἱ καταδικασμένοι» 190, Γ. Φυλακτοῦ «Ἡ εὔθυμη πλευρὰ τῆς Κατοχῆς» 191, J. Steinbeck «Ὁ δρόμος μὲ τὶς φάμπρικες» 192, Θ. Κορνάρου «Καλοὶ καὶ κακοὶ» καὶ «Ἅγιον Ὄρος» 194, Ι Μ. Παναγιωτόπουλου «Χαμένη ζωὴ» 194, Θ. Πετσάλη «Τὰ δικά μας παιδιὰ» 194, Φ. Κόντογλου «Φημισμένοι ἄντρες καὶ λησμονημένοι» 195, Γ. Μπεράτη «Ὁδοιπορικὸ τοῦ 43» 195, Κ. Παράσχου «Ψηλὰ στὶς κορφὲς» καὶ «Φτερουγίσματα» 195, Χρ. Εὐελπίδη «Πολίτικα» 196, Κ. Τριανταφύλλου «Χειμώνας στὴν Ἀλβανία» 196.

ΔΡΑΜΑ

ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

Καζαντζάκη Νίκου: Καποδίστριας 3.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Valéry Paul (μετ. Κ. Στυλιανοῦ): Ὁ Φάουστ μου 237.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Προυσῆ Κώστα: Ν. Καζαντζάκη «Ἰουλιανὸς» καὶ «Ὁ Καποδίστριας» 65, Π. Φλώρου «Ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας» 65, Θέατρο Νέο Λυρικὸ Β. Ρώτα «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς» 69, Η. Βενέζη «Μπλὸκ C» 135, Β. Ρώτα «Ἑλληνικὰ Νιᾶτα» 191.

ΜΕΛΕΤΗ

ΠΡΩΤΟΤΥΠΕΣ

Ἀλιθέρση Γλαύκου: Αὐτοκριτικὴ 87.

Βάλσα Μ.: Τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀτόμου 178.

Καλομοίρη Μ.: «Ἡ Ἁρμονία τῆς σύγχρονης μουσικῆς» τοῦ κ. Σ. Μιχαηλίδη 51.

Καργώτη Γ.: Οἱ ἀλλόθροοι ἄνθρωποι τῆς Τεμέσης 183.

Κιτρομηλίδη Μ.: Τὸ τέλος μιᾶς μεγάλης ἐπικῆς παράδοσης 98.

Μιχαλόπουλου Φ.: Ἁρματωλοὶ καὶ Κλέφτες 215.

Σοφοκλέους Θ.: Γλωσσικὴ ἀγωγή: Προφορὰ 43, Τὸ μέλλον τῆς κλασσικῆς ἀγωγῆς 231.

Σπανδωνίδη Π.: Ἀετοφωλιὲς 167.

Σπυριδάκι Κ.: Ἡ γνησιότης τῶν στίχων 904—920 τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους 23, Τὰ βασίλεια τῆς Κύπρου 255.

Φλώρου Παύλου: Τὸ σύγχρονο μυθιστόρημα 18.

Χάρη Πέτρου: Πνευματικὴ ζωὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση 109.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Augagneur Marcel: E. Venézis «La Grande Pitié» 56.

Λαλαούνη Ἀλ. : Σ. Μιχαηλίδη «Ἁρμονία τῆς σύγχρονης μουσικῆς» 64.

Πετρίδη Φρ. : Κ. Ἀμάντου «Μικρὰ μελετήματα» 55.

Προυσῆ Κώστα : «Κυπριακαὶ Σπουδαὶ» τομ. Η΄ 54, P. Lascaris «Solomos» 56, Α. Προκοπίου «Κριτικὸς» 133, Π Χάρη «Κρίσιμη ὥρα» καὶ «Ὅταν ἡ ζωὴ γίνεται ὄνειρο» 185.

Σπανούδη Σοφίας: Σ. Μιχαηλίδη «Ἁρμονία τῆς σύγχρονης μουσικῆς» 64.

Σπυριδάκι Κ : Y. Béquignon «Paysages et Images de l' Iliade» 133.

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Προυσῆ Κώστα : Ἡ νίκη τοῦ Κυριακίδη 50, Νὰ δυναμώσουμε τοὺς δεσμούς 120, «Οἱ Φίλοι τοῦ Βιβλίου» 182.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Ἀθηναίας Εἰρήνης : Ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς γνώσεως 252.

Βενέζη Ἠλία : Τὸ ὅραμα 259.

Βογόπουλου Διον. : Κύπρος 262.

Ζακυθηνοῦ Δ. : Εἰς τὸ ἀνακύκλημα τῶν χρόνων 34.

Μιχαηλίδη Μ. : Ζωγραφική. Ἔκθεση μαθητῶν καὶ μαθητριῶν Παγκυπρίου Γυμνασίου 135.

Morgan Claude (μετ. τῆς Π.Π.): Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ Wells 180.

Μυριβήλη Σ. : Μᾶς μιλᾶ ἡ διανοούμενη Κύπρος 124.

Πιλαβάκη Κ. : Τὸ παραμύθιν τοῦ Συστειλλῆ 245.

Προυσῆ Κώστα : Τὸ θέατρο 137.

Σικελιανοῦ Α. : Αὐγὴ Σακαλλῆ (ἐπιστολὴ) 123.

Στυλιανοῦ Κ. : Γαλλικὴ πνευματικὴ ζωὴ 197, 263.

Ἀλληλογραφία 201.

Εἰδήσεις 75, 137, 199, 266,

Νέα Βιβλία 73, 139, 200, 265.

Παρατυπώματα 267.

Τύπος 74, 137, 199, 266.

Ὑπεύθυνος ἰδιοκτήτης Ν. Ι. Κρανιδιώτης—Λευκοσία.

Τύποις «ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ» Θ. Γ. Κυριακίδη, Λευκοσία.

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΤΟΣ ΙΑ' ΑΡ. 131-132

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ: Καποδίστριας (τραγωδία)
ΣΤΕΛΙΟΥ ΞΕΦΛΟΥΔΑ: Πορεία μέσα στὴ νύχτα (διήγημα)
ΣΤ. ΜΠΟΛΕΤΣΗ: Οἱ λεγεῶνες τῶν νεκρῶν τῶν Γερμανῶν (ποίημα)
H. BARBUSSE (μετ. Αἰμ. Χουρμούζιου): Ἰησοῦς
ΓΛΑΥΚΟΥ ΑΛΙΘΕΡΣΗ: Μετάφρασις (ποίημα)
ΠΑΥΛΟΥ ΦΛΩΡΟΥ: Τὸ σύγχρονο μυθιστόρημα (μελέτη)
ΠΑΥΛΟΥ ΚΡΙΝΑΙΟΥ: Χαρά, εὐτυχία, ἡ θέση σου!—Θαλασσινὴ ἀποθέωση (ποιήματα)
Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ: Ἡ γνησιότης τῶν στίχων 904—920 τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους (μελέτη)
Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑ: Πρῶτα καὶ τώρα (ποίημα)
Δ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ: Εἰς τὸ ἀνακύκλημα τῶν χρόνων (μελέτη)
Ν. ΠΕΤΜΕΖΑ—ΛΑΥΡΑ: Ἀποκάμωμα—Δίψα—Κακὸς Ἀέρας (ποιήματα)
Δ. ΙΩΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ: Σκί... (διήγημα)
Ν. ΠΟΡΙΩΤΗ: Ἐπίγραμμα (ποίημα)
Μ. ΚΡΑΛΗ: Ἐπιτάφιος τοῦ πληρώματος—Τὸ νέο φεγγάρι (ποιήματα)
Θ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ: Γλωσσικὴ ἀγωγή: Ἡ προφορὰ (μελέτη)
Κ. Χ.: Τριαντάφυλλα, τριαντάφυλλα... (ποιήματα)
GERALD GOULD (μετ. Θ. Πιτσιλλίδου): Δίψα γιὰ περιπλάνηση (ποίημα)
Θ. ΤΑΝΤΑΛΟΥ: Κλαίω (ποίημα).

(συνέχεια ἀπὸ μέσα)

ΚΥΠΡΟΣ ΜΑΗΣ—ΙΟΥΝΗΣ 1946

ΤΙΜΗ 2 ΣΕΛΙΝΙΑ

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΙΜΗΝΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

Ἐτησία συνδρομὴ γιὰ τὴν Κύπρο 10 σελίνια
» » » τὸ ἐξωτερικὸ 12 »
Κάθε τεῦχος 2 σελίνια.

Διευθυντής: ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ,
19, Οὐζουνιάν, Λευκοσία

Τυπογραφεῖο: «ΝΕΟΣ Κόσμος» Θωμᾶ Γ. Κυριακίδη

ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ: ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: Ἡ νίκη τοῦ Κυριακίδη.—Μ. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗ: Ἡ «Ἁρμονία τῆς σύγχρονης μουσικῆς» τοῦ Σ. Μιχαηλίδη. —Κριτική: ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: «Κυπριακαὶ Σπουδαί τομ. Η'».— ΦΡΙΞΟΥ ΠΕΤΡΙΔΗ: Κ. Ἄμαντου «Μικρὰ μελετήματα».—ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: P. Lascaris «Solomos».—MARCEL AUGAGNEUR: E. Venézis «La Grande Pitié».—ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: Δ. Ψαθᾶ «Χειμώνας τοῦ 41», Χρ. Γάϊου «Αἷμα καὶ τάφοι», Ἀντ. Πετράκη «Λεύτερες ψυχές», Μαρ. Περ. Ράλλη «Μιὰ Γαλάζια γυναῖκα» καὶ «Γιὰ μιὰ ζουγραφιὰ καὶ γιὰ ἕνα σκύλλο», Π. Φλώρου «Νοσταλγοί», Α. Κωτσάκη «Ἀποστάτες»—ΣΟΦ. Κ. ΣΠΑΝΟΥΔΗ καὶ ΑΛ. ΛΑΛΑΟΥΝΗ: Σολ. Μιχαηλίδη «Ἁρμονία τῆς σύγχρονης μουσικῆς».—ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: Ν. Καζαντζάκη «Ἰουλιανὸς» καὶ «Ὁ Καποδίστριας», Π. Φλώρου «Κυβερνήτης Καποδίστριας.— Τὸ Θέατρο: ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: Θέατρο Νέο Λυρικό: Β. Ρώτα «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς».—Εἰδήσεις.— Τύπος.—Νέα Βιβλία.

ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ:

Πλούσια κ' ἐκλεχτὴ συνεργασία Ἑλλήνων καὶ Κυπρίων λογοτεχνῶν.

Κυπριακὰ Γράμματα

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΑ' ΑΡ. 131-132	ΛΕΥΚΟΣΙΑ, ΚΥΠΡΟΣ	ΜΑΗΣ ΙΟΥΝΗΣ	1946

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

Στὶς 25 τοῦ Μάρτη τὸ 'Εθνικὸ Θέατρο ἀνέβασε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία τὴν τραγωδία τοῦ Νίκου Καζαντζάκη «Καποδίστριας», πού ναι μιὰ ἀπὸ τὴ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν δραμάτων ποὺ τελευταῖα γράφει ὁ ἐκλεχτὸς αὐτὸς ἐργάτης τῶν Νεοελληνικῶν Γραμμάτων. Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» βρίσκονται στὴν εὐχάριστη θέση νὰ δημοσιέψουν σήμερα ἕνα ἀπόσπασμα τῆς τραγωδίας,—πού τώρα παίζεται στὴν 'Αθήνα,—μὲ τὴν εὐγενικὴ παραχώρηση τοῦ συγγραφέα. Τὸ ἀπόσπασμα εἶναι ἀπὸ τὴν πρώτη πράξη "Ενα ἄλλο ἀπόσπασμα, τὴν τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξης, θὰ δημοσιέψουμε στὸ ἑπόμενο.

Καπ.—*Πάθη, ντροπες, παληκαριες τυφλες, τιτάνες*
αόματοι, της άγριας ράτσασμας οι ρίζες·
μα αντάμα απο τις λάσπες τούτες η λαχτάρα
για το αψηλο, σκληρο, της λεφτεριας λουλούδι,
μεσολογγίτικη έξοδο στο φως, γιουρούσι
ν' ανθίσουμε στο χώμα το άγιο ριζωμένοι!
Παλέβουν τρεις χιλιάδες χρόνια οι δυο μεγάλες
αθάνατες Ελάδες τούτες και σπαράζουν
κ' έρχεται πάντα, στου γκρεμου τα χείλια, Νίκη
αιματομένη κι αφστηρη, γεμάτη λάμψη,—
κι αφτο το αληθινο 'ναι πρόσωπόσου, Ελάδα!

Ω Μοίραμου, σ' εφχαριστω που μου μπιστέφτης,
στην επικίντυνη στιγμη που ο Νους παλέβει
μεσ' στο άγιο αλώνι αφτο με τους Τιτάνες,
να βάλω τάξη, οση μπορω κ' εγω, στο χάος!

['Αξαφνα πικραμένη μονότονη, όλο κλάμα, ακούγεται γεροντικια φωνη να τραγουδάει στην αβλη συνοδεμένη με μακρόσυρτες δοξαριες λύρας].

Η φωνη:—*«Ακόμα τούτ' την άνοιξη,*
ραγιάδες, ραγιάδες...»

Καπ.—*Ωω!*
Πάλι η φωνη του γέρου απα στους βράχους!

Η φωνη:—*«Τούτο το καλοκαίρι,*
καημένη Ρούμελη!
όσο ναρθει ο Μόσκοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες!
να φέρει το σεφέρι,
Μορια και Ρούμελη!»

Καπ.—*Τούτη η φωνη 'ναι της Ελάδας και μου σκίζει*
τα σωθικα! Παλια, προφητεμένα λόγια,
κούφιες παρηγοριες και φαντασιες του σκλάβου
βάναν, Λαμπρη, στραβα το φέσι και φιλιούνταν:
«Χριστος ανέστη, αδέρφια! φώναζαν· κουράγιο
κι ο Μόσκοβος θα κατεβει να μας λυτρόσει!»
Κι όταν στους έρμους ζύγονα γιαλους, θυμούμαι
γέρος σκελεθρομένος, φάντασμα με γένια
κατάσπρα, με λερη κουρέλια φουστανέλα,
ξυπόλυτος, πετάχτη απο ένα βράχο κι άγρια,
τα χέρια του κουνώντας να πετάξει, βγάνει
σπαραχτικια χαρούμενη φωνη κι αρχίζει
τον άγιον ύμνο τούτον της σκλαβιας: «Ραγιάδες,
ραγιάδες!» να βοηγάει και να τηράει στην πλώρα
να στέκω ορθος του καραβιου και να ζυγόνω.
Είχαν τα θάρητους οι σκλάβοι πως εγώ 'μαι
ο Μόσκοβος το γένος το ξανθο και φτάνω·
κ' ένας εγώ 'μαι σαν κι αφτους, πιο πικραμένος.
Κι όντας το πόδι πάτησα, αχ! στη ματομένη,
καρβουνιασμένη γης, τί σπαραγμος εκείνος!
Άντρες χλομοι, με ολάνοιχτες πληγες, γυναίκες
με ρημαγμένα ολάδια στήθια, αναμαλιάρες,
γυμνα ορφανα πρησμένα απο την πείνα, ολούθε
κατηφορούσαν πάνω απ' τις σπηλιες, προβαίναν
απ' των σπιτιων τους τα χαλάσματα, και γέροι
με κοίταζαν βουβοι, σκυμένοι στα ραβδιάτους.
Όλοι, με θεριεμένα μάτια απο την πείνα,
με κοίταζαν, με κοίταζαν βουβοι και κλαίγαν.
Βρέχουνταν απ' τα δάκρια η γη, οι μυρτιες κ' οι δάφνες
βρέχουνταν, που είχαν στρώσει χάμω νὰ πατήσω.
Βάναν μετάνιες οι γυναίκες και φιλούσαν
τ' αχνάρια των ποδιώνμου κι άλες θυμιατήρια
κρατούσαν και με θύμιαζαν και κάναν όλοι,
κοιτώνταςμε άλαλοι, με τρόμο, το σταβρότους.
Κ' εγω τα βλέφαρα κρατούσα ορθα μην κλάψω
κ' ένιοθα πια τα γόνατάμου να λυγίζουν.
Και ξάφνου απ' όλα ξέσπασε τα στήθια η μπόρα—
χαρούμενη, γιομίτη αλόφρενην ελπίδα

η πιο βαθια φωνη της πιο βαθιας Ελάδας :
«Ραγιάδες, ήρθε ο Μόσκοβος, Μορια καὶ Ρούμελη!»
Με βιας το πρόσωπο έστρεψα, μη δουν πως κλαίω·
και νά, μια μυγδαλια θαρώ μέσ' σε ρημάδι,
στο κρύο του Γεναριου να τρέμει ολανθισμένη·
κ' ένα αγριεμένο κορασόπουλο, χοιμώντας
μέσα απ' το χάλασμα μου σφήνοσε στο χέρι,
λες μούδινε σπαθι, μικροανθισμένο κλώνο.
Κ' εγω με τρόμο κι αναγάλιαση απηθόνω
το αγνο, προφητικο λουλούδι στην καρδιάμου.

(Σιγή αναθυμάται τα περασμένα, στενάζει).

Ω μυγδαλιά, που στο βαρη χειμώνα, πρώτη,
απο μακρια πολυ την ανοιξη αγναντέβεις
και την τριανταφυλένια ασκόνεις παντιγέρα,
ω μυγδαλια μεγαλομάρτυσα, αδερφήμου!
Είπα, σφιχτα αψηλα κρατώντας το κλωνάρι
κι ακούμπησα στο Γέρο του Μορια, δεξάμου,
κι απ' το Μιαούλη πιάστηκα, ζερβα, μην πέσω!
Και ξάφνου, νά η φωνη καὶ πάλι της Ελάδας!
Μα όλο θυμο και παραπόνεση είναι τόρα
κι απο τη νύχτα και τα χώματα ανεβαίνει,
κι απο τους τάφρους λες, και μου χτυπάει την πόρτα!
Σημάδι φοβερο, καλως ναρθεις!
Ως σήμερα,
στην πρώτη λειτουργια,—πενήντα πέντε χρόνια
διαβήκαν πια αστραπη—γενήθηκα στον κόσμο·
κι όλη τη νύχτα δεν κοιμήθηκα, ζυγιάζοντας
στις αρετης το φλωροζύγι τη ζωήμου.

Όσο μπορούσα, ορκίζομαι, έκαμα το χρέος·
γιατί η φωνήσου σήμερα πρωι, πατρίδα,
απ' το σκοτάδι ανέβη τόσο πικραμένη ;

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

ΠΟΡΕΙΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΝΥΧΤΑ

Πουθενὰ μιὰ ἴσκια ἐπιφάνεια. Παντοῦ τὰ μεγάλα χιονισμένα βουνὰ τῆς 'Αλβανίας. Γῆ λασπωμένη, βροχὴ μέσα στὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα. 'Η βροχὴ βγαίνει ἀπ' τὴ γῆ καὶ γυρίζει στὴ γῆ. Κι' ὅλα τὰ μάτια θέλουν νὰ δοῦν ἕνα κάμπο ποὺ νὰ μὴ τελειώνει. Κάπου, κάπου μικρὰ χωριὰ ποὺ καπνίζουν. Κανένας ἄνθρωπος στοὺς λιθόστρωτους δρόμους. Καμμιὰ φωνή. Κάποτε ἕνα παιδὶ βγαίνει σὲ μιὰ πόρτα καὶ κοιτάζει χαμογελώντας. Μερικοί, ὅπως τὸ βλέπουν, δακρύζουν, μὰ δὲ φαίνουνται τὰ δάκρυα. "Ενας στρατιώτης κάτι δίνει στὸ παιδὶ καὶ τὸ χέρι του τρέμει. Τὰ πρόσωπα λασπωμένα, ὁ ἱδρώτας παγωμένος στὸ μέτωπο, ἀξύριστα τὰ μάγουλα, καμπούριασαν οἱ ὦμοι, σάπισαν τὰ παπούτσια στὰ πόδια, ὅμως κανεὶς δὲ σταματᾶ. Κσὶ τ' ἄσπρο ἄλογο προχωρεῖ ἀργά, σκύβει τὸ κεφάλι, ἀπ' τὰ ρουθούνια του τρέχει αἷμα, ἔχει τ' αὐτιά του κατεβασμένα. Κάποτε οἱ γυναῖκες βγάζουν τὸ πρόσωπο τους σ' ἕνα παράθυρο, ἡ κόκκινη γραμμὴ τῶν χειλιῶν ἀκίνητη πάνου στὸ χιόνι, κάτου ἀπ' τὸ σφιχτὸ φόρεμα ἡ καμπύλη τοῦ στήθους, μὰ κανεὶς ἀπ' τοὺς στρατιῶτες δὲν ἔχει ἐπιθυμίες στὰ λιγνά του μέλη, δὲν κοιτάζει τὸ πρόσωπο τῶν γυναικῶν, τὴν καμπύλη τοῦ στήθους. "Ολοι ἔχουν τὰ πόδια ὡς τὸ γόνατο μέσα στὴ λάσπη, τὰ χείλη ξηρά, χωρὶς αἷμα, κάποιοι στηρίζουνται στοὺς συντρόφους τῶν νὰ μὴν πέσουν. Κοιτάζουν μονάχα τὰ μεγάλα χιονισμένα βουνά, τὸ ποτάμι μὲ τὶς ψηλὲς ὄχθες. "Εχουν λιώσει τὰ παπούτσια τους κ' ἔχουν γεράσει τὰ πρόσωπα τους. "Ομως ὅλο προχωροῦν κι' ὁ πόλεμος δὲν εἶναι πειὰ μακρυά.

Μέσα στὴ νύχτα σὰν τυφλὸ διασχίζει τὸ σκοτάδι τ' ἄσπρο ἄλογο ἀκολουθώντας τὴ γραμμὴ ποὺ χαράζουν οἱ στρατιῶτες μὲ τὰ κουρασμένα τους βήματα πάνου στοὺς λασπωμένους δρόμους τῆς 'Αλβανίας. "Εχω κλειστὰ τὰ μάτια γιατὶ κι' ἂν τ' ἀνοίξω δὲ θὰ βλέπω τίποτα, θὰ εἶναι πάλι σὰν νὰ τἄχω κλεισμένα. Μαύρη ἡ γῆ ἄπειρη μπροστὰ στὰ πόδια μας. Μαντεύω πὼς ἀναβαίνουμε, τὸ σῶμα μου γέρνει πρὸς τὰ πίσω, ἔπειτα πέφτει πρὸς τὰ ἐμπρός, νοιώθω πὼς κατεβαίνουμε μιὰ πλαγιὰ ἀπότομη. "Αλλοτε εἶμαι σὰ μετέωρος καὶ δὲν καταλαβαίνω τίποτα. Σ' αὐτὴ τὴ χώρα ἀνεβαίνει καὶ κατεβαίνει κανεὶς ἀδιάκοπα. 'Ο ὕπνος μᾶς βασανίζει ἀνυπόφορα. Βρέχει μαζὶ μὲ τὸν ἀέρα καὶ οἱ σταγόνες μᾶς χτυποῦν τὸ πρόσωπο. "Αξαφνα σταματοῦμε Κανεὶς δὲν ξαίρει γιατὶ σταματήσαμε. "Ισως πολλοὶ νὰ νομίζουν ὅτι βαδίζουν ἀκόμα. Εἶναι τόσο διαφορετικὴ ἡ πορεία μέσα στὴ νύχτα. Κατεβαίνω ἀπ' τ' ἄλογο, ὅμως δὲν ξαίρω νὰ περπατήσω, μοῦ φαίνεται δὲν ἔχω πόδια, δὲν πατῶ σὲ στερεὸ ἔδαφος. Ξαφνικὰ φλόγες μέσα στὸ σκοτάδι. Οἱ στρατιῶτες ἀνάψαν φωτιὲς νὰ ζεσταθοῦν. 'Ανοιγοκλείνουν τὰ βλέφαρα τρομαγμένα. Εἶναι σὰν νὰ φοβοῦνται τὸ φῶς. Φαίνουνται κάποιοι τοῖχοι σπιτιῶν πέτρινοι, ἕνας δρόμος λιθόστρωτος ποὺ κρημνίζεται στὴ νύχτα. Βρισκόμαστε σ' ἕνα χωριό. Τὸ χωριὸ εἶναι κλεισμένο στὰ σπίτια, τὰ

σπίτια στὸ σκοτάδι. Μονάχα κάποιοι κύκλοι ἀπὸ φῶς καὶ πέρα ἀπ' αὐτοὺς ἀπέραντη ἡ μαύρη νύχτα. Κανεὶς ἄνθρωπος. Γύρω στὶς φωτιὲς παράξενα πρόσωπα ἀξύριστα, κουρασμένα, βρώμικα, λασπωμένα, μάτια ποὺ σφαλοῦν, ἕνα κεφάλι ποὺ πέφτει στὸ στῆθος κομμένο ἀπ' τὸν ὕπνο, ἕνα σῶμα κοιμισμένο πάνου στὸν ἀγκῶνα, ἕνα κρανίο ποὺ ἀναπαύεται σὲ μιὰ πέτρα, ἕνα τρύπιο παπούτσι κολλημένο σὲ κάποιο μάγουλο, μιὰ πλάτη ποὺ ἀκουμπάει σὲ ἄλλη πλάτη. Κάθουμαι γύρω στὴ φωτιὰ καὶ παλεύω μὲ τὸν ὕπνο. Ὅπως φυσάει ὁ ἀέρας οἱ φλόγες κάποτε μᾶς ἀγγίζουν, γλύφουν τὰ πρόσωπα, σέρνουνται πάνω στὰ ροῦχα καὶ μυρίζει καμένο μαλλί. Ὅμως κανεὶς δὲν κουνιέται, δὲν κάνει τὸν παρσμικρὸ μορφασμό. Οὔτε μιλάει κανένας. Ποιὸς ξαίρει ἂν ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει. Ἴσως κάποιος νειρεύεται, γι' αὐτὸ κάτι ψιθυρίζει. Τί νὰ νειρεύεται ἕνας ὅταν βρίσκεται μισὸ βῆμα μακρυὰ ἀπ' τὸ θάνατο. Κάποιοι σοῦ φαίνουνται σὰν τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ κοιμοῦνται ἀφοῦ κουράστηκαν παίζοντας ὅλη τὴ μέρα. Ἡ νύχτα γίνεται ἀτελείωτη, παράξενη. Ἡ φωτιὰ χαμηλώνει. Ἡ βροχὴ μαστίζει τὸν ὕπνο. Τὰ πρόσωπα σβήνουν. Ποῦ τὰ εἶδες, πότε τὰ γνώρισες αὐτὰ τὰ πρόσωπα. Εἶναι σὰν νὰ τὰ εἶδες πρὶν ἀπὸ χρόνια πολλά, σὰν νὰ τὰ γνωρίζεις πάντα, κ' ἴσως αὔριο δὲν θὰ τὰ ξαναδεῖς, οὔτε θὰ σὲ ξαναδοῦν. Ἡ φωτιὰ σβήνει καὶ γεμίζουν πάλι τὰ κλαμένα μάτια ἀπ' τὸ μαῦρο σκοτάδι.

Ἡ νύχτα πηγαίνει πάντα πρὶν ἀπ' τ' ἄσπρο ἄλογο ποὺ εἶναι λιγνὸ ὅπως τὸ καλάμι καὶ δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ βγάλει τὰ πόδια του ἀπ' τὴ λάσπη. Ἡ βροχὴ νύχτα καὶ μέρα σέρνεται στὸ πρόσωπο μου, περνάει στὸ κορμί, κατεβαίνει ὡς τὰ πόδια, καὶ διώχνει τὸν ὕπνο, γιατὶ μονάχα μ' ἀνοιχτὰ μάτια κατορθώνω κάποτε νὰ κοιμηθῶ πάνου στ' ἄλογο ποὺ μόλις μὲ σηκώνει στὴ ράχη του. Γύρω στὰ πόδια μου πάγωσε τὸ νερὸ ποὺ περνάει ἀπ' τὰ παπούτσια μου ποὺ σαπίσαν. Ὁ χρόνος ἔγινε ἕνας κύκλος ποὺ γυρίζει χωρὶς νὰ σταματᾶ, ἀπ' τὰ δεξιὰ πρὸς τ' ἀριστερά, ἀπ' τ' ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιά, μέσα στὸ κεφάλι μου τὸ κράνος μοῦ σφίγγει τοὺς κροτάφους κι' ἔκανε μιὰ κόκκινη γραμμὴ στὸ μέτωπο μου. Τὰ πόδια μουδιάζουν, δὲν εἶναι συνέχεια ἀπ' τὸ σῶμα μου, ἔγιναν δυὸ κομμάτια ξύλα ποτισμένα ἀπ' τὴ βροχή. Δὲν εἶμαι πιὰ ἄνθρωπος παρὰ ἴσως ἕνα φάντασμα πάνου στὸ ἄλογο ποὺ κάθε μέρα λιγνεύει περισσότερο.

Βαδίζουμε ἀνάμεσα στὰ μεγάλα χιονισμένα βουνὰ αὐτῆς τῆς παράξενης μακρυνῆς χώρας. Τ' ἄσπρο ἄλογο ἔχει κατεβασμένο τὸ κεφάλι του κι' ὅλο προσέχει νὰ μὴν πατήσει τὰ ψόφια ἄλογα ποὺ βρίσκουνται ἀνάσκελα πάνου στὸ δρόμο μὲ πρησμένη τὴν κοιλιὰ καὶ τὰ πόδια τεντωμένα στὸν οὐρανό. Κάποιοι μιλᾶνε μέσα στὴ νύχτα:

—Θἀργήσει νὰ τελειώσει ὁ πόλεμος, θἀργήσει νὰ τελειώσει ὁ πόλεμος. Μάτωσαν τὰ πόδια μου ἀπ' τὰ παπούτσια.

—Ἡ πλάτη μου καμπούριασε ἀπ' τὸ βάρος, θὰ μείνω στὸ δρόμο.

—Λυγίζουν τὰ γόνατά μου. Δὲν θὰ μπορέσω νὰ προχωρήσω.
—Μαῦρος ὁ πόλεμος σὰν τὴν κόλαση.
—Ὅμως αὐτὸς ὁ πόλεμος εἶναι δίκαιος.
—Δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς ὑποτάξει ὁ φασισμὸς τοῦ Μουσολίνι.
—Δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει κανένας φασισμὸς στὸν κόσμο.
—Θὰ πολεμήσουμε γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει κανένας φασισμὸς στὸν κόσμο.
—Ποιὸς ἔχει ἕνα σπίρτο ;
—Δὲν ἐπιτρέπεται καθόλου φῶς.
—Θὰ πεθάνω μέσα στὴ θλίψη τοῦ φθινοπώρου χωρὶς νὰ μοῦ κλείσει κανεὶς τὰ μάτια.
—Ὁ θάνατος ποὺ θὰ μᾶς βρεῖ δὲ θὰ πέσει ἀπὸ κάποιο ἄστρο.
—Ὅμως θὰ θέλαμε νὰ πεθάνουμε γιὰ νὰ χωρέσει ὁ γαλάζιος οὐρανὸς στὰ μάτια μας, γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει πιὰ ὁ πόλεμος. Μὰ ὁ Θεὸς ποὺ περιμένει πίσω ἀπὸ ἀμέτρητες κλειστὲς πόρτες, σὰν νὰ τρομάζει τοὺς ἀνθρώπους, τώρα δὲ θὰ μᾶς ἀνοίξει οὔτε μιὰ ἀπ' αὐτὲς γιὰ νὰ περάσουμε. Τὸ αἷμά μας θὰ ἀνακατωθεῖ μὲ τὴ λασπωμένη γῆ.
—Πῶς θὰ παρουσιαστοῦμε μπροστὰ στὸν Κύριο ! Θεέ μου, γιατὶ ἀφήνεις τοὺς ἀνθρώπους νὰ σκοτώνουνται μεταξύ τους. Καὶ τὰ θηρία κρύφτηκαν στὰ σκοτεινὰ δάση τρομαγμένα ἀπ' αὐτούς.
—Ἐ! συνάδελφε, κοιμήθηκες ὄρθιος. Θὰ πέσεις ἀπάνου μου.
—Σχίστηκαν τὰ παπούτσια μου, πῶς νὰ βαδίσω.
—Πρόσεξε, μὲ πάτησές.
—Μὴ θυμᾶσαι. Τί ἄλλο θὰ κάνεις κάθε μέρα, κάθε ὥρα, κάθε στιγμὴ ἂν θὰ σὲ βρεῖ ὁ θάνατος !
—Δὲ θἄχει πιὰ ἡ μητέρα δάκρυα στὰ μάτια. Δὲ θὰ τὴν ξαναδῶ.
—Μὴν κλαῖς, αὐτὸ κανεὶς δὲν τὸ ξαίρει.

Κ' ἔπειτα δὲ μιλάει κανείς. Κάποιος θέλει νὰ τραγουδήσει μὰ ἡ φωνή του παγώνει στὸ στόμα. Κι' ὅλοι εἶναι σὰν νὰ περπατοῦν μέσα στὴ νύχτα χωρὶς νὰ περιμένουν κανένα πρωῒ νὰ τοὺς βρεῖ. Κάποιος πέφτει σὰν μισοπεθαμένος πάνου στὸ λασπωμένο δρόμο, ἡ βροχὴ ποτίζει τὸ κορμί, ἄλλοι εἶναι σὰ σκιὲς ποὺ τὶς κουνάει καὶ τὸ φύσημα ἀπ' τὸ στόμα, μερικῶν ἡ ἀναπνοὴ φαίνεται πῶς τελειώνει, ὅμως ὅλο προχωροῦν. Πορεία χωρὶς τέλος μέσα στὴ νύχτα καὶ τὴ μέρα. Ὅπως πηγαίνω κοιμισμένος πέφτω, μιὰ κόκκινη γραμμὴ ἀπὸ αἷμα στὸ ἀριστερὸ χέρι, σηκώνουμαι, δὲ μὲ εἶδε κανείς, ἀνεβαίνω πάλι στὸ ἄλογο· κ' ἐξακολουθῶ τὸ δρόμο. Ἔχουν μείνει πιὰ πολὺ μακρυὰ οἱ κίτρινοι κάμποι τοῦ φθινοπώρου.

Ἀθήνα, Ἀπρίλης 1946.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΞΕΦΛΟΥΔΑΣ

(Ἀπόσπασμα ἀπ' τὸ βιβλίο γιὰ τὸν πόλεμο τῆς Ἀλβανίας «Ἄνθρωποι τοῦ μύθου» ποὺ θὰ κυκλοφορήσει σὲ λίγο).

ΟΙ ΛΕΓΕΩΝΕΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

Οἱ λεγεῶνες τῶν νεκρῶν τῶν Γερμανῶν,
τὰ στρεβλωμένα κι' αἱμόβρεχτα κορμιὰ
μὲ τὰ χυμένα
μάτια,
τὰ μέλη τὰ μισολυωμένα,
στὶς χῶρες ποὺ γκρεμίσανε καὶ σβάρνιασαν κι' ἐρήμωσαν,
ἐκεῖ
ποὺ λύγισαν καὶ βρῆκαν τάφο,
θὰ σηκωθοῦν μιὰ μέρα ἕνα-ἕνα
κι' ἀργά,
θλιβὰ
μέσ' στὴν Παγκόσμια τῆς Εἰρήνης Ἁρμονία,
τῆς νοσταλγίας ἕρμαια φριχτά,
θὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴ Γερμανία·
οἱ λεγεῶνες τῶν νεκρῶν τῶν Γερμανῶν...

Καὶ θὰ περάσουν κάμπους, δάση καὶ ποτάμια
—σκιὲς τυφλὲς στὸ γαλανὸ τοῦ Ὀνείρου φῶς·
θὰ παραδέρνουν σὰν τ' ἀδύναμα καλάμια
σὲ βίαιους ἀγέρες·
πομπὲς μακάβριες
μὲ τὶς πολεμικές των τὶς παντιέρες·
οἱ λεγεῶνες τῶν νεκρῶν τῶν Γερμανῶν...

Καὶ περπατώντας, περπατώντας, περπατώντας
κάποια μέρα
ἀπ' τὶς στεριές, τοὺς πόντους κι' ἀπ' τὰ νέφη,
θὰ φτάσουν ἐκεῖ πάνω στὸ Βορρᾶ.
Τόπους δικούς των τότε θὰ ζητήσουν,
κι' ἐρειπωμένα σκότη, στεναγμῶν κοιλάδες,
νεκροχῶρες
θ' ἀντικρύσουν·
οἱ λεγεῶνες τῶν νεκρῶν τῶν Γερμανῶν...

Πατρίδα,
Μάνα,
Ἐρωμένη,
δὲ θὰ βροῦνε,
χρυσόγελα παιδιὰ νὰ καρτεροῦνε...

Τότε λοιπόν, τότε λοιπὸν
οἱ λυπημένοι κεῖνοι βρυκολάκοι,

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Δημοτικού Πανεπιστημίου Κύπρου

τῶν σημαιῶν των σέρνοντας τὰ ράκη,
θὰ φύγουν πάλι
ἀργά,
σκυφτά,
γιὰ νὰ γυρίσουν
στὶς στέππες ποὺ ἐρήμωσαν,
στὰ νέφη, στὰ πελάη καὶ στὶς ἐρήμους·
Τὸν τάφο τους στὴν ξένη γῆ θ' ἀναζητήσουν
οἱ λεγεῶνες τῶν νεκρῶν τῶν Γερμανῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

HENRI BARBUSSE

ΙΗΣΟΥΣ

Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» δημοσιεύουν σήμερα, κατὰ παραχώρηση τοῦ κ Αἰμ. Χουρμούζιου, μέρος τῆς μετάφρασής του ἀπὸ τὸν «Ἰησοῦ» τοῦ Henri Barbusse, ποὺ θὰ κυκλοφορήσῃ μετὰ ἕνα μῆνα στὴν Ἀθήνα, σὲ β' ἔκδοση ἀναθεωρημένη (Ἡ πρώτη ἔκδοση τοῦ ἔργου κατασχέθηκε ἀπὸ τὴ Δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου μόλις κυκλοφόρησε).

IV

1. Στὴ συναγωγὴ σηκώνουνται ἐκεῖνοι ποὺ ξέρουν νὰ μιλοῦν.
2. Ἐγὼ εἶμαι μικρος καὶ τὸ μόνο ποὺ ξέρω εἶναι νὰ μιλῶ σιγανά.
3. Μὰ ἔμαθα κιόλας ν' ἀκούω μὲ σοβαρότητα.
4. Καὶ καθισμένος, χαμηλώνω τὸ κεφάλι γιὰ ν' ἀκούω, βλέποντας ἀκουμπισμένο στὸ γόνα μου τὸ χέρι μου ποὖναι πληγωμένο στὸ δάχτυλο ἀπὄνα ροκάνι.
5. Ἔπειτα, πιὸ ψηλά, βλέπω ἐκεῖνο ποὺ ἀκούω.
6. Ἔξω ἀπ' τὴ συναγωγὴ δὲν ξεχωρίζεις τοὺς ὄβρηοὺς καὶ τὶς ὄβρηὲς παρ' ἀπ' τὸ χρῶμα τους, ἀπ' τὴ ματιά τους ποὺ στριφογυρίζει καὶ τὰ χοντρά τους δάχτυλα. Ἐδῶ μέσα, βλέπεις τὴν ψυχὴ τῆς ράτσας.
7. Ἡ ἀρετὴ τοῦ πιστοῦ εἶν' ὁ φόβος του γιὰ τὸ Θεό.
8. Κι ὅλοι ἐμεῖς οἱ μαζωμένοι ἐδῶ, εἴμαστε ὅλοι στεφανωμένοι καὶ σφιχτὰ δεμένοι ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ.
9. Μιλᾶνε· στοχάζουμαι τὶς μεγάλες μέρες τοῦ Νεεμία [1])
10. Γιατὶ πιότερο ἀπ' ὅλες σ' αὐτὴ τὴ σελίδα τῆς ἱστορίας μας ἀγαπῶ νοερὰ νὰ γυρίζω.
11. Ὅταν τὸ μικρὸ ἀσκέρι τοῦ Ἔσδρα ἦρθε ἀπ' τὴ Βαβυλῶ-

---

1. Βλέπε σημ. 2.

να στὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ εἶδε πὼς ἡ γενιὰ τοῦ Ναοῦ[2]) λησμόνησε τὸ Νόμο, κι ὅταν ὁ Ἔσδρας μολόγησε μ' ἀπόγνωση μπρὸς στὸ λαὸ τὴν κοινὴ ἁμαρτία[3]) κι ὁ Ἰσραὴλ ὁλόκληρος μετάγνοιωσε κι ὁλόκληρος ἀναστήθηκε καὶ ξανάρχισε τὴν εἱμαρμένη του ἀπάνω στὰ συντρίμια τῆς ἄνομης εὐτυχίας του.

12. Αὐτὸ τὸ ξανάρχισμα στάθηκε σκληρὸ καὶ μεγάλο. Κι ὡστόσο, στὴ χαρὰ τῆς πλήρωσής του, ἑφτὰ μέρες σωστὲς ἡ Ἱερουσαλὴμ ντύθηκε στὸ πράσινο. Οἱ σκηνὲς ἀπὸ ἐλιόκλαδα, μυρτιὲς καὶ φοινικες ἁπλώνονταν ὁλοῦθε[4]) στὶς στέγες τῶν σπιτιῶν, στὶς αὐλές, στὰ προπύλαια τοῦ Ναοῦ.

13. Γιατὶ ὁ Ἰσραὴλ ἔχει μιὰ μεγάλη δύναμη μετάνοιας καὶ ξαναγεννημοῦ.

14. Καὶ μιὰν αἰώνιαν ἄνοιξη στὰ σπλάχνα του.

15. Βουλιάζει στὴν ἁμαρτία, μὰ ἔχει τ' ἀνάστημα νὰ βγῆ.

16. Κ' οἱ τύψεις του εἶν' ἀδυσώπητες.

17. Γι' αὐτὸ ὑψώνεται κανόνας ἀρετῆς ἀνάμεσα στοὺς λαούς.

18. Καὶ τώρα πάλι βρισκόμαστε σὲ μιὰν ὥρα κρίσιμη τοῦ κοινοῦ μας δράματος.

19. Ἀπ' ὁλοῦθε, σήμερα, τὸ μεγάλο νέο ἀντηχεῖ.

20. Ἤγγικεν ἡ ὥρα. Ὁ γερασμένος κόσμος θὰ πεθάνη τὸ θάνατό του.

21. Καὶ λένε ἀκόμη πὼς εἶναι ἡ τελείωση τῶν καιρῶν καὶ ἡ ὥρα τῆς Ἐπανάστασης καὶ πὼς στὰ σκότη τῆς γῆς θὰ διαλάμψη τὸ οὐράνιο τόξο τῆς δικαιοσύνης.

---

2. Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἔ σ δ ρ α, κατὰ τοὺς Ο' κεφ. ζ'-ι', συνάγομε τὶς πληροφορίες ὅτι αὐτὸς ἦταν ἄνθρωπος σοφὸς καὶ γεμᾶτος ζῆλο πρὸς τὸ Νόμο τοῦ Ἰσραήλ. («Ὅτι Ἔσδρας ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ ζητῆσαι τὸν νόμον καὶ ποιῆσαι καὶ διδάσκειν ἐν Ἰσραὴλ προστάγματα καὶ κρίματα...» Κεφ. ζ', 10). Ἔχοντας τὴν εὔνοια τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξη τοῦ Μακρόχειρα (465—424), πῆρε τὴν ἄδεια νὰ γυρίσει ἀπ' τὴ Βαβυλῶνα, ἐπικεφαλῆς πολλῶν ὁμοφύλων του αἰχμαλώτων, στὴν Ἱερουσαλὴμ (458 π.Χ) μὲ ἄφθονα χρήματα γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐκεῖ Ἰουδαϊκῆς κοινότητας. Ὁ Ἔσδρας ἐπέτυχε στὸ ἔργο του. Καταπολέμησε τοὺς μικτοὺς γάμους τῶν Ἰουδαίων μὲ τοὺς ἐθνικοὺς κι ἀναστήλωσε τὸ νόμο τοῦ Ἰσραήλ, μὲ τὴν πολύτιμη συνεργασία τοῦ Νεεμία, διοικητῆ τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ὁ Ἔσδρας θεωρεῖται στὴν Ἰουδαϊκὴ ἱστορία σὰν δεύτερος Μωϋσῆς. Ὁ Νεεμίας φρόντισε γιὰ τὴν ἀνέγερση τῶν τειχῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ γενικὰ θεωρεῖται ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀναγεννητὲς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

3. «Καὶ συνήχθησαν πρός με πᾶς ὁ διώκων λόγον Θεοῦ Ἰσραήλ... Καὶ ἐν θυσίᾳ τῇ ἑσπερινῇ ἀνέστην ἀπὸ ταπεινώσεώς μου· καὶ ἐν τῷ διαρρῆξαί με τὰ ἱμάτιά μου, καὶ ἐπαλλόμην... Καὶ εἶπα, Κύριε ἠσχύνθην καὶ ἐνετράπην τοῦ ὑψῶσαι Θεέ μου τὸ πρόσωπόν μου πρὸς σέ, ὅτι αἱ ἀνομίαι ἡμῶν ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν, καὶ αἱ πλημμέλειαι ἡμῶν ἐπληθύνθησαν ἕως εἰς τὸν οὐρανόν». (Ἔ σ δ ρ α ς, κεφ. θ' 4 - 6).

4. «Καὶ εἶπεν Ἔσδρας, ἐξέλθετε εἰς τὸ ὄρος καὶ ἐνέγκατε φύλλα ἐλαίας καὶ φύλλα ξύλων κυπαρισσίνων καὶ φύλλα μυρσίνης καὶ φύλλα φοινίκων καὶ φύλλα ξύλου δασέος ποιῆσαι σκηνὰς κατὰ τὸ γεγραμμένον.

»Καὶ ἐξῆλθεν ὁ λαὸς καὶ ἤνεγκαν καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς σκηνὰς ἀνὴρ ἐπὶ τοῦ δώματος αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς αὐτῶν καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς οἴκου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν πλατείαις τῆς πόλεως, καὶ ἕως πύλης Ἐφραίμ».

22. Κ' ὑψώνοντας τὸ κεφάλι ζοῦνε τὴν παρηγοριὰ τοῦ Ἰσραήλ.

23. Γιατὶ ὁ Αἰώνιος θὰ βρυχηθῆ ἀπὸ τὴ Σιὼν κι ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης θὰ κεραυνώση τὰ βασίλεια τῆς γῆς ποὺ δοξάζουνε τὸν Σατανᾶ καὶ θὰ σπείρη μεγάλη ἐρήμωση ἀπάνω στὴ γής. Ὅλα τοῦτα μᾶς μηνύθηκαν ἀπὸ ἐντολὲς ἀγγέλων.

24. Γιατὶ ἐδῶ κάτου (λένε), εἶναι ἡ ἄβυσσος, ἔπειτα ἡ κρύπτη τῶν νεκρῶν, ὕστερα ἡ γῆς ὅπου πατοῦν οἱ ἄνθρωποι, ὕστερα ὁ ἀγέρας καὶ τὸ στερέωμα ποὺ αὐλακώνει ὁ Σατανᾶς κ' οἱ Ἄρχοντές του, ὕστερα ἑφτὰ πρωτάκουστοι οὐρανοὶ μ' ἑκατομμύρια ἀγγέλους καὶ Δυνάμεις καὶ Κυριότητες[5]) γύρω ἀπὸ ἑφτὰ θρόνους. Ἀπὸ τὸν ψηλότερο ἀπ' τοὺς ἑφτὰ οὐρανοὺς θὰ ξεχωρίση ὁ Μεσσίας, κομμάτι πυρακτωμένο τοῦ μόνου Θρόνου ποὺ θὰ πέση ὥσαμε τὴ γῆς κ' ὕστερα θὰ ξανανέβη φωτεινὸ ἀνάμεσα στὸ παγκόσμιο Πλήρωμα.

25. Ὁ οὐράνιος Μεσσίας θὲ νἄχη ἕνα δρεπάνι καὶ ἡ γῆς θὰ θεριστῆ. Θὰ καταδιώξη τὸ φταίστη. Ἂν πέση στὴ θάλασσα γιὰ νὰ πνιγῆ, λέει ὁ Κύριος, θὰ ἐπιτάξω τὸ κῆτος γιὰ νὰ μοῦ τὸν ψαρέψη· ἂν μέσ' τοὺς ἀνθρώπους συμμιχτῆ θὰ ἐπιτάξω τὴ ρομφαία γιὰ τὸν τράχηλό του· ἂν στὸν οὐρανὸ ἤθελ' ἀνεβῆ θὰ τὸν κάνω νὰ κατέβη, ἂν στὸν τάφο κατεβῆ θὰ τὸν τραβήξω ἔξω

26. Τὰ βασίλεια θὰ γκρεμιστοῦν. Ὅσοι θὰ κυριαρχήσουνε στὰ ἔθνη θὰ τὰ κάνουνε νὰ οὐρλιάξουν. Οἱ οὐρανοὶ θὲ νὰ χαθοῦν, κι ὅλα τὰ νησιὰ θ' ἀφανιστοῦν καὶ τὰ βουνὰ πιὰ δὲ θὰ βρίσκουνται. Θἄναι μέρα ἀπόγνωσης καὶ ἀγωνίας ὅπου ὁ ἥλιος θὲ νὰ σκοτιστῆ, ὅπου οἱ καβαλλάρηδες καὶ τὰ φαντάσματα θὰ κονταροχτυπιοῦνται στὸν οὐρανὸ καὶ στὶς ψηλὲς νεφέλες. Γιατὶ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ἡ γῆς θὰ ξεράση τὰ κουφάρια τῶν νεκρῶν της καὶ τὰ τάρταρα θὰ δώσουν ὅ,τι χρωστᾶνε.

27. Κι ὁ ἥρωας τῆς Ἐπανάστασης θ' ἀνοίξη μιὰ νέα ἐποχή, ὅπου ὁ Ἰσραὴλ θὰ ὑψωθῆ πάνω κι ἀπ' τοὺς ἀετούς. Καὶ τ' ἀστέρια θὰ λάμπουνε ἑφτὰ φορὲς πιὸ λαμπερὰ ἀπάνω ἀπὸ τοὺς δίκαιους κι ὁ Αἰώνιος θὰ ὑπογράψη μαζί μας ἕνα συμβόλαιο εὐτυχίας.

28. Τέτοιο εἶναι τ' ὄνειρο ποὺ πλάθει ὁ λαός μας (γιατὶ οἱ φαντασίες ἑνὸς λαοῦ εἶναι ὅπως τὰ ὄνειρα τ' ἀνθρώπου, ποὺ ἔχουνε πάντα κάτι ἀπ' τὸν ἑαυτό του).

29. Ἐμεῖς μὲ τὶς μαδημένες, τὴ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, ἐλπίδες, εἴμαστε ὁ λαὸς τῆς ἀπαντοχῆς. ὁ λαὸς — ἄνθρωπος.

30. Ἡ δυστυχια μᾶς ἔκανε ὅ,τι εἴμαστε, στὸν αἰῶνα τὸν ἄπαντα.

31. Καὶ νά τί ἐμεῖς φωνάζουμε, ἐμεῖς ποὺ ἀκόμα κοιμόμαστε!

32. Στοὺς δρόμους ποὺ περνῶ, γιὰ νὰ γυρίσω στὸ σπίτι, ὁ ἥλι-

---

5. Καὶ οἱ Ἰσραηλίτες καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ πατέρες ἀσχολήθηκαν εἰδικὰ μὲ τὴν περιγραφὴ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ὀργάνωσης τῶν οὐράνιων στρατιῶν. Ἔτσι, ὁ κόσμος τῶν ἀγγέλων κατατμήθηκε σὲ τρεῖς ἱεραρχίες καὶ κάθε ἱεραρχία σὲ τρεῖς χορούς. Στὴν πρώτη ἱεραρχία ὑπάγοντα: τὰ Σεραφεὶμ, τὰ Χερουβεὶμ καὶ οἱ Θρόνοι, στὴ δεύτερη: οἱ Κυριότητες, οἱ Δυνάμεις καὶ οἱ Ἐξουσίες, στὴν τρίτη: οἱ Ἀρχές, οἱ Ἀρχάγγελοι καὶ οἱ Ἄγγελοι.

ος ποὺ βασιλεύει φωτίζει λυξά. Ὁ κόσμος συλλογίζεται τὴν Ἐπανάσταση.

33. Κι ὁ ἕνας λέει: Θαρρεῖς πὼς ἔρχεται αὐτὴ ἡ Ἐπανάσταση; Κι ὁ ἄλλος λέει: Φαίνεται πὼς εἶναι γι' αὔριο.

34. Κι ὅλοι κοιτάζουνε στὸ βάθος τ' οὐρανοῦ τὸν ἥλιο, Δικαστήριο τοῦ κόσμου.

35. Μὰ ὁ καθεὶς κοιτάζει ἐπίσης τὴ δουλειά του καὶ τὸ σπίτι του. Γιατὶ τρέφουνε μαζὶ πολλὲς ἐλπίδες ποὺ διαφέρουνε κατὰ τὴν ἀπόσταση.

36. Καὶ περνώντας τὴν πλατεῖα ὅπου ἤτανε τὸ σχολειὸ τῶν μαθητῶν, ἄκουσα τούτους δῶ, τρομαγμένους καὶ νυσταγμένους κάτω ἀπὸ τὸ δάσκαλό τους (γιατὶ μισόκλειναν τὰ μάτια μὲ χασμουρητὰ) νὰ ξαναλὲν ὅλοι μαζί: Καφθώρ, Κιττίμ, Ὀφείρ...

37. Γιατὶ ζεῖ κανεὶς μέσα στὶς στιγμές, στάλα μὲ στάλα.

38. Καὶ γύρω ἀπ' τὴ μεγάλη συκιὰ τῆς πλατείας, ὑπάρχει μπροστὰ στὴν κάθε πόρτα μιὰ συκιὰ σὲ μέτριο ὕψος.

39. Ποὺ οἱ καρποί της εἶναι χλιαροὶ καθὼς τὸ χέρι.

40. Ἡ κάθε μιὰ ἀπ' τὶς συκιὲς ἐτοῦτες μπαίνει στὴ φαμελιὰ τοῦ καθενοῦ.

41. Ἕνα βράδυ ἀνάμεσα στὰ βράδυα, ἕνα βράδυ ποὺ κανεὶς δὲ θὰ τρυγήση καὶ ποὺ θὰ χαθεῖ, καθὼς μ' ἔπαιρνε ὁ ὕπνος, ἀνα ρωτιέμαι: «Τὶ θἄθελα;»

42. Ἔχω στὸ μυαλό μου ἕνα ξεσηκωμὸ ποὺ μοιάζει μ' Ἐπανάσταση.

43. Ἡ μεγάλη ἄβυσσος τῶν πατέρων μου κραυγάζει μέσα μου.

44. Εἶμαι γεννημένος γιὰ νὰ κάνω κάτι δίκαιο.

45. Εἶμαι γεννημένος γιὰ νὰ χαλάσω ὅ,τι εἶναι ἄδικο.

46. Εἶναι γραμμένο: Θὰ κάνω τὴν εὐθύτητα κανόνα καὶ τὴ δικαιοσύνη στάθμη.

47. Καὶ χείμαρρο!

Ἀπόδοση ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΑΦΙΕΡΩΝΩ ΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΞΟΧΗ ΚΟΡΗ ΤΖΕΝΗ ΠΑΝΑ

Ο ΔΕ ΝΟΥΜΑΣ ΑΓΡΑΥΛΕΙΝ ΤΑ ΠΟΛΛΑ ΚΑΙ ΠΛΑΝΑΣΘΑΙ ΜΟΝΟΣ ΗΘΕΛΕΝ ΕΝ ΑΛΣΕΣΙ ΘΕΩΝ ΚΑΙ ΛΕΙΜΩΣΙΝ ΙΕΡΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΙΣ ΕΡΗΜΟΙΣ... ΟΘΕΝ ΟΥΧ ΗΚΙΣΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ Ο ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΕΛΑΒΕ ΛΟΓΟΣ, ΩΣ ΑΡΑ ΕΚΕΙΝΟΣ... ΣΕΜΝΟΤΕΡΑΣ ΓΕΓΕΥΜΕΝΟΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΓΑΜΩΝ ΘΕΙΩΝ ΗΞΙΩΜΕΝΟΣ ΗΓΕΡΙΑ ΔΑΙΜΟΝΙ ΕΥΔΑΙΜΩΝ ΑΝΗΡ ΚΑΙ ΤΑ ΘΕΙΑ ΠΕΠΝΥΜΕΝΟΣ ΓΕΓΟΝΕΝ.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

Δὲ θέλω οὔτε κὰν λέξῃ· γιατὶ μόλις
σ᾽ ἀντίκρυσα—ἐγὼ σ᾽ ἔκραξα : ΗΓΕΡΙΑ !

Περπάτησα τὴ μοναξιά μου νύχτες.
Νανούρισα τὴ μοναξιά μου σὲ ὄρη.
Ἀγρύπνησα τὸν πόνο μου σὲ κήπους.

Μὰ εἶναι ἡ σιωπὴ ποὺ θρέφει τοὺς ἀνθρώπους.

Κι ἀπόψε συλλογίζουμαι τὰ πόδια,
τὸ πρῶτο βῆμα· τὸ ρυθμὸ τοῦ κόσμου !

Ἡ περισυλλογὴ τοῦ ὁλάσπρου κύκνου
τὸ ἐφήμερο τραγούδι περιορίζει
στὸν κύκλο τῆς λευκῆς του σκιᾶς—
μεταίχμιο
τῶν συνθηκῶν, παιγνίδι φωτὸς κ᾽ ἴσκιου
κι ἀργοσχολίας καὶ διάθεσης—
ὡσότου
τὸ πρῶτο ρῖγος νὰ αἰστανθῶ· τὴ νάρκη
ποὺ ὁλανεβαίνει στὴν καρδιὰ ἀπ᾽ τὰ πόδια
τὰ κίτρινα [ποὺ ξαίραν στὸ ρυθμό τους—
περιφρονώντας τὸ ἴνδαλμα τοῦ ψεύδους—
τὰ κυματώνουν τὴ λευκὴ ὀπτασία]
ὡσότου στὴν καρδιά του ἠχήσει ρῖγος,
ὡσότου ἠχήσει μήνυμα θανάτου,
στὴν ἀπομόνωσή του ἀπὸ τὸν κόσμο
σὰν ὑπερκόσμιος Ἔρωτας !
Καὶ τότε
χιμαιρικὴ παραίσθηση τῆς μόνης
ἀλήθειας ἀντηχεῖ τὸ Θεῖο Τραγούδι !
Κ᾽ ἐγὼ στ᾽ ἀκροτελεύτιο σύνορ᾽ ὅπου
βλέπω στὴν ἔναντι ὄχθη τὸν ἑαυτό μου
σὲ ὁλάσπρο φῶς—Μὲ δίχως σκιά, μὲ δίχως
βάρος—Ἐσένα κράζω Ἀγάπη, Ἀγάπη,
ὦ Ὕστατε Ὕμνε, θάνατε, Ἔρωτα μου !

Κ' ἐδῶ, ὦ ψυχή μου, χάνεις ὄχι μόνο
τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς, μὰ χάνεις
τὴν ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα σου· τὸν ἥλιο
καὶ τὸ φεγγάρι· χάνεις ὅλα τ' ἄστρα·
χάνεις τὴν ὅραση καὶ τὴν ἀφή σου.

Προσανατολισμὸς πιὰ δὲν ὑπάρχει!
Χαρά, χαρὰ τῆς ἄνοιξης! Τῶν ἤχων
ἀσάλευτη ὥρα! Κύκνε μου Ἠγερία!
Φιλῶ τὸ ἄσπρο σου γέλοιο, τὸ αἰώνιο χαῖρε,
τὴ διάρκεια στὴν θάλασσα τοῦ χρόνου!

Μιὰ νύχτα τρόμου, νύχτα σιγῆς καὶ οἴχτου
μονάχος βάδιζα—χωρὶς οὔτε τὴ σκιά μου,
χωρὶς οὔτε τὰ χέρια μου νὰ βλέπω...
Θὰ ἠχήσουν οἱ σειρῆνες;
Θὰ μπερδέψει
τὰ τεχνητὰ τῶν προβολέων του φῶτα
μὲ τ' ἄστρ' ἀπόψε ὁ Ἄνθρωπος; [Τεράστιες
πρὸς τὸ Ζενὶθ οὐρὲς κομητῶν ποὺ ἔχουν
δύσει!] Θὲ νὰ κρεμάσει τῶν ἀγγέλων
τὶς θεῖες ψυχὲς στὸν οὐρανό, ἄδειο σχῆμα;
Οἱ γδοῦποι τῶν ἐκρήξεων θ' ἀλαφιάσουν
τὸ χρόνο τοῦ σφυγμοῦ, καὶ τὸν ἀγέρα—
τὴ συνοχὴ διασπώντας—μὲ πιασμένη
τὴν ἀναπνοὴ—θ' ἀκοῦς νὰ σκίζουν γέλοια
στριγγὰ δαιμόνων;

Νύχτα σιγῆς, νύχτα
τῶν ἀρωμάτων, ποίηση τοῦ ἀπολύτου!
Μόνος, ποὺ νοιώθουν ὅσοι, ἀπαρνηθῆκαν
ἀκόμα καὶ τὸ φόβο ὡς συντροφιά τους!
Πόση ἐγκατάλειψη κι ἀπελπισία
στὴν ἤρεμη ὁμορφιὰ τῆς νύχτας, Θεέ μου...
Ξάφνου λυγμός, ποὺ πήγαζε ἀπ' τὸ κέντρο
τῆς γήϊνης σφαίρας κ' ἔφτανε τὸ θόλο
τὸν ἔναστρο· λυγμὸς μισοκομένος...
καὶ σύγκορμο ἀνατρίχιασμα... καὶ πέπλα
λευκὰ ἀνεμίζαν, ἀδελφῆς τοῦ ἐλέους
καβάλλα στὸ φαντάρο, ποὖχεν ἔρθει
πέρα ἀπὸ τοὺς ἀντίποδες!...

Μὰ ἀμέσως—
Ξυπνᾶτε καὶ νεκρούς! γόοι τῶν σειρήνων!

Μὰ τί νὰ θρέφει τὴν Ψυχή;
Ποιὰ λόγια
Μποροῦν νὰ βρίσκουν τὸ ὕφος, ποὺ κ' ἡ Μοίρα
προστάζει—Ὕφος τῆς Ἄρτιας Τέχνης—
ὥστε
νὰ συγκεντρώνει μιὰ «ὕπαρξη» τὸ μέγα
τὸ διάστημα, ποὺ μέσα του τῶν ἄστρων
δρομίζουν οἱ τροχιὲς—νὰ συγκεντρώνει
τῶν ἄστρων τὶς τροχιὲς—σὲ μιὰ ματιά της;

—Τὸ ὕφος ὑπάρχει στὴν ὁρμὴ τῆς φύσης!

Διαβρέχει τὰ ριζά μου αἰῶνες τώρα
κ' ὑπερκαλύπτει ὑφάλμυρο, στὸ βράχο
τῆς θελημένης μου ἐρημιᾶς, στὸ πέλαο,
ἄμορφο κῦμα ἡ ΕΜΠΝΟΗ, ποὺ ἀνθίζει
τὴ γλύκα τοῦ φτεροῦ, μὲ τὸν ἀφρό της!

Πάντα ἕνα πρότυπο εἶχα: Τὸ νὰ ἐντάξω
τὴ μουσικὴ σὲ ἀνάταση ἀγαλμάτων!

Εἶσαι τὸ ἐφεύρημά μου' ὀνείρου νύφη'
μεταφορὰ τοῦ πόνου μου καὶ τοῦ ὕφους
ποὺ διάλεξα στὴ ζωή μου.
Ἄλλη ἑρμηνεία
δὲ δίνω, μιὰ καὶ νοιώθω τὴ σιωπή σου!
Κ' οἱ ἀνίδεοι ἂν Ἠγερία σὲ κράζουν—μόνον
ἐγὼ σὲ ξαίρω. Μὰ νὰ ξεδιπλώνω
μὲ χέρι Ὀβροῦ πολύπειρου, σὲ ἀθῶα
μάτια πελάτη τὴν ψυχή, δὲν ξαίρω.
Γνώριμο χάος, ἀγαπημένο χάος,
ποὺ ὁ πλανεμένος βρίσκω τὸν ἑαυτό μου
καὶ ποὺ ξαναβυθῶ νὰ τόνε χάσω!

Ὦ ἄθικτη, κλῖνε, νὰ δραματιζόμουν
τὴν ἔξαρση τῆς προσευχῆς, τοῦ Θεοῦ σου
τὴν Ἐνατένιση!
Γιατὶ μουσικὴ θεία
ἐμφύσησε στὰ μάρμαρα τὴν πνοή της
κι ἀγαλματώθη στὰ ἔργα τῶν προγόνων!
Γαμψὸ μέταλλο ἀνάστησε τὸ λίθο,
κι' ὁ Ἰωνικὸς ρυθμὸς στὰ πέδιλά του
μετρᾶ τὸ χτύπο, τῆς καρδιᾶς τοῦ ἀνθρώπου!

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Παν/μίου Κύπρου

Στὶς φλέβες—κι ἂν κοιμᾶται—σφύζει ἡ ρώμη·
καὶ τὸ λιοντάρι ἀκούει, καθὼς ἀκούω
στὸν ὕπνο τὸ ρυθμό σου. Σὲ ἀναπνέω!
Τὸ χτυποκάρδι μου εἶναι ἡ ὑπόστασή σου!
Ἰδέα μου, εἶναι ὁ ρυθμός σου: Ἡ Ἁγία Τριάδα.
ΣΤΑΧΥΣ ἱερὸς καὶ μέλας ΒΟΤΡΥΣ, κ' ἕνα
ΡΟΔΟ χρυσό, ποὺ ἡ φαντασία τὸ βλέπει
κ' εἶναι τὸ πεπρωμένο κ' ἡ ἀρετή μου,
καὶ θέλει ν' ἀναλάμπει καὶ ν' ἀνθίζει
τὸ Δόγμα μου καὶ τὸ Φανατισμό μου!
Ναί! Μέσα μας εἶν' ἡ διάθεση ποὺ ὁρίζει
καὶ καθορίζει **τόνο, στάση, μέτρο**
ψευδαίσθηση τοῦ **Ὡραίου**, *εἰκασία ἀπολύτου,*
κ' ἐπίγνωση εἶναι ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ καὶ ΝΟΜΟΣ
ΑΦΙΛΟΚΕΡΔΕΙΑΣ!

Ἔκτρωμα κι ἂν εἶμαι
εἶσαι ἡ ΜΟΡΦΗ, κ' εἶσαι Ἐξουσία! Κοντά σου
βρίσκω τὸ σχῆμα, τὴν ὑφὴ ποὺ ἁρμόζει
στὴν περισυλλογὴ καὶ μόνωσή μου.—
Στὸν ἔρωτα μου, τὸν ἀντέρωτά σου
ἀντίταξε, νὰ ἠχήσει τὸ τραγούδι,
τραγούδι ΑΓΑΠΗΣ καὶ ΘΑΝΑΤΟΥ!

Τότε
σὰν ἥλιος τοῦ μεσονυχτιοῦ, ἀντιλάμπει
στὰ νάματά σου ὁλόχρυση ἡ μορφή μου!

Ὦ γλυκομείλιχη, ἄφωνη Ὑγεία,
ἡ ἐπιβολὴ τοῦ λόγου μου, σὰν ἄσπρη
πέτρα, σὲ σκοτεινὸ βυθὸ ποὺ ἀστράφτει!

Ὦ ἑλικοβλέφαρή μου, σιωπηλή μου,
φοβήθηκα τὴ δόξα, τὸν ἑαυτό μου!

—Θάλασσα τραγουδᾶς τ' ἀγάλματά μου.

—Γιὰ σέν' ἀνθίζουν προσευχὴ τὰ κρῖνα.

Ἡ αὐγὴ πλέκει τὰ ρόδα στὰ μαλλιά σου.
Μιλᾶ ἡ σιγή σου πιὸ κι ἀπὸ τ' ἀηδόνια.
Μὲ φαντασία παράφρονη σὲ ὑψώνω
ἴνδαλμα συντριβῆς κ' ὑποταγῆς μου,
καὶ μὲ τὸ λογισμὸ τῆς ἀφθαρσίας
ἁγγίζω τ' ἄστρα μὲ τὸ φίλημα σου!

—Γεννήθηκες γιὰ νὰ εὐτυχήσει ὁ κόσμος!

—Γεννήθηκα γιὰ νὰ σοῦ πῶ τὸ χαῖρε!

ΓΛΑΥΚΟΣ ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Κυπρίου Κύπρου

ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Όσο περνοῦν τὰ χρόνια, τόσο περισσότερο στερεώνεται τὸ κῦρος καὶ ἡ σημασία τοῦ μυθιστορήματος. Τὸ σύγχρονο μυθιστόρημα ἔχει γίνει τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ ἔντεχνου λόγου ποὺ ὄχι μόνο ἀντιπροσωπεύει γνησιότερα τὴν ἐποχή μας, ἀλλὰ καὶ ξεπετιέται πιὸ ὀργανικὰ μέσ' ἀπὸ τὸ πνεῦμα της. Ἡ σύνθεση, ποὺ ἐπιχειρεῖ παλεύοντας μ' ἕνα σωρὸ ἀντίμαχες καὶ ἀντιφατικὲς δυνάμεις ἡ ἐποχή μας ἐδῶ καὶ σαράντα τόσα χρόνια, καθρεφτίζεται πιστὰ στὸ μυθιστόρημα. Τὸ ρόλο πού ἄλλοτε, πρὶν ἀπὸ χιλιετηρίδες καὶ αἰῶνες, ἔπαιζε ὁ ραψωδός, γνωστὸς ἢ ἄγνωστος, τῶν ἐθνικῶν ἐπῶν (Ἰλιάδα, Ραμαγιάνα, Καλεβάλα, Νίμπελουγκεν, Chanson de Roland ἀργότερα: Τρίσταν καὶ Ἰσόλδη, Θεία Κωμωδία, Χρονικὸ τοῦ Μωρέως, Χαμένος Παράδεισος κ.λ.π.), τὸν συγκεντρώνει σήμερα στὸ πρόσωπό του ὁ μυθιστοριογράφος, ὄχι βέβαια γι' αὐτὸ λιγότερο «ποιητὴς» ἀπὸ τὸν πρῶτο, ἀλλὰ ποιητὴς πλουτισμένος μὲ πρόσθετα αἰσθητήρια ποὺ τὰ διαμόρφωσε ἡ ἰδιότυπη πυκνότητα καὶ ἡ πολυσύνθετη ὑφὴ τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Ἔτσι, ἂν κάθε ἱστορικὴ περίοδος ἔχει νὰ παρουσιάσει τὴ δική της χαρακτηριστική, δυναμικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία: ὁ Μεσαίωνας τοὺς καθεδρικοὺς ναούς, ἡ Ἀναγέννηση τὴ γλυπτικὴ τοῦ Ντονατέλλο καὶ τοῦ Μιχαηλαγγέλου καὶ τὴ σαιξπηρικὴ τραγωδία, ὁ δέκατος ἕβδομος αἰώνας τὴ γαλλικὴ τραγωδία, ὁ δέκατος ὄγδοος αἰώνας τὴ φούγκα τοῦ Μπάχ, ὁ δέκατος ἔνατος τὸ «Φάουστ» τοῦ Γκαῖτε, τὴ συμφωνία τοῦ Μπετόβεν, τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σταντὰλ καὶ τοῦ Μπαλζὰκ καὶ τὴ ζωγραφικὴ τοῦ ρωμαντισμοῦ, θὰ εἰπωθεῖ, εἶμαι βέβαιος, ἀργότερα πὼς ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ γεροθεμελιωμένα μνημεῖα τῆς τέχνης τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα θὰ εἶναι τὸ μυθιστόρημα. Ὅπως ὁ τολμηρὸς ἀρχιτέκτονας τοῦ Μεσαίωνα ἔστησε μὲ τὸ ὀξυκόρυφο τόξο τὸ ἀθάνατο μνημεῖο τῆς φλογερῆς νοσταλγίας του γιὰ τὸ ὑπερπέραν, ἔτσι κι' ὁ σύγχρονος μυθιστοριογράφος συμπύκνωσε στὸ τολμηρὸ καὶ πολυεδρικὸ οἰκοδόμημα τοῦ μυθιστορήματος ὅλο τὸ γιγάντιο χοχλάκισμα καὶ τὴν κάποτε, παρ' ὅλη τὴν ἐπίφαση, ἄγρια ποίηση τῆς ἐποχῆς μας.

Ἡ τεράστια διάδοση ποὺ εἶχε τὸ μυθιστόρημα στὴ Δύση ἰδίως μετὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο (βλέπει κανεὶς ἐκδόσεις μυθιστορημάτων σὲ διακόσιες, τετρακόσιες, ὡς καὶ ἐννιακόσιες χιλιάδες ἀντίτυπα) εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοπρόσεχτη ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς βαθύτερης ἀνάγκης ποὺ ἱκανοποιεῖ. Μιλώντας γιὰ τὸ σύγχρονο μυθιστόρημα ἔχομε ὑπ' ὄψει μας βέβαια τὸ λογοτεχνικὸ μυθιστόρημα καὶ ὄχι τὸ «μυθιστόρημα τῆς σειρᾶς», τὸ γαλλικὸ roman-feuilleton, τὸ ἀγγλικὸ serial (σήριελ) ἢ τὸ γερμανικὸ Unterhaltungsroman (Οὐντερχάλτουγκσρομάν), ποὺ χρησιμεύει γιὰ νὰ σκοτώνει ὁ ἀναγνώστης τὸν καιρό του καὶ πολὺ λίγο διαφέρει ἀπὸ ναρκωτικό. Στὸ λογοτεχνικὸ μυθιστόρημα ὁ στοχαστικὸς ἀναγνώστης ζητάει κάτι περισσότερο ἀπὸ

μιὰ παροδικὴ τέρψη τῆς στιγμῆς. Ζητάει τὸ μῦθο τοῦ νεώτερου κόσμου. Καὶ ἡ ἀναζήτηση αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ πηγάζει ἔμμεσα ἀπὸ κάποιο περίσσευμα θρησκευτικότητας.

Ἀλλὰ ἐδῶ εὔκολα θὰ μποροῦσε νὰ χωρέσει παρεξήγηση. Γιατὶ μερικοὶ σύγχρονοι διανοητὲς διατύπωσαν τὸν ἰσχυρισμὸ πὼς ἡ «αἰσθητικὴ ἠθικὴ» μπορεῖ «ν' ἀντικαταστήσει τὴ θρησκευτικὴ ἠθική», μ' ἄλλα λόγια πὼς τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα μπορεῖ νὰ βρεῖ τὴν τροφή του στὸ αἰσθητικὸ ἀντίκρυσμα τῆς ζωῆς καὶ στὴν τέχνη. Νομίζω πὼς πρόκειται γιὰ παρεξήγηση. Ὁ θρησκευτικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται νὰ ριζώνει σὲ ἄλλα ψυχικὰ κέντρα ἀπ' ὅ,τι ἡ ἔφεσή του πρὸς τὴν ὁμορφιά. Ὅσο κι' ἂν οἱ δυὸ αὐτὲς ἐκδηλώσεις ἔχουν κάποια κοινὴ μακρυνὴ καταγωγή, παραμένουν, ὡς τόσο, δυὸ λειτουργίες ξεχωριστές: ἡ θρησκευτικότητα στρέφεται πρὸς τὸ ἄπειρο, ἡ ὑφή της εἶναι μεταφυσική. Ἐνῶ ἡ αἰσθητικὴ ἔφεση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀχώριστη ἀπὸ τὸ βίωμα τῆς μ ο ρ φ ῆ ς.

Στὸ μεσαίωνα ἡ θρησκευτικὴ λατρεία ἐξουσίαζε ὁλόκληρη σχεδὸν τὴν ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἠθικὸ βίωμα εἶχε καταπνίξει τὸ αἰσθητικό. Ἡ ἔφεση πρὸς τὸ Ὡραῖο, τὸ αἰσθητικὸ συναίσθημα μαράζωνε κάτω ἀπὸ τὸν αὐστηρὸν ἐπίσημο ἔλεγχο τῶν συνειδήσεων καὶ εἶχε γίνει ἀτροφική. Ἢ πάλι ζητοῦσε διέξοδο πρὸς τὴ θρησκευτικὴ λατρεία, ταυτιζόταν μ' αὐτὴ κ' ἔδινε κάποτε παράξενους καρπούς. Ἐκείνη ἡ γοητευτικὴ «Ἔκσταση τῆς Ἁγίας Θηρεσίας» τοῦ Λορέντζο Μπερνίνι, ποὺ βρίσκεται στὴ Ρώμη, ἂν θυμοῦμαι καλά, στὴ Βίλλα Μποργκέζε, μοῦ φαίνεται κάτι σὰν ἀποκατάσταση, κάτι σὰν ἐκ τῶν ὑστέρων δικαίωση ὅλης ἐκείνης τῆς λαχτάρας γιὰ ὁμορφιὰ καὶ ποίηση ποὺ εἶχε μείνει θαμμένη τόσους αἰῶνες στὸ θαμπόφωτο τῆς ὁλοκληρωτικῆς θρησκευτικῆς λατρείας. Αὐτὴ τὴν ἔννοια λοιπὸν ἔχει ἡ φράση ποὺ εἰπώθηκε πιὸ πάνω, πὼς ἡ δίψα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ μυθιστόρημα πρέπει νὰ πηγάζει ἀπὸ κάποιο λυτρωμένο περίσσευμα θρησκευτικότητας.

Σήμερα, πλάϊ στὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, ποὺ ὅσο κι' ἂν πιέζεται κι' ἀποσκεπάζεται ἀπὸ τὸν ξέφρενον ὑλισμό, ἐξακολουθεῖ νὰ κρυφοκαίει μέσα στὴ χόβολη τῶν ἐρειπίων, ὑπάρχει ἔντονο τὸ συναίσθημα τοῦ ὡραίου ποὺ τὸ ἱκανοποιεῖ ἡ τέχνη. Ἂν ἐξαιρέσουμε τὴ μουσική, ποὺ ἀνταποκρίνεται στὸν πρωταρχικὸν ἀδιαίρετο, θἄλεγα, ἀκόμα πυρῆνα τοῦ συναισθήματος (θρησκευτικοῦ καὶ αἰσθητικοῦ), ὕστερα τὴ ζωγραφικὴ καὶ γλυπτικὴ ποὺ εἶναι κλεισμένες στὰ μουσεῖα ἢ ἔχουν ἐν μέρει ξεπέσει σὲ μανιέρα, ἡ τέχνη ἐκείνη ποὺ κατέχει σήμερα τὴν πρώτη θέση στὴ Δύση εἶναι ἡ τέχνη τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ εἰδικὰ τὸ μεγάλο μυθιστόρημα.

Λέω: στὴ Δύση. Δὲ συμβαίνει λοιπὸν τὸ ἴδιο καὶ στὸν τόπο μας; Δυστυχῶς ὄχι. Πόσες φορὲς δὲν εἶδα γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους νὰ κουνοῦν ἀδιάφοροι τοὺς ὤμους ὅταν γίνεται λόγος γιὰ μυθιστόρημα. Δὲ διαβάζουν, λένε, παραμύθια. Προτιμοῦν ἱστορικὰ ἔργα, τὸ πολὺ καμμιὰ βιογραφία. Ἄ, ἡ Βιογραφία! Πρόκειται βέβαια περισ-

σότερο γιὰ τὴ λεγομένη vie romancée. Ἂς τὴ μεταφράσουμε: μυθιστοριοποιημένη ἢ μυθιστοριογραφημένη βιογραφία, βιογραφικὸ μυθιστόρημα ἢ μυθιστορηματικὴ βιογραφία. Τὰ πρόσωπα ποὺ ἐκφράζονται ἔτσι περιφρονητικὰ γιὰ τὸ μυθιστόρημα γενικά, εἶναι ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν ἀποκλειστικὰ μὲ τὸ χρῆμα ἢ ποὺ εἶναι ἑρμητικὰ κλεισμένοι στὸν εἰδικόν ἐπαγγελματικό τους κύκλο κ' ἔχει στερέψει μέσα τους κάθε πόθος γιὰ ποίηση. Οἱ περισσότεροι ἐξουσιάζονται ἀπὸ τὸ βραχνὰ τῆς καθαρεύουσας καὶ φοβοῦνται τὴ δημοτική. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἄλλο θέμα ποὺ ἀξίζει νὰ τὸ πραγματευθεῖ κάποτε κανεὶς χωριστά. Ὅσο γιὰ τὸ βιογραφικὸ μυθιστόρημα, νομίζω πὼς ἡ βασιλεία του θὰ περάσει γρήγορα. Γιατὶ εἶναι εἶδος νόθο ποὺ θεραπεύει τὴν ὀκνηρία ἢ τὴ βιασύνη τοῦ σημερινοῦ μέσου ἀναγνώστη. Δὲν εἶναι οὔτε ἐπιστήμη, οὔτε καθαρὴ τέχνη. Δὲ μιλῶ βέβαια γιὰ τὴν πραγματικὴ βιογραφία ποὺ στηρίζεται σὲ ἐξακριβωμένα δεδομένα.

Τὸ σοβαρό, μεγάλο μυθιστόρημα, ἀκόμα καὶ γιὰ κείνους ποὺ μιλοῦν περιφρονητικὰ τάχα γιὰ παραμύθια, ἔχει πολλὲς φορὲς ὅλα τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ διδάξει πολὺ καλύτερα παρὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἱστορικό, κοινωνιολογικὸ ἢ ψυχολογικὸ ἐπίτομο σύγγραμμα. Δὲ μιλῶ γιὰ τὸ περίφημο «μυθιστόρημα ἰδεῶν», ποὺ ὑπάρχει μόνο στὰ μικροβιολογικὰ ἐργαστήρια ὁρισμένων κριτικῶν. Μιλῶ γιὰ τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σύγχρονο μυθιστόρημα ποὺ εἶναι ὁλόκληρη σύνθεση ζωῆς καὶ δίνει ἀρτιωμένες μορφὲς ζωῆς. Τὸ σύγχρονο μυθιστόρημα ἔχει πλατύνει τόσο ὥστε νὰ χωρέσει μέσα του διάφορα εἴδη τοῦ ἔντεχνου πεζοῦ λόγου δίχως νὰ χάσει τὸν οὐσιαστικό χαρακτῆρα του. Ἔχει γίνει τὸ πραγματικὸ ἔπος τῆς ἐποχῆς μας. Κατέχει τὴν «ἐπικὴ εὐρύτητα» ποὺ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ἔπους. Διάβασα τὶς προάλλες τὴ «Via Mala», ὀγκῶδες, γοητευτικὸ μυθιστόρημα τοῦ Τζὼν Κνίττελ, κοσμογυρισμένου Ἑλβετοῦ, γεννημένου στὶς Ἰνδίες. Διάβασα τὶς ὀχτακόσιες τόσες σελίδες του μονορούφι σὲ τρεῖς μέρες. Δὲν ξαίρω ἂν στὴ χαρὰ ποὺ μοῦδωσε συνέτεινε ἡ ἔντονη νοσταλγία μου γιὰ τὰ εὐτυχισμένα χρόνια ποὺ ἔζησα στὴ μακάρια χώρα ποὺ λέγεται Ἑλβετία. Πάντως ἕνα εἶναι βέβαιο: πὼς μὲ τὴν ἀξιοθαύμαστα τολμηρὴ δόμηση τοῦ ἔργου του ὁ Κνίτελ δίνει μιὰ συνθετική, συγκλονιστικὴ εἰκόνα τῆς ἑλβετικῆς ζωῆς τοῦ μεσοπόλεμου, ποὺ οἱ ἐπικριτὲς τοῦ μυθιστορήματος θ' ἀναζητοῦσαν τοῦ κάκου σὲ πέντε ἢ δέκα ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἐκλαϊκευμένα «ἐπιστημονικὰ» συγγράμματα. Ὁ «Jean Christophe» τοῦ Ρομαὶν Ρολλάν, «Οἱ Μπούντενμπροκς» τοῦ Τόμας Μάν, «Ἡ Φόρσαϊτ Σάγκα» τοῦ Γκωλσγουέρθυ, «τὸ Ὑποστατικὸ τῆς Ἅγιας» τοῦ Χέρμαν Στέρ, «Τὰ σταφύλια τῆς Ὀργῆς» τοῦ Τζὼν Στέϊνμπεκ, ὁ «Μάρτιν Ἀρρουσμίθ» τοῦ Σίνκλαιρ Λιούϊς, «Ὁ τελευταῖος Πουριτανός» τοῦ Γζὼρτζ Σανταγιάνα, γιὰ ν' ἀναφέρω ἔτσι στὴν τύχη λίγα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ μεγάλα μυθιστορήματα τοῦ λεγόμενου μεσοπολέμου, εἶναι ὁλόκληρα μνημεῖα, πολύπλευρα καὶ πολυόροφα,

τοῦ ἀφηγηματικοῦ πεζοῦ λόγου, πραγματικοὶ καθεδρικοὶ ναοὶ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Δείχνουν τὴ σύγχρονη ζωὴ ἐξουσιασμένη ἀπὸ τὰ χίλια προβλήματά της, ἠθικά, οἰκονομικοπολιτικά, θρησκευτικά, κοσμοθεωρητικά, ψυχικά, σ' ὅλη τὴν τραγικότητα τῆς μεγάλης κ' ἐπικίνδυνης καμπῆς. Ὅποιος ἀνεβεῖ τὶς σκάλες τους μοῦ θυμίζει τὸ νεαρὸ Γκαῖτε ποὺ ἀνέβαινε στὸν καθεδρικὸ ναὸ τοῦ Στρασβούργου καὶ κυκλοφοροῦσαι στὰ πιὸ ἐπικίνδυνα σημεῖα τοῦ καμπαναριοῦ του γιὰ νὰ κατανικήσει τὸν ἴλιγγο.

Ἀκόμα δὲν μποροῦμε νὰ ξαίρουμε ποιὰ θὰ εἶναι ἡ ἐπίδραση τοῦ πρόσφατου πολέμου στὴ διαμόρφωση τοῦ μεταπολεμικοῦ μυθιστορήματος. Δὲ θὰ ἦταν ἴσως τολμηρὸς ὁ ἰσχυρισμὸς πὼς ἡ ὑφή του θὰ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἐνδείξεις για τὴν ὑπερνίκηση ἢ ὄχι τῶν στοιχείων τῆς φθορᾶς ποῦ ζώνουν ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς τὸ σημερινό μας κόσμο.

ΠΑΥΛΟΣ ΦΛΩΡΟΣ

ΧΑΡΑ, ΕΥΤΥΧΙΑ, Η ΘΕΣΗ ΣΟΥ!

Διάφεγγη δρόσο γαλανὴ ξαστερωμένη αἰθρία
λυκόφως, εὐλογία τῶν Θεῶν
βαραίνει ἡ γλύκα τῆς βραδιᾶς, καϋμὸς ἢ νοσταλγία
στὸ ρύδινο ἀλληλούϊα τῶν Ὡρῶν.

Ἐδῶ 'ναι διάχυτη παντοῦ ἡ ἀγροτικὴ γαλήνη
ἡ ἁπλὴ χαρὰ τῶν ταπεινῶν
μέλι, κυβέρτι ἀπ' τὴν καρδιά, μπάλσαμο, φῶς κ' Εἰρήνη
κι' ὁ λύχνος στὴν σκιὰ τῶν ρεμβασμῶν.

Ἐδῶ 'ναι κάτω ἀπ' τὴν μηλιὰ τἀρχαῖο βαθὺ πηγάδι
κρούσταλλο παγωμένο π' ἀσημώνει
κι' ἀγνάντια, ὡς πράσινη φωτιά, σέρπει, ἀνεβαίνει, ζώνει
σὰν Γαλαξίας ταγιόκλημα μὲς τἄνθινο σκοτάδι.

Ἡ κούνια δίπλα ἡ βρεφικὴ κ' ἡ καλαμένια αἰώρα,
λικνίζει ἡ κόρη τὰ ὄνειρα δροσιὰ τοῦ νυχτομπάτη
κ' ἔξω, δυὸ βήματα στριφτὸ ἀνεβαίνει πρὸς τὴν χώρα
ἢ τὴν Κοιλάδα Ἰωσαφὰτ τὸλάσπρο μονοπάτι;

Ψηλὰ βογγάει σὰ πέλαο τοῦ δρυὸ τὸ φυλλομάνι
κ' ἡ λειτουργία τοῦ γρύλλου πνέει στὸ χῶμα
στὴν κάδη ὁ σπούργιτας σκυφτός, κρῖμα, νὰ πιεῖ δὲν φτάνει
κι' ὡς νὰ προσεύχεται στὴ γῆ μὲ τἄφωνό του στόμα!

Ὥρα ἱερή! μὲ στοργικὴ γλυκύτητα ἡ μητέρα
τὸ κλαδωτὸ στρωσίδι της ἁπλώνει στὸ τραπέζι
μιὰ κούπα γάλα, ἐλιές, καρποὶ κ' ἡ σπιτικιὰ σουπιέρα
καὶ τ' ἀποδείπνου τὸν εἰρμὸ νὰ λέει ἕνα κιρκινέζι!

Καθῆστε! Εὐλόγησε παπποῦ τὴ «βρώση» καὶ τὴν «πόση»
κ' ἐσύ μητέρα κράτησε μιὰ θέση ἄδεια κοντά σου.
Χαρά! Εὐτυχία, ἡ θέση σου! 'Ακούω τὰ βήματά σου
Βιάσου, τ' ἡ σούπα μας, τ' ἀκούς; Μπορεῖ νὰ μᾶς κρυώσει!

ΘΑΛΑΣΣΙΝΗ ΑΠΟΘΕΩΣΗ

Γυμνοὶ ἐβαδίσαμε γυμνοὶ σταμμόγιαλο. Τὶ φὼς
κρουστὴ φωτορροὴ νὰ μᾶς τυλίγει
κ' ἱκέτης νἄρχεται ἀσπασμὸς ὁ πόντιος μυκηθμὸς
μὲ τοῦ ἰσοβίου πάθους του τὰ ρίγη.

Σὲ μιὰ κοχύλα ὡς σάλπιγγα τἀνέμου ἐραλδικὴ
διαβάσαμε τῶν ὠκεανῶν τὴν ἱστορία
καὶ σ' ἕνα ξύλο ἀπὸ ἄρμπουρο, τοῦ ναυαγίου πικρὴ
τὴν κυματαδαρμένη ἐποποιΐα!

Θάμα γλυπτὸ ποὺ ἰρίδιζε, τὸ βοτσαλίδι ἀνθὸς
κ' ἐξαίσιο μὲς τὴ φούχτα μας πετράδι
κ' ἦταν κοράλλινη ἄνοιξη ὁ ἐξωτικὸς βυθὸς
κ' οἱ κοραλλένιοι κλάδοι!

Τοῦ Αἰγαίου γαλάζιον ὄνειρο κ' εἰκόνα ρεμβασμῶν
ἀστρακο, ἡ θαλασσόπαπια, τὸ φύκι
κ' ἦταν σὰ νὰ μαρμάρωσε στὸν ὕπνο τῶν νερῶν
λευκὴ ὀπτασία «ἀρόδο» ἕνα καΐκι.

Μὲ ὁγρὸ ἁρμυρίκι ἐστρώσαμε τὸ μυστικό μας γάμο
κι' ὁ ἐρωτικός μας βόγγος σᾶν ἠχὼ
φιλὶ τοῦ πάθους ποὺ ἔσμιγε τὸν βόγγο καὶ λυγμὸ
τῆς ἀλκύονας θεία κραυγὴ στὴν ἄμμο.

Παρθενικὰ τἀχνάρια μας στὴν ἔρμη ἐτούτη ἀκτὴ
σὰ νἄμαστε θεοί οὐρανοσταλμένοι
κ' οἱ γλάροι ἐρχόντανε ἄφοβα κ' οἱ πόντιοι πελαργοὶ
στὸ πλάϊ καὶ μᾶς κυτάζαν μαγεμένοι!

Γυμνοὶ ἐβαδίσαμε γυμνοί, ντυμένοι μὲ ἡλιοφῶς
κ' ἤπιαμε φὼς δωρεὰ τοῦ παρακλήτου
κι' ἄνθισε φὼς καὶ χύθηκε ρομφαία ὁ λογισμὸς
στὴν Αἰωνία οὐσία τοῦ 'Απορρήτου!

Κ' ἐκστατικὰ τὰ φρένα μας καὶ τὸ κορμὶ ἐλαφρὸ
καϋμὸς τἀφροῦ, πανὶ καὶ πεταλίδα
—Σφίξε με 'Αγάπη, ὅσο μπορεῖς, πρόσωπο θεῖο κι' ἁγνὸ
τὶ θὰ μὲ συνεπάρει μιὰ ἡλιακτίδα!

1944. *ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ*

Η ΓΝΗΣΙΟΤΗΣ ΤΩΝ ΣΤΙΧΩΝ 904-920 ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

Εἶναι πολὺ παλαιὸν ζήτημα τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν γνησιότητα τῶν στίχων 904–920 ἤ τινων ἐξ αὐτῶν τῶν παραδεδομένων ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους. Οἱ στίχοι οὗτοι ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ τελευταίου ἀποχαιρετισμοῦ (στ. 891-927), τὸν ὁποῖον ἀπευθύνει ἡ ἡρωῒς ὀλίγον πρὸ τῆς ἀπαγωγῆς της, συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τοῦ Κρέοντος, εἰς θάνατον. Εἰς τὸν ἀποχαιρετισμόν της αὐτόν, ὡς γνωστόν, ἡ Ἀντιγόνη προσφωνεῖ τὸν τάφον ποὺ ὡς νυμφικὸς θάλαμος θὰ τὴν φρουρῇ αἰωνίως, τοὺς νεκροὺς τοῦ γένους της, τοὺς ὁποίους θὰ συναντήσῃ εἰς τὸν Ἅδην ἀπερχομένη, καὶ ἐλπίζει ὅτι θὰ τὴν δεχθῶσι μὲ φιλικὰ αἰσθήματα, ὁ πατέρας της, ἡ μητέρα της, ὁ ἀδελφός της, τοὺς ὁποίους ὅλους μὲ τὰ ἴδια της τὰ χέρια ἔλουσε, τοὺς ἐπεριποιήθη καὶ τοὺς προσέφερε τὰς ἐπιτυμβίους χοάς. Μὲ πικρίαν ἀναπολεῖ ἡ Ἀντιγόνη πῶς διὰ τὴν περιποίησιν τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ Πολυνείκους εὑρῆκεν ὡς ἀμοιβὴν τὸν θάνατον. Ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ ἀκολουθοῦν οἱ ἀμφισβητούμενοι στίχοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὡς ἑξῆς:

στ. 904 Καίτοι σ' ἐγὼ 'τίμησα τοῖς φρονοῦσιν εὖ.
Οὐ γάρ ποτ' οὔτ' ἂν εἰ τέκνων μήτηρ ἔφυν
οὔτ' εἰ πόσις μοι κατθανὼν ἐτήκετο,
βίᾳ πολιτῶν τόνδ' ἂν ἠρόμην πόνον·
τίνος νόμου δὴ ταῦτα πρὸς χάριν λέγω;
πόσις μὲν ἄν μοι κατθανόντος ἄλλος ἦν,
καὶ παῖς ἀπ' ἄλλου φωτός, εἰ τοῦδ' ἤμπλακον,
μητρὸς δ' ἐν Ἅιδου καὶ πατρὸς κεκευθότοιν
οὐκ ἔστ' ἀδελφὸς ὅστις ἂν βλάστοι ποτέ·
τοιῶδε μέντοι σ' ἐκπροτιμήσασ' ἐγὼ
νόμῳ, Κρέοντι ταῦτ' ἔδοξ' ἁμαρτάνειν
καὶ δεινὰ τολμᾶν, ὦ κασίγνητον κάρα·
καὶ νῦν ἄγει με διὰ χερῶν οὕτω λαβὼν
ἄλεκτρον, ἀνυμέναιον, οὔτε του γάμου
μέρος λαχοῦσαν οὔτε παιδείου τροφῆς,
ἀλλ' ὧδ' ἔρημος πρὸς φίλων ἡ δύσμορος
ζῶσ' εἰς θανόντων ἔρχομαι κατασκαφάς.

Πρῶτος ὁ A. Jacob ἐκ τῶν φιλολόγων ἠρνήθη τὴν γνησιότητα τῶν στίχων τούτων εἰς τὸ ἔργον του Quaestiones Sophocleae τὸ ἐκδοθὲν τῷ 1821 ἐν σελ. 363 κ. ἑ., ὡσαύτως δὲ ὁ Göthe εἰς τὰς συνομιλίας του μὲ τὸν Ἐκκερμανν III, 27 ἤθελε νὰ εὑρίσκετο φιλόλογος νὰ ἀπεδείκνυε τὸ νόθον τῶν στίχων ὡς σοφιστικοῦ χαρα-

κτῆρος καὶ ἀπροσάρμοστον πρὸς τὸ ἦθος τῆς Ἀντιγόνης, οἷον ἀποδεικνύεται εἰς τὸ ὅλον δρᾶμα, ἰδίως δ' εἰς τοὺς στίχους 450 κ. ἑ.

Οὐ γάρ τοί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε
οὐδ' ἡ ξύνοικος τῶν κάτω θεῶν Δίκη,
οἵ τοὐσδ' ἐν ἀνθρώποισιν ὥρισαν νόμους.
οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ᾠόμην τὰ σὰ
κηρύγματ' ὥστ' ἄγραπτα κἀσφαλῆ θεῶν
νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄντ' ὑπερδραμεῖν.
οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀεί ποτε
ζῇ ταῦτα, κοὐδεὶς οἶδεν' ἐξ ὅτου 'φάνη.

Πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην συνετάχθησαν ἔκτοτε οἱ πλεῖστοι φιλόλογοι, ἐν οἷς οἱ Schneidewin, Dindorf, Nauck, Wecklein, Jebb (Shukburgh), Bruhn κ. ἄ. [1]) Τούναντίον ὑπεστήριξαν τὸ γνήσιον τῶν στίχων ἄλλοι τινές, ἐν οἷς οἱ Boeckh, Kirchhof, Bergk κ. ἄ., ἐσχάτως δὲ ὁ Schadewaldt [2]) καὶ ὁ Reinhardt [3]).

Πάντες οἱ ἀθετοῦντες τοὺς στίχους στηρίζονται εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ Jacob καὶ Goethe καὶ παραπέμπουσιν εἰς ἐπίρρωσιν τῆς περὶ ἀθετήσεως γνώμης εἰς τοὺς ἀναλόγους λόγους παρ' Ἡροδότῳ, τοὺς ὁποίους ὁ νοθεύσας κατ' αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς Ἀντιγόνης διὰ τῆς παρεμβολῆς τῶν στίχων τούτων εἶχεν ἐπὶ λέξει σχεδὸν χρησιμοποιήσει. Ἀναφέρεται δηλ. παρὰ τῷ ἱστορικῷ (III, 119) ὅτι ὁ Δαρεῖος καμπτόμενος ὑπὸ τῶν ἱκεσιῶν τῆς συζύγου τοῦ Ἰνταφρένους ἀπεφάσισε νὰ ἀφήσῃ ἕνα τῶν οἰκείων, τοὺς ὁποίους ἐπὶ ἐπαναστάσει εἶχε συλλάβει καὶ φυλακίσει, ἐλεύθερον, αὕτη δ' ἐρωτηθεῖσα ποῖον προκρίνει, εἶπε τὸν ἀδελφὸν ὅτι προτιμᾷ. Ὁ βασιλεὺς ὑπέβαλε τότε τὸ ἐρώτημα, διὰ τί τὸν ἀδελφὸν ἐπροτίμησε τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῶν τέκνων, ἐκείνη δ' ἀπεκρίθη: «Αἱρέομαι ἐκ πάντων τὸν ἀδελφόν· ἀνὴρ μέν μοι ἄν ἄλλος γένοιτο, εἰ δαίμων ἐθέλοι, καὶ τέκνα ἄλλα εἰ ταῦτα ἀποβάλοιμι· πατρὸς δὲ καὶ μητρὸς οὐκέτι μοι ζωόντων, ἀδελφὸς ἄν ἄλλος οὐδενὶ τρόπῳ γένοιτο».

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι παρὰ τὴν διάφορον θέσιν τῆς συζύγου τοῦ Ἰνταφρένους καὶ τῆς Ἀντιγόνης ἡ σκέψις παρ' Ἡροδότῳ καὶ Σοφοκλεῖ εἶναι ἀνάλογος. Τὸ ζήτημα εἶναι, ἂν ἠδύνατο πράγματι ὁ Σοφοκλῆς νὰ ἐπηρεασθῇ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἐκτιθεμένων ἀπόψεων περὶ προτιμήσεως τοῦ ἀδελφοῦ καὶ νὰ παραθέσῃ ἀναλόγους σκέψεις θέτων ταύτας εἰς τὸ στόμα τῆς ἡρωΐδος, καὶ ἂν αἱ τοιαῦται σκέψεις εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὸ ὅλον ἦθος αὐτῆς, ὡς ἐκτυλίσσεται εἰς τὸ δρᾶμα τοῦτο, καὶ ἀκόμη περισσότερον, ἂν πρόκειται περὶ ἑλληνικῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας ἠδύνατο ἡ ἡρωΐς νὰ διατυπώσῃ. Ἂν ταῦτα οὕτω συμβαίνουν, τότε οἱ στίχοι

1) Πρβλ. Δ. Σεμιτέλον, ἔκδ. Ἀντιγόνης ἐν τῇ Ζωγραφείῳ Βιβλιοθήκῃ σελ. 598 κ. ἑ. καὶ ἔκδοσιν Jebb – Shukburgh (1935) σελ. 181 κ. ἑ.

2) Βλ. Monolog und Selbstgesprâch (1926) σελ. 86 ὑποσ. 3 κ. ἑ

3) Βλ. Sophokles (1933) σελ. 94. κ. ἑ.

πρέπει νὰ εἶναι γνήσιοι ἀπὸ ἀπόψεως αἰσθητικῆς καὶ θὰ ὑπολείπεται ἡ μελέτη τῶν γλωσσικῶν στοιχείων. Διότι καὶ ὁ Goethe εἰς τὴν αἰσθητικὴν τῶν στίχων προσέκρουσε καὶ ἀπὸ ταύτης κυρίως οἱ φιλόλογοι ὡρμήθησαν.

Σχέσις μεταξὺ Ἡροδότου καὶ Σοφοκλέους παρετηρήθη ἤδη εἰς πολλὰς ἄλλας περιπτώσεις. Τρανικὸς καὶ ἱστορικὸς συνεδέοντο καὶ ἀνῆκον ἀμφότεροι εἰς τὸν κύκλον τοῦ Περικλέους, συνεπῶς ἡ γνωριμία τῶν ἔργων ἀλλήλων δὲν ἀπεκλείετο, ἦτο αὕτη μᾶλλον πολὺ φυσική. Τοῦτο ἀποδεικνύεται διὰ πολλῶν παραδειγμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπέστησαν οἱ φιλόλογοι ἤδη τὴν προσοχήν. Οὕτω ἔχομεν αὐτολεξεὶ σχεδὸν μνείαν παρὰ Σοφοκλεῖ (Ο.Κ. 337 κ. ἑ.) τῶν νόμων τῶν Αἰγυπτίων:

στ. 333 Ὦ πάντ' ἐκείνῳ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ νόμοις
φύσιν κατεικασθέντε καὶ βίου τροφάς.
ἐκεῖ γὰρ οἱ μὲν ἄρσενες κατὰ στέγας
θακοῦσιν ἱστουργοῦντες, αἱ δὲ σύννομοι
τἄξω βίου τροφεῖα πορσύνουσ' ἀεί.

Περὶ τῶν ὁποίων ὁ Ἡρόδοτος λέγει (II 35): «Αἰγύπτιοι τὰ πολλὰ πάντα ἔμπαλιν τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι ἐστήσαντο ἤθεά τε καὶ νόμους ἐν τοῖσι αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσι καὶ καπηλεύουσι, οἱ δὲ ἄνδρες κατ' οἴκους ἐόντες ὑφαίνουσι». Ἡ ὁμοιότης τῶν ἀπόψεων ἀσφαλῶς δεικνύει χρῆσιν τοῦ ἱστορικοῦ ὑπὸ τοῦ τραγικοῦ, δὲν ὑπάρχει δὲ ἐνταῦθα οὐδεμία ἀπολύτως ὑποψία περὶ νοθείας τῶν στίχων ὑπὸ μεταγενεστέρων.

Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ προκειμένου περὶ τῶν στίχων τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου τοῦ Σοφοκλέους 981 κ.ἑ., ἔνθα ὁ λόγος περὶ συνευρέσεως υἱοῦ μετὰ μητρός. Ὁ ποιητὴς λέγει:

στ. 981 πολλοὶ γὰρ ἤδη κἀν ὀνείρασι βροτῶν
μητρὶ ξυνευνάσθησαν· ἀλλὰ ταῦθ' ὅτῳ
παρ' οὐδέν ἐστι, ῥᾷστα τὸν βίον φέρει.

Πρὸς ταῦτα δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὸ τοῦ Ἡροδότου (VI 107) «ἐδόκεε (Ἱππίας) τῇ μητρὶ τῇ ἑωυτοῦ συνευνηθῆναι». Καὶ ἐνταῦθα εἶναι φανερὰ ἡ ὁμοιότης.

Τὸ ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως καὶ τῶν σχέσεων Ἡροδότου—Σοφοκλέους ἐπραγματεύθη ἐσχάτως ὁ P. Masqueray λεπτομερέστερον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Σοφοκλέους (1929) τόμ. 1 σελ. 74 κ. ἑ. (πρβλ. σελ. 111 ὑποσ. 1) ἀκολουθῶν τὰς ἀπόψεις τοῦ H. Weil[4]). Ὁ Masqueray παραπέμπει καὶ εἰς ἄλλα χωρία πιθανῶς ἀποδεικνύοντα σχέσεις τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν ἱστορικόν. Λέγει ἡ Χρυσόθεμις ἐν τῇ Ἠλέκτρᾳ (στ. 417) περὶ τοῦ ὀνείρου τῆς Κλυταιμήστρας:

4) Études sur l' antiquité grecque p. 245 599.

στ. 417 λόγος τις αὐτὴν ἔστιν εἰσιδεῖν πατρὸς
τοῦ σοῦ τε κἀμοῦ δευτέραν ὁμιλίαν
ἐλθόντος εἰς φῶς· εἶτα τόνδ' ἐφέστιον
πῆξε λιβόντα σκῆπτρον οὐφόρει ποτὲ
αὐτὸς, τανῦν δ' Αἴγισθος· ἐκ τοῦδ' ἄνω
βλαστεῖν βρύοντα θαλλόν, ᾧ κατάσκιον
πᾶσαν γενέσθαι τὴν Μυκηναίων χθόνα.

Πρὸς τοῦτο δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὸ τοῦ Ἡροδότου Ι, 108 «Συνοικεούσης δὲ τῷ Καμβύσῃ τῆς Μανδάνης ὁ Ἀστυάγης τῷ πρώτῳ ἔτεϊ εἶδε ἄλλην ὄψιν· ἐδόκεε δὲ οἱ ἐκ τῶν αἰδοίων τῆς θυγατρὸς ταύτης φῦναι ἄμπελον, ἐπισχεῖν τὴν Ἀσίαν πᾶσαν». Ἀπόλυτος ταὐτότης δὲν ὑπάρχει μέν, ἀλλ' εἶναι καὶ ἐνταῦθα ὁμοιότης προφανής.

Ὡσαύτως περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Οἰδίποδος ὑπάρχει ἀναλογία. Ὁ Σοφοκλῆς λέγει περὶ αὐτοῦ (Ο.Τ. 267):

τῷ Λαβδακείῳ παιδὶ Πολυδώρου τε καὶ
τοῦ πρόσθε Κάδμου τοῦ πάλαι τ' Ἀγήνορος.

ὁ δὲ Ἡρόδοτος (V 59)· «κατὰ Λάϊον τὸν Λαβδάκου τοῦ Πολυδώρου τοῦ Κάδμου». Κατ' ἀνάλογον τρόπον ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς λέγει περὶ τοῦ γένους τοῦ Ὀνησίλου (Ἡροδ V 104)· «Ἦν Ὀνήσιλος Γόργου μὲν τοῦ Σαλαμινίων βασιλέως ἀδελφεὸς νεώτερος, Χέρσιος δὲ τοῦ Σιρώμου τοῦ Εὐέλθοντος παῖς».

Ὅπως προκειμένου περὶ τῶν χωρίων τούτων δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος ἀντιστοιχία μεταξὺ ποιητοῦ καὶ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ παρουσιάζονται διαφοραί τινες, ἐνῷ εἶναι φανερὰ ἡ ἐξάρτησις, τοιουτοτρόπως καὶ περὶ τῶν στίχων τῆς Ἀντιγόνης δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ ἀπολύτου ταὐτότητος ἀντιλήψεων τῆς συζύγου τοῦ Ἰνταφρένους καὶ τῆς Ἀντιγόνης. Ἐν πρώτοις ἡ σύζυγος τοῦ Ἰνταφρένους ἐγνώρισεν ἤδη τὸν γάμον καὶ εἶχεν ἀποκτήσει τέκνα ἐξ αὐτοῦ. Ἀντιθέτως ἡ Ἀντιγόνη θρηνεῖ (στ. 813.876.917) ὅτι κατέρχεται εἰς τὸν Ἅδην ***ἀνυμέναιος*** καὶ ***ἄλεκτρος*** [5]). Ἔπειτα ἡ μὲν σύζυγος τοῦ Ἰνταφρένους ἐκφράζει ἰδίαν ἄποψιν, ἐνῷ ἡ Ἀντιγόνη ὁμιλεῖ περὶ «νόμου» (στ. 908). Τοῦτο ὑποδηλοῖ ὅτι ἡ ἐκτιθεμένη ὑπ' αὐτῆς ἄποψις εἶναι κρατοῦσα εἰς τὰς περὶ προτιμήσεως συζύγου ἢ ἀδελφοῦ ἀντιλήψεις.

Ὅτι ἡ προσθήκη τῶν στίχων τούτων, ἂν πράγματι ἔγινε προσθήκη, πρέπει νὰ εἶναι πολὺ παλαιά, ἀνεγνώρισαν πάντες οἱ ἀποδεχθέντες τὴν μὴ γνησιότητα, διότι οἱ στίχοι οὗτοι ἀπαντοῦν ἤδη εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀπίστου ἐν τῇ τραγῳδίᾳ καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης δηλώσεως τῆς αἰτίας παραθέτει τὰ ἀκόλουθα (Ρητορ. 3,16. 1417α): «ἂν δ' ἄπιστον ᾖ, τότε τὴν αἰτίαν

5) Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη ὁ G. Wolff ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἀντιγόνης. Βλ. καὶ ἔκδοσιν ὑπὸ L. Bellermann (1878) σελ. 89 κ.ἑ. ὑποσ. εἰς τοὺς στ. 904 κ.ἑ.

ἐπιλέγειν, ὥσπερ Σοφοκλῆς ποιεῖ παράδειγμα τὸ ἐκ τῆς Ἀντιγόνης, ὅτι μᾶλλον τοῦ ἀδελφοῦ ἐκήδετο ἢ ἀνδρὸς ἢ τέκνων· τὰ μὲν γὰρ ἂν γενέσθαι ἀπολόμενα,

στ. 911 μητρὸς δ' ἐν Ἅιδου καὶ πατρὸς βεβηκότοιν
οὐκ ἔστ' ἀδελφὸς ὅστις ἂν βλάστοι ποτέ».

Ἡ δυσκολία αὕτη ἡ παρουσιαζομένη διὰ τὴν ἀθέτησιν τῶν στίχων, ὅτι δηλ. ὁ Ἀριστοτέλης γνωρίζει τὸ ἀμφισβητούμενον χωρίον ὡς γνήσιον τοῦ Σοφοκλέους, ἐζητήθη ὑπὸ τῶν ἀθετούντων τοὺς στίχους νὰ παρακαμφθῇ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἡ παρεμβολὴ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Σοφοκλέους πρέπει νὰ εἶναι πολὺ παλαιά, πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, νὰ ἔγινε δὲ εἴτε ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Ἰοφῶντος, ἢ ἄλλου τινὸς ποιητοῦ, εἴτε ὑπό τινος ὑποκριτοῦ [6]). Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐν τούτοις εἶναι ἄνευ ἀποδείξεως.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰς παλαιοτέρας ταύτας γνώμας περὶ ἀθετήσεως τῶν στίχων τούτων ὑπεστήριξε πρό τινων ἐτῶν τὴν γνησιότητα αὐτῶν ὁ Schadewaldt [7]) θεωρῶν τοὺς στίχους ὡς προσαρμοζομένους πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψιν περὶ διαλεκτικοῦ ὑπολογισμοῦ. Τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ δέχεται ὡς προερχόμενον ἐκ τοῦ ἤθους τῆς ἡρωΐδος, τῆς ἀφοσιώσεώς της δηλ. εἰς τὸν ἀδελφόν. Τὴν γνησιότητα ἐδέχθη ὡσαύτως ἐσχάτως ὁ Reinhardt [8]) κρίνων ὅτι τὸ ἐλατήριον τῆς Ἀντιγόνης διὰ τὴν ταφὴν εἶναι γενικὸς «νόμος» προτιμήσεως τοῦ ἀδελφοῦ ἔναντι τοῦ συζύγου καὶ τῶν τέκνων ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ζῶσιν οἱ ἀδελφοὶ ἢ ἀπέθανον. Ἡ Ἀντιγόνη, ὅπως ἀκολουθεῖ τὸν θεῖον νόμον, ἀκολουθεῖ καὶ τὸν νόμον τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης.

Ταῦτα οἱ ὑπὲρ τῆς ἀθετήσεως καὶ οἱ κατ' αὐτῆς ἐξέθεσαν. Ἀλλά, διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ εἰς τοὺς στίχους τούτους ἡ Ἀντιγόνη κηρύττουσα τὴν προτίμησιν τοῦ ἀδελφοῦ ἔναντι παντὸς ἄλλου, συζύγου καὶ τέκνων, πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δράματος καὶ εἰς τὰ ἐλατήρια τῆς ταφῆς τοῦ Πολυνείκους κατὰ παράβασιν τῶν διαταγῶν τοῦ Κρέοντος.

Καλέσασα ἡ Ἀντιγόνη τὴν ἀδελφήν της Ἰσμήνην ἔξω τῶν ἀνακτόρων, ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομήν της εἰς τὸ ἔργον τῆς ταφῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἐκθέτει πρῶτον τὰ τῆς διαταγῆς τοῦ Κρέοντος ἐν σχέσει πρὸς τὸν «ἀθλίως θανόντα Πολυνείκους νέκυν», τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνε μὲν πρὸς πάντας τοὺς ἀστοὺς (στ. 27), ἀλλὰ κυρίως τὸ ζήτημα ἀφεώρα τὰς δύο ἀδελφάς, ὅπως ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ ἡ Ἀντιγόνη. Δι' αὐτὸ λέγει τὰ ἑξῆς:

στ. 31 τοιαῦτά φασι τὸν ἀγαθὸν Κρέοντα *σοὶ κἀμοί*, λέγω γὰρ κἀμέ, κηρύξαντ' ἔχειν.

6) Βλ. περὶ τούτων Δ. Σεμιτέλον Ἔ. ἀ. σελ. 600.
7) Monolog und Selbstgespräch Ἔ ἀ. ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Bruhn, Boeckh, T. v. Wilamowitz.
8) Sophocles Ἔ. ἐ.

Συνήθως τὸ ***κἀμοὶ*** ἐξηγεῖται ὅτι τονίζει τὸν ἀτίθασσον χαρακτῆρα τῆς ἡρωΐδος ἐξαιρούσης ὅτι ἡ διαταγὴ τοῦ Κρέοντος ἀφεώρα ***καὶ αὐτήν***. Τοῦτο δὲν δικαιολογεῖται οὐδαμόθεν. Πρὸς τί ἡ Ἀντιγόνη νὰ ἐξάρῃ ὅτι εἶναι τύπος, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπεδέχετο διαταγὰς καὶ δὴ παρὰ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος; Πῶς θὰ ἐδικαιολογεῖτο νὰ θέλῃ νὰ παραστήσῃ ἑαυτὴν ὡς ἀπειθάρχητον πρὸς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ; Τοιοῦτο πνεῦμα οἱ λόγοι της δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν. Τοὐναντίον θέλει διὰ τοῦ κάμοὶ ἡ Ἀντιγόνη ἐξ ἀρχῆς νὰ δηλώσῃ ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ταφῆς τοῦ ἀδελφοῦ της ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν δι' αὐτὴν καὶ συνεπῶς δὲν δύναται νὰ μείνῃ ὑπ' αὐτῆς ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἀπαρατήρητον. Ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ταφῆς τοῦ νεκροῦ τοῦ Πολυνείκους πλήττει τὴν Ἀντιγόνην καὶ ἀποφασίζει αὕτη νὰ ἀντιδράσῃ, διότι θεωρεῖ τὸ ζήτημα ὡς προσβολὴν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ συνδέσμου. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἀδελφόν, ἰδίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς εἶναι τοσαύτη, ὥστε ἀποφασίζει νὰ τὸν θάψῃ παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Κρέοντος καλοῦσα πρῶτον εἰς συνεργασίαν τὴν ἀδελφὴν Ἰσμήνην, τὴν ὁποίαν ὡσαύτως ἀφεώρα διὰ τοὺς ἰδίους λόγους ἡ ἀπαγόρευσις, καὶ μετὰ τὴν ἄρνησιν αὐτῆς ἐνεργοῦσα μόνη πλέον. Εἶναι τοῦτο ἐκπλήρωσις καθήκοντος πρὸς τὸν ἀδελφόν, τοῦ ὁποίου ἡ μὴ ταφὴ συμπληρώνει τὰ οἰκογενειακὰ κακά, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν ἀπὸ τὸν Οἰδίποδα. Διὰ τοῦτο ἀπευθυνομένη πρὸς τὴν ἀδελφήν της Ἰσμήνην, μόλις τὴν ἐκάλεσεν ἔξω τῶν ἀνακτόρων λέγει:

στ. 2. ἆρ' οἶσθ' ὅ τι Ζεὺς τῶν ἀπ' Οἰδίπου κακῶν
ὁποῖον οὐχὶ νῷν ἔτι ζώσαιν τελεῖ;
οὐδὲν γὰρ οὔτ' ἀλγεινὸν οὔτ' ἄτης ἄτερ
οὔτ' αἰσχρὸν οὔτ' ἄτιμόν ἐσθ', ὁποῖον οὐ
τῶν σῶν τε κἀμῶν οὐκ ὄπωπ' ἐγὼ κακῶν.

Τὸ οἰκογενειακὸν καθῆκον πρὸς τὸν ἀδελφὸν εἶναι πρόθυμος ἡ Ἀντιγόνη νὰ ἐκπληρώσῃ καὶ διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἰσμήνης, ἂν ἐκείνη δὲν θέλει να ἀκολουθήσῃ. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτῆς:

στ. 44. ἦ γὰρ νοεῖς θάπτειν σφ', ἀπόρρητον πόλει;

αὕτη ἀπαντᾷ:

στ. 45. τὸν γοῦν ***ἐμὸν καὶ τὸν σόν,*** ἢν σὺ μὴ θέλῃς,
ἀδελφόν· οὐ γὰρ δὴ προδοῦσ' ἁλώσομαι.

καὶ κατωτέρω περὶ τοῦ Κρέοντος:

στ. 48. ἀλλ' οὐδὲν αὐτῷ ***τῶν ἐμῶν μ' εἴργειν*** μέτα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἶναι φανερὸν ὅτι τὴν Ἀντιγόνην εἰς τὴν παράβασιν τῆς διαταγῆς τοῦ Κρέοντος ὠθεῖ κατ' ἐξοχὴν ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπη, εἰς ταύτην δὲ συνεχῶς ἐπανέρχεται. Δὲν ἀντιδρᾷ

κατὰ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων τοῦ ἄρχοντος ὡς ἀπολυταρχικῶν ἢ ὡς ἀντικρουομένων ἐν γένει πρὸς τοὺς θείους νόμους, ἀλλ' εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ μόνον τὸ οἰκογενειακόν της καθῆκον. Δὲν εἶναι ἡ ἠρωΐς ἐπαναστάτις κατὰ τοῦ ἄρχοντος, οὐδὲ κηρύσσει ἐσφαλμένην τὴν πολιτικὴν τοῦ ἄρχοντος ἐν γένει, διὰ νὰ τὴν διορθώσῃ. Κρίνει τοὐναντίον ὅτι αὕτη ἁπλῶς ἔχει ὑποχρεώσεις πρὸς τὸν ἀδελφόν, τὸν ὁποῖον ἐξαιρετικὰ ἀγαπᾷ, καὶ ταύτας πρέπει νὰ ἐκπληρώσῃ διὰ τῆς ταφῆς. Ἡ τοιαύτη της ἄποψις εἶναι ἐξ ἀρχῆς σαφὴς καὶ ἀποδεικνύεται περαιτέρω διὰ τῆς συνεχοῦς ἐκφράσεως τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα:

Ἀπευθυνομένη πρὸς τὴν Ἰσμήνην ἀρνηθεῖσαν νὰ συμμετάσχῃ τοῦ ἔργου λέγει:

στ. 70 ἀλλ' ἴσθ' ὁποῖά σοι δοκεῖ· κεῖνον δ' ἐγὼ
θάψω. καλόν μοι τοῦτο ποιούσῃ θανεῖν·
φίλη μετ' αὐτοῦ κείσομαι, ***φίλου μέτα***,
ὅσια πανουργήσασα. . . . . .

στ. 80. . . . . ἐγὼ δὲ δὴ τάφον
χώσουσ' ***ἀδελφῷ φιλτάτῳ*** πορεύσομαι

στ. 89. ἀλλ' οἶδ' ***ἀρέσκουσ' οἷς μάλισθ' ἁδεῖν με χρή.***

Ὅτε δὲ προσήχθη πρὸ τοῦ ἄρχοντος συλληφθεῖσα ἐπ' αὐτοφώρῳ ὡς θάπτουσα τὸν νεκρόν, ἀνάλογον δικαιολογίαν προβάλλει:

στ. 465. οὕτως ἔμοιγε τοῦδε τοῦ μόρου τυχεῖν
παρ' οὐδὲν ἄλγος· ἀλλ' ἄν, ***εἰ τὸν ἐξ ἐμῆς***
μητρὸς θανόντ' ἄθαπτον ἐσχόμην νέκυν,
κείνοις ἂν ἤλγουν· τοῖσδε δ' οὐκ ἀλγύνομαι.

στ. 502. καίτοι πόθεν κλέος γ' ἂν εὐκλεέστερον
κατέσχον ***ἢ τὸν αὐτάδελφον ἐν τάφῳ***
τιθεῖσα;

στ. 511. οὐδὲν γὰρ αἰσχρὸν ***τοὺς ὁμοσπλάγχνους σέβειν.***

Κορύφωμα τῆς ἀγάπης της πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀποτελεῖ ὁ περίφημος στίχος:

στ. 523. οὗτοι συνέχθειν, ἀλλὰ ***συμφιλεῖν*** ἔφυν.

Ὁ στίχος οὗτος παρεξηγεῖται συνήθως ὡς κηρύσσων τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην. Τοῦτο δὲν συμβαίνει. Ἡ Ἀντιγόνη ἀπαντῶσα εἰς τὸν Κρέοντα λέγει ὅτι ἐγεννήθη, ***γιὰ νὰ ἀγαπᾷ ἐκεῖνον ποὺ τὴν ἀγαπᾷ*** (συμφιλεῖν)· ἑπομένως ἡ ταφὴ τοῦ ἀδελφοῦ Πολυνείκους εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης της, καὶ δὲν δύναται τὸ μῖσος τοῦ Ἐτεοκλέους πρὸς τὸν Πολυνείκη νὰ τὴν κάμῃ, ὥστε καὶ αὐτὴ νὰ μισῇ τὸν ἀδελφόν της, ὅπως ἐκεῖνος (ὁ Ἐτεοκλῆς) τὸν (Πολυνείκη) ἐμίσουσε (συνέχθειν).

Ἡ Ἀντιγόνη λοιπὸν ἀπολογουμένη πρὸς τὸν ἄρχοντα προβάλλει τὴν αὐτὴν ἄποψιν τῆς ἀγάπης τοῦ ἀδελφοῦ ὡς τὸ ἐλατήριον τῆς παραβάσεως τῆς διαταγῆς του, συνεπὴς πρὸς ἑαυτήν. Καὶ ἡ Ἰσμήνη ἀποκρούουσα τὴν συνεργασίαν μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοιαύτην ἀντελήφθη τὴν πρόθεσιν τῆς Ἀντιγόνης καὶ διὰ τοῦτο προπέμπουσα αὐτὴν λέγει:

στ. 99. ἄνους μὲν ἔρχῃ, *τοῖς φίλοις δ' ὀρθῶς φίλη.*

Καὶ ἡ Ἀντιγόνη ἀποκρούουσα τὴν προσφορὰν τῆς Ἰσμήνης νὰ ἀποθάνῃ μετ' αὐτῆς λέγει ὅτι δὲν ἔχει τοιοῦτο δικαίωμα ἐκείνη, διότι ἐξεδήλωσε τὴν ἀγάπην της μόνον διὰ λόγων καὶ οὐχὶ δι' ἔργων:

στ. 543. *λόγοις δ' ἐγὼ φιλοῦσαν οὐ στέργω φίλην.*

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Αἵμονος καὶ ἡ πόλις ἀναλόγως ἀντιλαμβάνεται τὴν πρᾶξιν τῆς Ἀντιγόνης, ὡς ἀπορρέουσαν ἐκ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἀδελφόν. Διὰ τοῦτο κηρύσσει οὗτος πρὸς τὸν πατέρα του:

στ. 693. τὴν παῖδα ταύτην οἵ' ὀδύρεται πόλις,
πασῶν γυναικῶν ὡς ἀναξιωτάτη
κάκιστ' ἀπ' ἔργων εὐκλεεστάτων φθίνει.
ἥτις *τὸν αὑτῆς αὐτάδελφον* ἐν φοναῖς
πεπτῶτ' *ἄθαπτον* μήθ' ὑπ' ὠμηστῶν κυνῶν
εἴασ' ὀλέσθαι μήθ' ὑπ' οἰωνῶν τινος.
. . . . . .

Τὸ ἐλατήριον λοιπὸν τῆς Ἀντιγόνης ἐν τῇ διαπράξει τῆς παραβάσεως τῆς διαταγῆς τοῦ Κρέοντος ὄχι μόνον εἶναι προσωπικόν, ἀπορρέον ἐκ τῆς προσωπικῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπης, ἀλλ' οὕτω ἐκλαμβάνεται καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων. Ἡ Ἀντιγόνη δὲν ἐπρόκειτο νὰ τιμήσῃ πάντα νεκρόν, ἀλλὰ μόνον τὸν ἀδελφόν της. Ἀλλ' ὅτι ἡ ἀπαγορευτικὴ διάταξις τοῦ Κρέοντος ἴσχυε περὶ πάντων τῶν Ἀργείων, ἂν καὶ δὲν κηρύσσεται ὑπ' αὐτοῦ δημοσίᾳ, φαίνεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Τειρεσίου, ὁ ὁποῖος εἰς ταύτην ἀναφέρεται:

στ. 1080. ἐχθραὶ δὲ πᾶσαι συνταράσσονται πόλεις
ὅσων σπαράγματ' ἢ κύνες καθήγνισαν
ἢ θῆρες, ἤ τις πτηνὸς οἰωνός, φέρων
ἀνόσιον ὀσμὴν ἑστιοῦχον ἐς πόλιν.

Καὶ ὅμως περὶ τοῦ ζητήματος τούτου οὐδένα λόγον κάμνει ἐν τῷ δράματι ἡ ἡρωΐς. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὴν ἐνδιαφέρει εἶναι, ὅπως πολλάκις ἐτονίσαμεν, ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη καὶ τὸ ἐκ ταύτης ἀπορρέον καθῆκον τῆς ταφῆς τοῦ ἀδελφοῦ. Τὸ γενικώτερον ζήτημα τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν θείων νόμων ὑπὸ τῶν διαταγῶν τῶν θνητῶν προκύπτει ἐκ τῆς εἰδικῆς ταύτης περιπτώσεως, δὲν συμβαίνει δὲ τὸ ἐ

ναντίον, δηλ. ἡ εἰδικὴ περίπτωσις νὰ ὑπάγεται εἰς τὸ γενικὸν ζήτημα τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν. Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἦτο πολὺ φυσικὸν ἡ Ἀντιγόνη ἀποχωροῦσα τοῦ κόσμου νὰ ἀπευθύνῃ λόγους στοργῆς πρὸς τὸν ἀγαπητόν της ἀδελφὸν καὶ τούτου τὴν θέσιν νὰ ὑψώσῃ ὑπεράνω παντὸς ἄλλου συγγενοῦς, συζύγου ἢ τέκνων, ἀφ' οὗ μάλιστα αὐτοὺς δὲν τοὺς εἶχε γνωρίσει Συνεπῶς οἱ στίχοι 904—920 οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸ ζήτημα τῆς προτιμήσεως τοῦ ἀδελφοῦ παντὸς ἄλλου συγγενοῦς πρέπει νὰ εἶναι ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως γνήσιοι.

Τὸν στενώτατον σύνδεσμον μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν διέγραψεν ὁ αὐτὸς ποιητὴς κατ' ἀνάλογον τρόπον καὶ εἰς τὴν Ἠλέκτραν αὐτοῦ, ἡ ὁποία χρονικῶς εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα τῆς Ἀντιγόνης. Ἐν ταύτῃ συναντῶμεν ὁμοίας ἐκδηλώσεις πλείστας, ὧν ἀναγράφω τινὰς ὡς δείγματα:

στ. 164 ὃν γ' ἐγὼ ἀκάματα προσμένουσ', ***ἄτεκνος***,
τάλαιν', ***ἀνύμφευτος*** αἰὲν οἰχνῶ . . . .

στ. 808 ***Ὀρέστα φίλταθ'***, ὡς μ' ἀπώλεσας θανών.

στ. 1126 ***ὦ φιλτάτου*** μνημεῖον ἀνθρώπων ἐμοὶ
ψυχῆς Ὀρέστου λοιπόν, ...

στ. 1145. . . . . οὔτε γάρ ποτε
μητρὸς σὺ γ' ἦσθα μᾶλλον ἢ καμοῦ ***φίλος***
οὔθ' οἱ κατ' οἶκον ἦσαν, ἀλλ' ***ἐγὼ τροφός,***
ἐγὼ δ' ἀδελφὴ σοὶ προσηυδώμην ἀεί.

στ. 1136 νῦν δ' ἐκτὸς οἴκων κἀπὶ γῆς ἄλλης φυγὰς
κακῶς ἀπώλου, ***σῆς κασιγνήτης δίχα.***
κοὔτ' ἐν φίλαισι χερσὶν ἡ τάλαιν' ἐγὼ
λουτροῖς σ' ἐκόσμησ' οὔτε παμφλέκτου πυρὸς
ἀνειλόμην, ὡς εἰκὸς ἄθλιον βίρος.

Τὸν ἀδελφὸν ἀγαπᾷ ἡ Ἠλέκτρα ὄχι ἁπλῶς, διότι εἶναι ἡ μόνη της ἐλπὶς πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀδίκου καὶ αἰσχροῦ θανάτου τοῦ πατρός, ἀλλὰ ὡς τὸν ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός [9]). Ἀνάλογα εἶναι τὰ αἰσθήματα καὶ παρ' Αἰσχύλῳ. Ἀναγράφω ὡσαύτως σχετικά τινα ἐκ τῶν Χοηφόρων τούτου τοῦ ποιητοῦ:

στ. 238 ὦ τερπνὸν ὄμμα τέσσαρας μοίρας ἔχον
ἐμοί· προσαυδᾶν δή σ' ἀναγκαίως ἔχω,
πατέρα τε καὶ τὸ μητρὸς ἐς σέ μοι ῥέπει
στέργηθρον. . . . . .

9) Βλ. Σ. Γιαρδίνου, Μαθήματα Δραματαλογίας (Μετ. Α. Βλάχου) τομ. Β' σελ. 30.

στ. 235 ***ὦ φίλτατον μέλημα*** δώμασιν πατρός,
δακρυτὸς ἐλπὶς σπέρματος σωτηρίου,
. . . . . .

Τὸν σύνδεσμον τοῦτον τὸν ἀδελφικόν, οἷος φαίνεται εἰς τὰς ἀρχαίας τραγῳδίας, ὕμνησαν καὶ τὰ νεώτερα ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ἀναφέρω ἕν παράδειγμα ἐκ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ν. Πολίτου (ἀρ. 80) «Τ' ἀγαπημένα ἀδέρφια κ' ἡ κακὴ γυναῖκα». Τὸ ζήτημα εἶναι ἔρις διὰ περιουσιακὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα παρ' ὀλίγον νὰ ἔφεραν εἰς διάστασιν τοὺς δύο ἀδελφούς. Λέγει ὁ εἷς πρὸς τὸν ἄλλον τοὺς ἑξῆς στίχους:

—χαλάλι σου, ἀδελφούλη μου, κι' ὅλα δικά σου νάναι,
παρὰ νὰ ξεχωρίσουμε, πάρε καὶ τὸ δικό μου.

Ὁ ἀδελφὸς εἶναι ἕτοιμος νὰ ὑποστῇ καὶ προσωπικὴν θυσίαν, διὰ νὰ ἀποφευχθῇ πᾶσα διάστασις μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν.

Ἡ ἐκδήλωσις συνεπῶς τῆς Ἀντιγόνης περὶ τοῦ ἀδελφοῦ της καὶ τῶν πρὸς αὐτὸν ὑποχρεώσεών της ὄχι μόνον εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν ὅλον χαρακτῆρα τοῦ δράματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἕλληνος ἐν γένει τὰ αἰσθήματα.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἐσωτερικῶν τούτων λόγων τῶν συνηγορούντων ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῶν στίχων 904—920 καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ δράματος ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ταύτην. Ἡ ἡρωῒς ἀρχίζει μὲ τὸ παράπονον ὅτι ὅλα τὰ κακὰ κατέλαβον τὸ γένος τοῦ Οἰδίποδος, ὧν τελευταῖον νομίζει τὴν ἀπαγορευτικὴν περὶ ταφῆς διαταγὴν τοῦ Κρέοντος.

στ. 9 . . . . . ἢ σὲ λανθάνει
πρὸς τοὺς φίλους στείχοντα τῶν ἐχθρῶν κακά;

Μὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τελειώνει τὸν ἀποχαιρετισμόν της ἐκ τῆς ζωῆς ἡ ἡρωῒς:

στ. 913. τοιῶδε μέντοι σ' ἐκπροτιμήσασ' ἐγὼ
νόμῳ, Κρέοντι ταῦτ' ἔδοξ' ἁμαρτάνειν
καὶ δεινὰ τολμᾶν, ***ὦ κασίγνητον κάρα.***

Τὸ πᾶν δι' αὐτὴν τώρα μετὰ τὸν χαμὸν τῶν γονέων εἶναι ὁ ἀδελφὸς ζῶν ἢ νεκρός, ἀδιάφορον. Ἦτο πολὺ ψυχολογικὸν νὰ θελήσῃ ἡ ἡρωῒς νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῆς ψυχρᾶς λογικῆς τὰ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αἰσθήματα ἀγάπης. Καλυτέραν δικαιολογίαν δὲν εὗρε παρὰ διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ ὡς ὑπερτέρου τοῦ συζύγου καὶ τῶν τέκνων.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

ΠΡΩΤΑ ΚΑΙ ΤΩΡΑ

Κρατοῦσα στὴν ἀρχὴ φλογέρα νὰ λαλῶ
τὸν πόνο μου ἀκρινὰ στὴν τρέμουλα ἀπαλάμη
καὶ μὲς ἀπ' τὸ στενό, παθιάρικο καλάμι
κάποιο ἀναστέναγμα λὲς κι ἔβγαινε ἁπαλό.

Ξεχύνονταν σιγὰ παράπονο βαθύ,
μονότονος σκοπὸς ἴδιος μὲ νάνι νάνι
σ' ἀνήμπορο παιδὶ ποὺ τόχουνε πικράνει
καὶ θέλει χάϊδεμα γιὰ ν' ἀποκοιμηθεῖ.

Σοῦ ρχότανε κι ἐσὲ νὰ στέκεις νὰ τ' ἀκοὺς
αὐτὸ τὸ θρηνολόϊ ὁπόμοιαζε τοῦ γκιώνη
καὶ μούδιαζε ἡ ψυχή, π' ὅλο χτυπιόταν μόνη,
μὲ τοὺς ἀντίλαλους τοὺς μελαγχολικούς.

Μὰ ὁ νιὸς ὁ λαλητὴς ἀλλάζοντας βουλή,
καθὼς ἀπὸ καιρὸ τὰ ζῶδια ἐμελέτα,
πειιέται ξαφνικὰ κι ἁρπάζει μιὰ τρουμπέτα
καὶ τοὺς συντρόφους του βροντόφωνα καλεῖ :

«Τὸ δίκιο τῶν πολλῶν ὅσοι ἔχετε θεὸ
κι ὅσοι τὴν ἀρετὴ κρατᾶτε γιὰ σημαία,
στυλώστε τὰ κορμιὰ στοῦ ἥλιου τὸ φῶς ἀκμαῖα,
τὴ μοίρα ἀδράζοντας μὲ χέρι κραταιό.

»Καὶ μὴ φοβᾶστε αὐτοὺς ποὺ ἄπονοι σὰ θεριά,
δυνάστες τῶν φτωχῶν, σκληροὶ γιὰ τὸν καθένα,
τρέμουν ὡστόσο μπρὸς στὰ πλήθη π' ἀντρειωμένα
γλήγορο θάνατο ζητοῦν ἡ λευτεριά.

»Σὲ κάθε τόπο, λέω, κι ἀπ' ὅλες τὶς φυλὲς
προβαίνουν οἱ λαοὶ μὲ σύνθημα τὴ νίκη.
Τὸ δρόμο τῆς τιμῆς τὸν δείξαν οἱ μουζίκοι
καὶ μένουν πίσω μας μόνο ψυχὲς δειλές».

23.6.45 *Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ*

ΕΙΣ ΤΟ ΑΝΑΚΥΚΛΗΜΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἐνῷ τὸ Πανελλήνιον, μὲ ἀπόλυτον συνείδησιν τῆς ἀξίας τῆς ἐλευθερίας, ἑορτάζει τὴν ἐπέτειον τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, αἱ σκέψεις ὅλων στρέφονται πρὸς τὸ παρόν. Πρὸς τὸ παρὸν ἐστράφη καὶ ἡ ἰδική μου σκέψις, ὅταν ἠθέλησα νὰ ἀναπολήσω τὸ παρελθόν.

Ἀναλογίζομαι τὴν φράσιν τοῦ Paul Valéry: «Ὁ νεώτερος κόσμος, εἰς ὅλην του τὴν δύναμιν, κάτοχος ἑνὸς καταπληκτικοῦ τεχνικοῦ κεφαλαίου, ἐμποτισμένος βαθύτατα ἀπὸ τὰς θετικὰς μεθόδους, δὲν κατώρθωσεν ἐν τούτοις νὰ παρασκευάσῃ δι' ἑαυτὸν οὔτε πολιτικήν, οὔτε ἠθικήν, οὔτε ἰδεώδη, οὔτε νόμους ἀστικοὺς καὶ ποινικούς, ποὺ νὰ εὑρίσκωνται εἰς ἁρμονίαν μὲ τοὺς τρόπους τῆς ζωῆς, τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησε, καὶ ἀκόμη μὲ τοὺς τρόπους τῆς σκέψεως, τοὺς ὁποίους ἡ παγκόσμιος διάδοσις καὶ ἡ ἀνάπτυξις ἐπιστημονικοῦ πνεύματος ἐπιβάλλουν σιγὰ-σιγὰ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους» (Variété, III, σελ. 208–209). Τὰ λόγια αὐτὰ δὲν ἐγράφησαν χθές. Ἀναφέρονται εἰς τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον τῆς πρώτης παγκοσμίου κρίσεως. Κανένας ὅμως χαρακτηρισμὸς δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ παραστήσῃ τόσον ζωντανὰ τὸ βαθύτερον νόημα τῶν δυσχερειῶν τῆς παγκοσμίου κοινωνίας κατὰ τὴν ἔξοδόν της ἀπὸ τὸ χάος ἑνὸς πολέμου φοβερωτέρου καὶ ἀπείρως καταστρεπτικωτέρου. Ἡ ἀνισορροπία τοῦ καταπληκτικοῦ πράγματι τεχνικοῦ κεφαλαίου μὲ τὸν πνευματικὸν καὶ ψυχικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, πτωχότερος εἰς τὰς ἀνελίξεις του, συντηρητικώτερος, ἀδυνατεῖ νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸν ῥυθμὸν τῶν πραγμάτων, δημιουργεῖ ἀντιθέσεις καὶ σπασμούς. Ἐκεῖθεν αἱ ἀνατροπαὶ τῶν ἰδεῶν, αἱ ἀποτυχίαι τῶν συστημάτων, ἡ διαστρέβλωσις τῶν ἐννοιῶν. «Δὲν γνωρίζομεν πλέον, παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς Valéry (Αὐτόθι, σελ. 206)—καὶ τὰ λόγια του ἀποκτοῦν τραγικὴν ἐπικαιρότητα—δὲν γνωρίζομεν πλέον νὰ διακρίνωμεν σαφῶς τὸν πόλεμον ἀπὸ τὴν εἰρήνην, τὴν ἀφθονίαν ἀπὸ τὴν σπάνιν, τὴν νίκην ἀπὸ τὴν ἧτταν...». Ἐκεῖθεν ἡ ἀγωνιώδης ἀναζήτησις νέων πνευματικῶν κανόνων καὶ νέων μορφῶν ὀργανώσεως.

Ἀλλ' εἰς τὸ βάθος, τὰς κοινωνίας, ὅπως καὶ τὰ ἄτομα, τὰς κυβερνοῦν ἔννοιαι ἁπλαῖ καὶ κανόνες καθολικοῦ κύρους. Καὶ ὅπως τὰ ἄτομα, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ῥιπτασμῶν τοῦ παρόντος, συνηθίζουν νὰ φέρουν τὰ βήματα πρὸς τὰς ἀφετηρίας τοῦ βίου καὶ τοῦ ψυχικοῦ των κόσμου, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ ἔθνη, γεμᾶτα ἀπὸ τὸ παρόν, ἐπιστρέφουν πρὸς τὰς πηγὰς τῆς σταδιοδρομίας των. Γεμᾶται ἀπὸ τὸ παρόν, δι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἀγωνιῶδες καὶ καταθλιπτικὸν παρόν, θὰ ἐπιχειρήσωμεν καὶ ἐφέτος τὸ προσκύνημα εἰς τοὺς ἱεροὺς τόπους τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἂς σιγάσῃ πρὸς στιγμὴν ὁ σάλος τῶν παθῶν. Τὸ ὕψος τῶν πραγμάτων εἶναι ὑπέρτερον τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν.

Ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν σκοπιὰν τῆς καθολικῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἂς θεωρήσωμεν τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα. Ὁ χρόνος ἔχει ἀπαλύνει τὴν τραχύτητα τῶν γραμμῶν καὶ ἀπαλείψει τὸς σκιάς. Τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα τῶν Ἑλλήνων ἐμφανίζεται ὡς ἀπαρχὴ καὶ ὡς γενεσιουργὸς αἰτία μιᾶς νέας περιόδου τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Ἀλλ' εἰς τὴν μίαν αὐτὴν τοῦ χρόνου στιγμὴν συγκεντρώνονται ὅλαι αἱ στιγμαὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, τὸ Ἔθνος, μὲ τὴν ἀδάμαστον ἀντοχήν του, μὲ τὴν θαυμαστήν του εὐκαμψίαν, ἀπεσύρθη καὶ ἐκαλλιέργησε τὰς ἠθικὰς δυνάμεις τῆς παραδόσεως, ἐπεξειργάσθη τοὺς θεσμοὺς καὶ ἐχάλκευσε τὰ ἰδανικά, τὰ ὁποῖα τὸ ὡδήγησαν πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἐὰν ὁ ἀγὼν τοῦ Εἰκοσιένα καταπλήσσῃ μὲ τὴν ἀγρίαν ἀγάπην τῆς Ἐλευθερίας, μὲ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ ἀγέρωχον φρόνημα τῶν ἀγωνιστῶν του, ἡ δημιουργία τῶν πνευματικῶν του προϋποθέσεων ἐπιβάλλεται εἰς τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν συνάντησιν τοῦ Παρελθόντος μὲ τὸ Παρόν, διὰ τὴν γονιμοποίησιν τῶν δυνάμεων τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως. Εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα ἐδοκιμάσθη ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν παρελθόν.

Τὸ ἀνακύκλημα τῶν χρόνων ἐπαναφέρει τὴν μνήμην τῶν μεγάλων σταθμῶν τῆς ἐθνικῆς Ἱστορίας. Ἂς φέρωμεν καὶ ἐφέτος τὰ βήματα πρὸς τὰς πηγὰς τῆς νεωτέρας μας ζωῆς. Ἐκεῖ, ἀπὸ τὰ μακρινὰ καὶ ὑψικάρηνα βουνά, ἀναβλύζουν τὰ νάματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοὺς ἱεροὺς αὐτοὺς τόπους, ἂς συνδέσωμεν τὸ παρελθὸν μὲ τὰς ὑπερόχους θυσίας τοῦ παρόντος. Αἱ νωπαὶ δάφναι τῶν νέων νικῶν θὰ προστεθοῦν εἰς τὰ σεμνὰ τροπαῖα τῶν παλαιῶν ἀγώνων. Αἱ νῖκαί μας φέρουν τὴν χαρακτηριστικὴν σφραγῖδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ὑπῆρξαν νῖκαι τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ φωτὸς κατὰ τῆς βίας καὶ τοῦ σκότους. Ἂς φέρωμεν καὶ πάλιν τὰ βήματα πρὸς τὰς πηγὰς τῆς νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Ἡ ψυχή μας, συνεσταλμένη ἀπὸ τὸν κάματον τῶν τελευταίων δοκιμασιῶν, φοβισμένη ἀπὸ ἰὰς τραχείας ἀναγκαιότητας τῆς στιγμῆς, θὰ ἐπανεύρῃ, ἐκεῖ, τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἀγνότητα, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ δυσχερῆ προβλήματα τῆς μεταπολεμικῆς ζωῆς. Διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν αἱ ὑψηλαὶ πράξεις καὶ αἱ θυσίαι τῶν περασμένων γενεῶν θὰ ἀποτελέσουν, εἶμαι βέβαιος, τὴν συντηροῦσαν καὶ δημιουργὸν δύναμιν τοῦ μέλλοντος.

25 Μαρτίου 1946

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ
Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΑΠΟΚΑΜΩΜΑ

Πῆρα καὶ λόγγους καὶ πλαγιὲς
ναύρω τετράφυλλο τριφύλλι.
Μεῖναν στὰ πόδια μου οἱ πληγὲς
δίψα καὶ φλόγα στ' ἀχνὸ χεῖλι.

Ἔστησα βρόχια στὸν κισσὸ
δίχτυα καὶ ξόβεργες στ' ἀμπέλια.
Μόλις ἀγγίζαν τὸν ἰξὸ
φεῦγαν κι' ἀηδόνια καὶ γαρδέλια.

Πάω στὸ γιαλὸ καὶ σκύφτω χάμω
κι ἔχει τὸ χέρι μου ἀποκάμει
τοῦ κάκου θέλοντας τὸν ἄμμο
νὰ κλείσει μέσ' στὴν ἀπαλάμη.

Λιψάω τῆς λήθης τὸ νερὸ
γιὰ κάθε τι ποὺ μ' ἔχει ρέψει·
τὴ νερομάννα πάω νὰ βρῶ
κι ἐκείνη ἀκόμα εἶχε στερέψει.

ΔΙΨΑ

Λίγο δόσ' μου νερὸ
δρόσισέ μου τὸ στόμα
κι εἶμαι τώρα ξερὸ
στέρφο χῶμα.

Ράντισέ με ἀδερφὴ
μὲ τὸ ἴδιο σου χέρι
κι ἡ ζωή μου κρυφή,
ποιὸς τὸ ξαίρει . . .

Ποιὸς τὸ ξαίρει βαθειὰ
μυστικά ; μυροφόρο
κι ἂν δὲν κλείνει, βαθειὰ
κάποιο σπόρο !

Μιὰ δροσιὰ καρτερεῖ
—κι ἂς ταιριάζει σὰ θρῆνος
μιὰ σταλιά : καὶ μπορεῖ
νἄβγει κρίνος !

ΚΑΚΟΣ ΑΕΡΑΣ

Ἐγὼ τὰ λούλουδα σοῦ πῆρα
καὶ σούκλεψα τὴν εὐωδιά.
Ἐγὼ σοῦ πῆρα ὅλα τὰ μύρα
ποὖχες κλεισμένα στὴν καρδιά.

Θάνατος εἶμαι : ὅπου διαβαίνω
τὶ σπαραγμὸς καὶ τὴ μαβρίλα :
Μὲ τὴν πνοή μου πῶς μαραίνω
τῶν κρίνων τὰ κερένια φύλλα !

Ἐγὼ σοῦ τάπνιξα ὅλα κεῖνα
τὰ γλυκολάλητα—θυμήσου—
πουλιά, στολίδια τῆς ψυχῆς σου
ἐγὼ στὰ μάρανα τὰ κρίνα.

Νερό, νεράκι νὰ πλυθῶ
νερὸ νεράκι νὰ ραντίσω
τὸ μαραμένο τὸν ἀνθὸ
μὴν τύχει καὶ τὸν ξαναστήσω.

Ν. ΠΕΤΜΕΖΑΣ—ΛΑΥΡΑΣ

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου

ΣΚΙ...

Μιὰ ἱστορία εὔθυμη ἢ καὶ ὄχι.

Αἰτία ποὺ γνωρίστηκε ἡ Λιζέττα μὲ τὸν Κώστα Κλάδη, ἦταν ὁ ἀδερφός της ὁ Τάκης. Καὶ αἰτία ποὺ γνωρίστηκε ὁ ἀδελφός της ὁ Τάκης μαζύ του, ἦταν ἡ μανία του νὰ φιλολογῆ. Ὁ Κώστας Κλάδης ἦταν ἕνας γνωστὸς πιὰ συγγραφέας καὶ συχνὰ στὶς βιτρίνες τῶν βιβλιοπωλείων ἄνθιζαν, σὰν μαργαρίτες στὴν πλαγιά, οἱ καινούργιες του ἐπιτυχίες. Ὁ Τάκης βρισκότανε στὶς πρῶτες του προσπάθειες.

Ἕνα βράδυ ἡ τύχη τοὺς ἔφερε νὰ συναντηθοῦνε σὲ κάποια φιλολογικὴ συγκέντρωση. Ὁ Τάκης ἐνθουσιάστηκε μὲ τὴ γνωριμία του:

—Εἴσαστε ὁ ἀγαπημένος συγγραφέας τῆς ἀδελφῆς μου! τοῦ εἶπε μέσα στὰ ἄλλα. Μόλις βγεῖ ἕνα βιβλίο σας τρέχει ἀμέσως νὰ τὸ πάρη. Καὶ κάθε φορὰ ποὺ σᾶς διαβάζει, μοῦ εὔχεται νὰ σᾶς μοιάσω λίγο.

Τὰ βιβλία τοῦ Κώστα Κλάδη ἀπευθυνόντουσαν περισσότερο στὶς γυναῖκες, γι' αὐτὸ τοῦ ἔκανε πάντα εὐχαρίστηση νὰ διαπιστώνη ὅτι ξεπλήρωναν τὸν προορισμό τους.

—Γράφετε καὶ σεῖς; τὸν ρώτησε ἀπὸ εὐγένεια.

Ὁ Τάκης προθυμοποιήθηκε νὰ τοῦ μιλήση γιὰ τὶς «προσπάθειές» του καὶ τοῦ ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ τὸν ἐπισκεφτῆ στὸ σπίτι του καὶ νὰ τοῦ διαβάση κάτι. Ὁ Κλάδης ἦταν εὐγενικὸς ἄνθρωπος καὶ τοῦ κόσμου: Τοῦ εἶπε ποιὲς ὧρες μποροῦσε νὰ τὸν βρῆ ἐκεῖ.

Καὶ ὁ Τάκης πῆγε.

—Ἡ ἀδελφή μου ἐνθουσιάστηκε ποὺ σᾶς γνώρισα! τοῦ εἶπε τὴν πρώτη φορά!

—Ἡ Λιζέττα μὲ ζηλεύει ποὺ ἔχω τὴν εὐτυχία νὰ μιλῶ μαζύ σας! τοῦ εἶπε τὴ δεύτερη.

—Ἡ Λιζέττα σᾶς στέλνει τὴν καλημέρα της! τοῦ εἶπε τὴν τρίτη.

Τὴν τέταρτη φορὰ δὲν χρειάστηκε νὰ τοῦ πῆ τίποτα, γιατὶ ἡ Λιζέττα πῆγε μαζὺ καὶ τὰ εἶπε μόνη της. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχε νὰ πῆ πολλά, ξαναπῆγε. Καὶ ἐπειδὴ βρῆκε τὸν Κώστα Κλάδη πολὺ καθὼς πρέπει καὶ πολὺ συμπαθητικὸ καὶ σὰν ἄνθρωπο, τὸν κάλεσαν καὶ στὸ σπίτι. Ἔτσι ὁ Κώστας Κλάδης ἔγινε ἕνας οἰκογενειακὸς φίλος ποὺ περνοῦσε συχνὰ τὰ βράδυα μὲ συντροφιὰ τὴν εὐγενικὴ καλωσύνη τῆς μητέρας, τὶς «προσπάθειες» τοῦ Τάκη καὶ... τὴ Λιζέττα.

Ἄ, ἡ Λιζέττα! Ἦταν τόσο χαριτωμένη μὲ τὰ χρυσά της μαλλιὰ καὶ τὰ στοχαστικά της μάτια καὶ τὰ κατακόκινα χείλη της, ποὺ δὲν εἶχαν γνωρίσει ἀκόμα κραγιόν!

Ὁ Κώστας πάλι εἶχε τρυφερὴ καρδιὰ καὶ οἱ τρυφερὲς καρδιὲς δὲν κλειδώνουν ποτέ! Ἔχουν κάτι περίεργες πόρτες ποὺ ἀνοίγουν πρόθυμα στὰ χρυσὰ μαλλιὰ καὶ στὰ στοχαστικὰ μάτια καὶ ὕστερα κλείνουν καὶ δὲν θέλουν ν' ἀνοίξουν πιά.

Ὁ Κλάδης ξέχασε τὰ σαράντα του χρόνια, ποὺ ἦταν δυὸ φορὲς καὶ κάτι περισσότερα ἀπὸ τὰ δεκαοχτὼ τῆς Λιζέττας, καὶ ἀφέθηκε στὴ γοητεία της. Ἐκείνη... Ἐκείνη δὲν χρειαζόταν νὰ ξεχάση τίποτα!

Καὶ μιὰ νύχτα, ποὺ γύριζε στὴ μοναξιά του ὁ Κώστας Κλάδης, ἀνακάλυψε ὅτι τὴν ἀγαποῦσε! Μὰ καὶ ἐκείνη φαινότανε τόσο εὐτυχισμένη ὅταν βρισκόταν κοντά του! Μόνο... ποὺ τὸν ζήλευε λίγο: Ζήλευε τὶς ἡρωΐδες ποὺ εἶχε στὰ ρομάντζα του. Μάταια ἐκεῖνος τῆς ὁρκιζότανε πὼς δὲν ὑπῆρχαν παρὰ στὴ φαντασία του καὶ μονο!

—Καὶ νομίζεις ὅτι γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τὶς ζηλεύω λιγώτερο; τοῦ ἔλεγε. Δὲν θέλω στὴ σκέψη σου νὰ ὑπάρχη τίποτε ἄλλο ἀπὸ μένα.

Ἐκεῖνος τότε χαμογελοῦσε καὶ τῆς χαΐδευε τὰ μαλλιά.

—Ἐσὺ ὑπάρχεις στὴν καρδιά μου! τῆς ἔλεγε. Καὶ ἐκεῖ, μὴ φοβᾶσαι! Εἶσαι μόνη. Ὁλομόναχη!

Οἱ ἀπόμερες δεντροστοιχιὲς κι' οἱ ἔρημες ἀκρογιαλιὲς φιλοξενοῦσαν τὸν ἔρωτά τους.

Πολλὲς φορὲς ἡ Λιζέττα πήγαινε καὶ στὸ σπίτι του καὶ τοῦ σκόρπιζε τὴ μοναξιὰ καὶ ἔδινε μὲ τὰ χρυσά της νιάτα φῶς στὶς σκυθρωπὲς βιβλιοθῆκες καὶ στοὺς γκρίζους τοίχους.

Ὅμως κανεὶς ἂς μὴ βάλη κακο μὲ τὸ μυαλό του! Ὁ Κώστας Κλάδης τὴ μεταχειριζότανε πάντα σαν ἕνα σπάνιο λουλούδι ποὺ φοβόταν μὴν τὸ μαράνη μὲ τὴν ἀνάσα του. Μόλις τολμοῦσε ν' ἀγγίξη μὲ τὰ χείλη του τὰ λεπτά της δάχτυλα καὶ τὰ χρυσὰ κύματα τῶν μαλλιῶν της.

Ἐκείνη πότε πότε τὸν φιλοῦσε στὸ μέτωπο.

—Φιλῶ τὶς σκέψεις σου! τοῦ ἔλεγε. Τὶς ὄμορφες καὶ εὐγενικές σου σκέψεις!

Δὲν μίλησαν ποτὲ γιὰ τὸ μέλλον. Οὔτε καὶ ἦταν ἀνάγκη. Ὁ Κλάδης τὴν ἔβλεπε σὰ μιὰ μεγάλη εὐτυχία. Καὶ ἡ μεγάλη εὐτυχία βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τόπο καὶ χρονο καὶ οἱ στιγμές της γίνονται ἡ ζωή μας ὁλόκληρη! Ἡ Λιζεττα...Ἐ ἡ Λιζέττα ἦταν δεκαοχτὼ χρονῶ!

*
* *

Αἰτία ποὺ χάρισε ὁ Κώστας Κλάδης στὴ Λιζέττα ἕνα ζευγάρι σκί, ἦταν ἡ γιορτη τῆς πρωτοχρονιᾶς. Καὶ αἰτία ποὺ γνωρίστηκε ἡ Λιζέττα μὲ τὸν Τέντη, ἦταν αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ σκί.

Τὸ χιόνι εἶναι κάτι ποὺ ὁ γερο χειμώνας ἔχει συνηθίσει νὰ τὸ χαρίζη στὸ Βορρά. Καμμιὰ φορὰ ὅμως τὸ φέρνει καὶ πάρα κάτω καὶ φέρνει μαζὺ καὶ τὶς χαρὲς καὶ τὶς συνήθειές του.

Ἡ Λιζέττα εἶχε ἔρωτα μὲ τὰ σκί. Δὲν ἤξερε, οὔτε βέβαια ἡ Ἀττικὴ μποροῦσε νὰ τῆς προσφέρη συχνὰ τὴν εὐκαιρία νὰ ἱκανοποιῆ τὴν ἐπιθυμία της, ὅταν θὰ μάθαινε Πάντοτε ὅμως στὶς κουβέντες της μὲ τὸν Κώστα ἔδειχνε τὸν ἐνθουσιασμό της γι' αὐτὸ τὸ λευκότατο σπόρ. Κάποτε μάλιστα τὸν πῆγε τρεῖς φορὲς στὸν ἴδιο κινηματογράφο ποὺ παίζανε μιὰ σχετικὴ ταινία. Γι' αὐτὸ κι' ὁ Κώστας—ἀφοῦ μάλιστα ἐκεῖνο τὸν χρόνο ὁ γέρο--χειμώνας εἶχε πολὺ περισσευού-

μενο χιόνι καὶ γιὰ κλίματα λιγώτερο βορεινὰ—σκέφτηκε νὰ τῆς κάνη αὐτὸ τὸ δῶρο.

Τί χαρὰ ποὺ πῆρε ἡ Λιζέττα! Τὸ βράδυ, μόλις ἦρθε ὁ Κλάδης, ξέχασε κάθε πρόσχημα καὶ τὸν γέμισε φιλιὰ μπροστὰ σ' ὅλους.

Πρῶτο συννεφάκι στὴ χαρά της ἦταν ποὺ ἔμαθε ὅτι ἐκεῖνος δὲν εἶχε ἀγοράσει καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του.

—Μονῆ μου θὰ πηγαίνω; τοῦ παραπονέθηκε.

Καὶ τὸ συννεφάκι ἔγινε σύννεφο, ὅταν ἐκεῖνος τῆς θύμησε πὼς δὲν ἦταν ἄνθρωπος τῶν σπόρ καὶ δὲν φάνηκε νὰ συγκινεῖται ἀπὸ τὰ παρακάλια της καὶ ὅταν ἀκόμα τοῦ εἶπε μὲ ὅλη της τὴν ἀποφασιστικότητα:

—Τότε κι' ἐγὼ δὲν θὰ πάω πουθενά!

Ὁ Κώστας χαμογέλασε μὲ ἐπιείκεια καὶ τὴ χαΐδεψε ὅπως θὰ χάϊδευε ἕνα μικρο παιδάκι.

—Μὴ λὲς ἀνοησίες! τῆς εἶπε.

Ἡ Λιζέττα ὅμως δὲν ἔλεγε ἀνοησίες. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἦταν ἀποφασισμένη!! Ἄλλο ζήτημα ἂν ἡ ἀπόφασή της ἔμοιζε καὶ αὐτὴ λίγο μὲ τὸ χιόνι καὶ ἔλυωσε γρήγορα κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο τῆς ἐπιθυμίας της.

Εἶχε ὅμως καὶ δίκαιο! Ἦταν τόσο ὄμορφα τὰ χιονισμένα βουνὰ γύρω καὶ τόσο σπάνια ἡ εὐκαιρία γιὰ σκί! Βέβαια, ἂν πήγαινε κι' ὁ Κώστας μαζὶ θὰ ἦταν ἀκόμα πιὸ ὄμορφα. Μὰ τί νὰ γίνη; Πάλι καλὰ ποὺ κατὰ τύχη ἔμαθε πὼς θὰ πήγαινε ἡ Μαίρη καὶ ἔτσι δὲν θὰ ἦταν μόνη.

Ἡ συνέχεια εἶναι μιὰ ἁπλῆ καὶ κοινοτάτη ἱστορία: Ὁ Τέντης ἦταν γνωστὸς τῆς Μαίρης. Εἰκοσιδύο χρόνων, ψηλός, καλοδεμένος καὶ περίφημος σκιέρ!

Ἡ Μαίρη βρῆκε ὅτι ἦταν πολὺ τυχερὲς ποὺ τὸν συναντήσανε καὶ ἡ Λιζέττα δὲν δυσκολεύτηκε νὰ τὸ παραδεχτῆ.

Καὶ ὁ Τέντης ὅμως φάνηκε εὐχαοιστημένος. Καὶ τὸ ἐπανέλαβε πολλὲς φορὲς αὐτό, καρφώνοντας τὸ βλέμμα του στὰ στοχαστικὰ μάτια της Λιζέττας. Ὕστερα, μόλις ἔμαθε ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ θὰ δοκιμαζε τὰ σκί, τῆς ἔδωσε πρόθυμα ὁδηγίες καὶ τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι γιὰ τὰ τὴν βοηθήση. Τὰ γαντια ὅσο χοντρὰ καὶ ἂν εἶναι, δὲν ἐμποδίζουν τὸν ἠλεκτρισμὸ ποὺ ὑπάρχει στὰ ἀνθρώπινα σώματα νὰ διοχετευθῆ ἀπὸ τὸ ἕνα στὸ ἄλλο. Κι' αὐτὸς ὁ ἠλεκτρισμὸς κάνει καμμιὰ φορὰ τὸν ἄνθρωπο ἀφηρημένο καὶ δὲν τὸν ἀφίνει νὰ προσέξη ὅτι ἡ φίλη του ἡ Μαίρη ἔχει φύγει μακρύτερα μὲ ἄλλη παρέα.

Ὁ Τέντης ἄρχισε τὸ μάθημα.

—Ἔτσι! Σιγὰ σιγά. Πρόσεχε! Πιὸ παράλληλα τὰ πόδια.

Στὴν ἀρχὴ ὅλα πήγαιναν καλά. Γιὰ μιὰ στιγμὴ ὅμως ἡ Λιζέττα, ὑπερτιμώντας τὶς δυνάμεις της, θέλησε νὰ τρέξη λίγο.

—Μή! Στάσου! τῆς φώναξε ἐκεῖνος.

Μὲ τὴ φωνὴ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ σταματήση κανεὶς ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ἔχει πάρει τὸν κατήφορο πάνω στὸ χιόνι.

Εὐτυχῶς βρέθηκε ἕνα δέντρο ἐκεῖ, κοντὰ στὴ στροφή, καὶ ἡ Λιζέττα γλύτωσε μὲ ἕνα ἐλαφρὸ στραμπούληγμα τοῦ ποδιοῦ.

Ὁ Τέντης ἔτρεξε κοντά της πολὺ θυμωμένος ποὺ δὲν τὸν ἄκουσε. Γονάτισε ὡστόσο δίπλα της, τῆς ἔβγαλε τὰ σκί, τὰ κρέμασε στὸν ὦμο του καὶ ὕστερα, χωρὶς πολλὲς κουβέντες, τὴν πῆρε στὰ χέρια γιὰ νὰ τὴν φέρῃ στὸν δρόμο.

Ἐκείνη δὲν τόλμησε νὰ βγάλῃ μιλιά. Εἶχε περάσει τὸ μπράτσο της γύρω ἀπὸ τὸν λαιμό του καὶ τὸν κύτταζε πότε-πότε μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ματιοῦ. Τὸ ἴδιο ὅμως ἔκανε κι' αὐτός. Καὶ ὅταν γιὰ μιὰ στιγμὴ ἔτυχε νὰ κυτταχτοῦνε περισσότερο στὰ μάτια, τὴν ἔσφιξε στὴν ἀγκαλιά του καὶ τῆς ἔσκασε ἕνα φιλί.

Ἡ Λιζέττα ἔγινε ἔξω φρενῶν. Γλύστρησε ἀπὸ τὰ χέρια του καὶ τοῦ ἀπάντησε μὲ ἕνα γερότατο μπάτσο. Ὕστερα ἐπεχείρησε νὰ φύγῃ. Ἐκεῖνος ὅμως τὴν πρόφτασε καί, βυθίζοντας τὰ δαχτυλά του στὰ χρυσαφένια της μαλλιά, τῆς ἔγυρε πίσω τὸ κεφάλι καὶ κόλλησε τὰ χειλη του στὸ κατακόκκινα δικά της.

—Εἶσαι πρόστυχος! τοῦ εἶπε ὅταν ὕστερα ἀπὸ λίγο μπόρεσε νὰ ξεφύγῃ καὶ νὰ ξαναβοῇ τὴν ἀνάσα της. Εἶσαι ὁ πιὸ τιποτένιος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου! Φύγε ἀμέσως ἀπὸ μπροστά μου!!

Ὁ Τέντης ἔφυγε ἀμέσως ἀπὸ μπροστά της καὶ πῆγε στὸ πλάϊ της. Ἡ Λιζέττα θὰ τὸν ἔβαζε γιὰ καλὰ στὴ θέση του καθὼς πέρασε τὸ χέρι του ἀναιδέστατα γύρω στὴ μέση της—τάχα γιὰ νὰ τὴν βοηθήσῃ νὰ περπατήσῃ!—ἀλλὰ βλέπεις ἦταν τὸ στραμπούληγμα τοῦ τοῦ ποδιοῦ!

Ἔτσι ὅμως ἀγκαλιασμένοι δὲν πῆγαν πολύ. Καὶ δὲν τὴν ξαναφίλησε παρὰ μιὰ φορὰ ἀκόμα. Εὐτυχῶς λίγο πιὸ κάτω ἦταν τὸ ἁμάξι του. Τὴ φόρτωσε μαζὺ μὲ τὰ σκὶ καὶ ἔφυγαν γιὰ νὰ τὴν πάῃ στὸ σπίτι.

*
* *

Τὸ στραμπούληγμα διορθώθηκε γρήγορα καὶ ἐπειδὴ τὸ χιόνι ὑπῆρχε ἀκόμα, ἡ Λιζέττα βρῆκε πὼς θὰ ἦταν ἁμαρτία νὰ διακόψῃ τὰ μαθήματα γιατὶ «ἐκεῖνος ὁ νεαρούλης» φάνηκε λιγάκι τολμηρός.

Ἐξακολούθησαν λοιπόν. Ἡ Λιζέττα προώδεψε γρήγορα. Μποροῦσε νὰ κρατάῃ καλὰ τὴν ἰσορροπία της καὶ νὰ γλυστράῃ μὲ χάρη. Ἔμαθε ἀκόμα, ὅταν δὲν φοροῦσε τὰ σκί, νὰ ἀκουμπάῃ δίπλα στὸν Τεντη καὶ νὰ δένῃ τὰ χέρια της πίσω ἀπὸ τὸν λαιμό του καὶ νὰ τὸν φιλάῃ στὸ στόμα, αὐτὸ τὸ στόμα ποὺ μόνο αὐθάδειες ἤξερε νὰ λέῃ! Καὶ ἐπειδὴ ὅταν ἀρχίζει κανεὶς κάτι δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀφίνῃ στὴ μέση, ἡ Λιζέττα ἀναγκάστηκε νὰ ἀραιώσῃ τὶς ἐπισκέψεις της στὸν Κλάδη: Μιὰ μέρα τοῦ τηλεφώνησε πὼς δὲν θὰ πήγαινε καὶ τοῦ ὑποσχέθηκε νὰ πάῃ τὴ μεθεπομένη. Τὴ μεθεπομένη ξέχασε καὶ νὰ τηλεφωνήσῃ. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Τέντης ἔπιασε φιλίες μὲ τὸν Τάκη καὶ ἄρχισε νὰ πηγαίνῃ καὶ στο σπίτι.

Ἕνα ἀπόγευμα ποὺ δὲν ἦταν ὁ καιρὸς γιὰ σκί, ἀποφάσισαν νὰ μὴ βγοῦν καθόλου. Ἡ Λιζέττα σκέφτηκε για μια στιγμή....Μάλιστα!!

Σκέφτηκε νὰ τηλεφωνήση καὶ στὸν Κλάδη. Ὁ Τέντης ὅμως ἔτυχε νὰ ρωτήση, παραξενεμένος ἀπὸ τὸ ἐπίσημο ὕφος της: «Ποιὸς εἶναι πάλι αὐτός;». Καὶ ὅταν ἐκείνη κατάπληκτη ἀπόρησε: «Δὲν ξέρεις τὸν Κώστα Κλάδη;!», αὐτὸς ἀπάντησε μὲ τὸ ἁπλούστερο ὕφος τοῦ κόσμου: «Δὲν ἔχω ἰδέα!!». Τότε ἡ Λιζέττα φοβήθηκε ὅτι ὁ Τέντης θὰ μποροῦσε νὰ τὸν πικράνη μὲ τὰ μεσάνυχτα ποὺ εἶχε γιὰ κάθε φιλολογικὴ ἐκδήλωση καὶ δὲν τοῦ τηλεφώνησε.

Ἔμειναν νὰ διασκεδάσουν μόνοι. Καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια διασκέδασαν ἀρκετὰ καλὰ γιατὶ ὁ Τέντης εἶχε τὴν ἔμπνευση νὰ τηλεφωνήσουνε στὴ Μαίρη, γιὰ νὰ ἔχη καὶ ὁ Τάκης συντροφιά.

*
* *

Ὁ Κώστας Κλάδης δὲν ἄργησε νὰ «καταλόβη». Ἡ βιβλιοθήκη του ἔγινε πάλι σκυθρωπὴ καὶ οἱ τοῖχοι του πιὸ γρίζοι ἀπὸ πρίν καὶ ὅλα τὰ πάντα σκοτεινά, ἀφοῦ τοὺς ἔλειψαν τὰ χρυσαφένια κύματα καὶ τὸ φῶς τῶν δεκαοχτώ της χρόνων.

Στενοχωρέθηκε πολὺ στὴν ἀρχή. Τρόμαζε νὰ καταφέρη τὶς πόρτες τῆς καρδιᾶς του νὰ ξανανοίξουν γιὰ νὰ μπορέση νὰ μπῆ ἐκεῖ μέσα ἡ λογικὴ καὶ νὰ συγυρίση λιγάκι σὰν καλὴ νοικοκυρὰ ποὺ εἶναι. Ἔτσι, μὲ τὸν καιρό, τὸ πῆρε φιλοσοφικὰ τὸ ζήτημα καὶ μὴ ἔχοντας τίποτα καλλίτερο νὰ κάνη μὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ἱστορία, τὴν ἔκανε διήγημα, ὅπου στὸ τέλος ἔγραφε ὅτι δὲν πρέπει ποτὲ κανεὶς νὰ νὰ χαρίζη στὶς γυναῖκες πράγματα ποὺ τὶς βοηθᾶνε νὰ γλυστρᾶνε πιὸ γρήγορα μακρυά.

ΔΗΜ. ΙΩΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Στὸν τάφο τοῦ ΨΥΧΑΡΗ

Ἐγὼ ποὺ κοίτουμαι ἐδῶ καὶ Ψυχάρης λογιέμαι, παιδί μου,
γιὰ τὴ γλυκειὰ τὴ λαλιά σου χρόνια τὴ μάχη κρατοῦσα,
τὴ λευτεριὰ τῆς ψυχῆς νὰ σοῦ δώσω πολέμησα, νἄχῃς
πάντα τὴν ἄδολη Ἀλήθεια καὶ στὴν καρδιὰ καὶ στὰ χείλη.
Στ' ἅγια τὰ χώματα ἐδῶ, ποὺ γυρνοῦν οἱ σκιὲς τῶν προγόνων,
τὴν αἰώνια λάτρεψα Ἑλλάδα, μὲ νέα ζωὴ φτερωμένη
κ' ἔψαλα ἐγὼ τὴν Ἀγάπη, καὶ φλόγωσα μὲ τὴν ἀγάπη,
γιὰ κάθε ὡραῖο καὶ μεγάλο, καὶ πρῶτα γιὰ τὴν Πατρίδα.
Ἐδῶ ποὺ ἀνθίζει ἡ μυρτιὰ τὸ κορμί μου ἀναπαύεται, ἐγὼ ὅμως
ζῶ καὶ μιλῶ στὰ Ἠλύσια, μὲ τοὺς ἀρχαίους ὁ νέος.

1.9.1932. *Ν. ΠΟΡΙΩΤΗΣ*

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΤΟΥ ΠΛΗΡΩΜΑΤΟΣ

Ariel :—Those are pearls that were his eyes.
Shakespeare.

Διαβαίνουν στὸ μαῦρον ὕπνο τους κάτασπρα περιστέρια
φτερὰ τῶν γλάρων τὰ πανιά, τὰ συντριμμένα τὰ καράβια
οἱ ραψωδίες τοῦ ἄνεμου, φωνὲς τῆς νύχτας, τοῦ πουλιοῦ, τῆς καταιγίδας—
σὰ μουσικὴ νυχτερινὴ σὲ ἀσημένιους κήπους,

Καῖνε σιωπηλὰ στὸν ὕπνο τους ἀχνὰ κεράκια τ' ἄστρα
τὰ σταυρωμένα πόδια τους θὰ σκύψει τὸ φεγγάρι νὰ φιλήσει.
Κόμπο τὸν κόμπο τὸ κορμὶ θὰ δέσει σὰν κοράλλι
κόμπο τὸν κόμπο ἡ ψυχή, φλουρὶ μαργαριτάρι
βαθειὰ-βαθειὰ στὰ πέλαγα μὲ τοὺς νεκροὺς συντρόφους
δίχως μιὰν ἄνοιξη νἀρθεῖ—
καὶ δίχως τοῦ φθινόπωρου
οἱ μαγικοὶ αὐλοὶ μὲς τὰ χρυσᾶ τὰ δάση ν' ἀντηχήσουν.

—Δίχως αὐγή, ὡσότου τὸ στερνὸ Ἐμβατήριο τοὺς ξυπνήσει.

ΤΟ ΝΕΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

Ἐρωτεμένος ὁ ἄνεμος μιλεῖ στὴ σμαραγδένια χλόη,
παίζει μὲ τὰ ξανθὰ μαλιὰ παρθενικῆς αὐγῆς.

Φωνὲς—φωνὲς μενεξεδένιες μές τὰ δάση
(τινάζουν τὰ πουλιὰ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ
ἀπ' τὰ φτερά τους).

Ἔρημο μέσα στὴ βροχὴ περνάει καὶ πάει
ἕνα τραῖνο κατάφορτο χρυσᾶ
φύλλα τοῦ φθινοπώρου...

—Κ' ἡ βουλιαγμένη γυναῖκα μές τὸ χῶμα περιμένει
ἀνώνυμη μέσα σὲ τόσο πλῆθος, δίχως
φωνὴ καὶ πρόσωπο

σ' ἐβένινο ὕπνο, ἀργυρό, αἰώνιο ν' ἀνατείλει
νέο φεγγάρι.
Ἔφυγε μόνη μὲ τὰ περιστέρια καὶ τοὺς ὑακίνθους.

Ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Γαλάζια βροχή»
ποὺ θὰ κυκλοφορήσει σὲ λίγο.

Μ. ΚΡΑΛΗΣ

Ψηφιοτέκη Βιβλιοθέκη Πανεπιστημίου Κύπρου

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: Η ΠΡΟΦΟΡΑ

Ὅτι κακομεταχειριζόμαστε πολλὲς φορὲς τὴ γλῶσσα ἀπὸ κάθε ἄποψη, δόθηκε ἀφορμὴ καὶ ἄλλοτε νὰ τὸ ἀναφέρουμε κι' ἐμεῖς καὶ ἄλλοι. Τὸ ἴδιο παράπονο βλέπουμε νἄχουν καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἄρθρα σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, καὶ σ' ἄλλες ἀκόμη Εὐρωπαϊκὲς χῶρες γιὰ τὴ δική τους γλῶσσα. Φαίνεται πὼς ἡ βιασύνη ποὺ διακρίνει τὴν ἐποχή μας, δὲν ἄφησεν ἀνεπηρέαστη καὶ τὴ χρήση τῆς γλώσσας. Ὁ κυριώτερος ὅμως λόγος εἶναι, φαντάζομαι, ἡ ἐξάπλωση τοῦ τύπου, τῆς ἐφημερίδας καὶ τοῦ λαϊκοῦ περιοδικοῦ, ποὺ ἀποβλέπουν φυσικὰ νὰ ἱκανοποιήσουν προχειρότερες ἀνάγκες τῶν ἀναγνωστῶν καὶ δὲν πολυσκοτίζονται καὶ τόσο γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς γλώσσας.

Στὸ σημειωμά μας ὅμως αὐτὸ δὲν πρόκειται γιὰ τὴ γραπτὴ χρήση τῆς γλώσσας, ζήτημα ποὺ χρειάζεται πλατύτερη καὶ βαθύτερη μελέτη, καὶ ποὺ ξεφεύγει τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας ἑνὸς ἢ λίγων ἀτόμων· αὐτὸ εἶναι ζήτημα ποὺ θἄπρεπε νὰ ρυθμίζεται, ὅπως συμβαίνει ἀλλοῦ, ἀπὸ εἰδικὲς ἐπιτροπεῖες καταρτισμένες ἀπὸ Ἀκαδημίες ἢ ἄλλα ἀνάλογα πνευματικὰ ἱδρύματα.

Τώρα πρόκειται γιὰ τὴν πιὸ ἐξωτερική, νὰ τὴν ποῦμε ἔτσι, ἐμφάνιση τῆς γλώσσας μας, τὴν προφορά της, πού, καθὼς παρατηρήσαμε, κακοπαθεῖ κι' αὐτὴ συχνὰ καὶ χωρὶς λόγο στὸ στόμα μας. Ὅτι ἡ προφορὰ μιᾶς γλώσσας δὲν μπορεῖ νἆναι ποτὲ ἡ ἴδια σ' ὅλα τὰ τμήματα τῆς χώρας ποὺ μιλιέται, καὶ πολὺ λιγώτερο σὲ πιὸ ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ περιοχὴ χῶρες, εἶναι φανερό. Οἱ διαφορὲς αὐτὲς στὴν προφορά, κοντὰ στὶς ἄλλες διαφορὲς στὸ τυπικὸ καὶ στὴ σύνταξη, ἀποτελοῦσαν κι' ἀποτελοῦν τοὺς διαλεκτικοὺς ἰδιωματισμοὺς σὲ μιὰ γλῶσσα. Οἱ διαλεκτικὲς αὐτὲς διαφορές, ποὺ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ ἦσαν μεγαλύτερες, γιατὶ κι' ἡ ἐπικοινωνία ἦταν δυσκολώτερη, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν ὁμαλὴ καὶ φυσιολογικὴ ἐκδήλωση καὶ παρουσιάστηκαν ὕστερα ἀπὸ μακροχρόνια χρήση τῆς γλώσσας κατω ἀπὸ ἰδιαίτερες κλιματολογικὲς καὶ ἄλλες συνθῆκες.

Γι' αὐτὲς τὶς πραγματικὲς διαλεκτικὲς διαφορὲς δὲν ἔχουμε τίποτε νὰ ποῦμε, ἂν καὶ εἶναι γνωστὸ πὼς μὲ τὸν καιρὸ ἀρχίζουν κι' αὐτὲς νὰ μετριάζουνται μὲ τὴν πυκνότερη ἐπικοινωνία κτλ. Ὑπάρχουν ὅμως ἄλλα φαινόμενα δυσάρεστα στὴν προφορά μας, ποὺ δὲ μποροῦν γιὰ κανένα λόγο νὰ θεωρηθοῦν φυσιολογικὴ ἐκδήλωση. Πρῶτα γιατὶ δὲν παρουσιάζονταν καὶ πρωτύτερα, κι' ἔτσι δὲ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς εἶναι ἀποτελέσματα μιᾶς μακρᾶς ἐξελίξεως. Δεύτερο γιατὶ δὲν παρατηροῦνται οὔτε σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Νήσου οὔτε σ' ὅλα τὰ ἄτομα τοῦ ἴδιου μέρους· μπορεῖ π.χ. σ' ἕνα σχολεῖο νὰ παρατηρεῖται τὸ κακὸ περισσότερο καὶ σ' ἄλλα λιγώτερο, ἢ σὲ μια περίοδο νὰ εἶναι γενικώτερο τὸ φαινόμενο καὶ σ' ἄλλη πολὺ περιωρισμένο. Τρίτο μποροῦν μὲ τὴν κατάλληλη προσπάθεια νὰ ἐξαφανιστοῦν ἀπολύτως. Γι' αὐτοὺς καὶ γι' ἄλλους σχετικοὺς λόγους πι-

στεύουμε πῶς ἔχουμε μπροστά μας ἕνα δυσάρεστο φαινόμενο στὴ χρήση τῆς μητρικῆς γλώσσας, φαινόμενο ποὺ ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ σὲ παράγοντες ἐξωτερικούς.

Ἡ ἄσχημη προφορὰ τῆς γλώσσας μας στὰ σημεῖα ποὺ θ' ἀναφέρω παρακάτω δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ κανένα βαθύτερο λόγο καὶ γι' αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰν ἀσέβεια πρὸς τὴ γλῶσσα μας, ποὺ εἶναι κατὰ κοινὴν ὁμολογία ἀπὸ τὶς πιὸ εὔηχες καὶ ἁρμονικές. Αὐτὸ τοὐλάχιστο βεβαιώνουν ὅλοι οἱ ξένοι ποὺ ἀκούουν τοὺς Ἕλληνες, πρὸ πάντων τοὺς Ἀθηναίους, νὰ μιλοῦν, καὶ ξέρουμε κι' ἐμεῖς τὴ γοητεία, ποὺ ἀσκεῖ σ' ἐμᾶς καὶ πιὸ πολὺ στὰ παιδιὰ ἡ ὁμιλία ὅσων ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ξέρουμε πόσο ἀποκρουστικὴ εἶναι κάποτε ἡ προφορὰ ἡ δική μας, πρᾶμα ποὺ ὄχι μόνο ζημιώνει τὴν ὁμορφιὰ τῆς γλώσσας μας, ἀλλὰ κάνει καὶ δύσκολη τὴ συνεννόηση, γιατὶ εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο ν' ἀναγνωρίσει κανεὶς τὶς λέξεις ὅπως τὶς προφέρουν μερικοί.

Τὰ κυριώτερα ἐλαττώματα στὴν προφορά μας, ὅπως τὰ παρατηρήσαμε κι' ἐμεῖς κι' ἄλλοι στὸ σχολεῖο κι' ἔξω ἀπ' αὐτό, μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν στὰ ἑξῆς: α) Κακὴ προφορὰ τῶν φθόγγων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἰδιαίτερα τῶν φωνηέντων. Στὰ ἑλληνικὰ καθε φωνῆεν ἔχει ἰδιαίτερο καὶ σαφέστατα καθωρισμένον ἦχο, ποὺ τὸν δίνει ἡ ἀνάλογη θέση τῶν φωνητικῶν ὀργάνων. Στὴ γλῶσσα μας, δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ συμπέσει ἡ προφορὰ τοῦ ἑνὸς φωνήεντος μὲ τὴν προφορὰ ἑνὸς ἄλλου, ὅπως συμβαίνει σ' ἄλλες γλῶσσες. Ποιὰ εἶναι ἡ καθωρισμένη προφορὰ μποροῦμε νὰ τὸ δοῦμε στὶς γραμματικὲς καὶ νὰ τὴν ἀκούσουμε στὴν πρᾶξη ἀπ' ὅσους ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἢ κι' ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους, ὅταν προσπαθήσουμε νὰ κάνουμε κάποια ἀπαγγελία. Σ' ἐμᾶς λοιπὸν ἔχουμε παρατηρήσει, τὰ τελευταῖα χρόνια ἰδίως, πῶς κακοπαθοῦν τὰ φωνήεντα τῆς γλώσσας μας στὸ στόμα πολλῶν παιδιῶν κι' ἄλλων μεγάλων. Θαρρεῖς πῶς βαρύνονται ν' ἀνοίξουν τὸ στόμα τους γιὰ νὰ προφέρει σωστὰ τὸ Α καὶ τὸ Ε, καὶ νὰ δώσουν τὴν κατάλληλη θέση στὰ γλωσσικὰ ὄργανα, γιὰ ν' ἀκουστοῦν καθαρὰ καὶ σωστὰ τὰ Ο, Ι, ΟΥ. Μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὰ προφέρουν πάει νὰ συμπέσει τὸ ἕνα μὲ τ' ἄλλο καὶ εἶναι ἀνάγκη κάποτε νὰ ἐπιμένεις νὰ σοῦ ἐπαναλάβουν δυὸ καὶ τρεῖς φορὲς τὴ λέξη, γιὰ νὰ ξεκαθαρίσεις περὶ τίνος πρόκειται.

Σὲ προηγούμενα χρόνια τὸ ἐλάττωμα αὐτὸ δὲν παρουσιαζόταν τόσο συχνά, ὅσο στὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια. Γι' αὐτὸ δὲ μπορεῖ φαινόμενο, ποὺ παρουσιάζεται μέσα σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα, νὰ θεωρηθῆ σὰν φυσικὴ ἐκδήλωση. Φυσιολογικὴ π. χ. ἐκδήλωση ἀποτελεῖ ἡ ἔρρινη προφορά μας, ἰδιαίτερα σὲ ὡρισμένα σύμφωνα, ποὺ εἶναι φαινόμενο πολὺ παλαιὸ σ' ἐμᾶς τοὺς Κυπρίους. Κι' ὅμως κι' αὐτὸ τὸ κακὸ μετριάζεται σημαντικὰ μὲ τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὴν ἄσκηση, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς Κυπρίους ποὺ ζοῦν στὴν Ἑλλάδα καὶ ποὺ μποροῦν νὰ προφέρουν τόσο καλά, ὥστε νὰ μὴ τοὺς ξεχωρίσεις ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες μὲ τὸ διακριτικὸ τῆς ἔρρινης προφορᾶς.

β) Ἄλλο ἐλάττωμα εἶναι τὸ φάγωμα γραμμάτων ἢ καὶ συλλαβῶν ὁλόκληρων μέσα στὴ λέξη. Μ' αὐτὸ δὲν ἐννοῶ τὰ γράμματα ἢ τὶς συλλαβὲς ἐκεῖνες, ποὺ χάθηκαν ὁριστικὰ μὲ τὸν καιρὸ κι' ἔτσι ἔδωσαν στὴ λέξη διαφορετικὴ μορφή. Πρόκειται γιὰ τὴν κακὴ προφορὰ τῶν λέξεων μὲ τὴν παροῦσα μορφή τους, ποὺ προφέρονται ἔτσι ἄψυχημα, ὥστε νὰ φαίνεται πὼς περιορίζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν τους, εἴτε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἴτε στὸ μέσο εἴτε καὶ ἀπὸ τὸ τέλος τῶν λεξεων. Τονίζω πὼς δὲν πρόκειται γιὰ λέξεις, ποὺ ἔχασαν ἢ πᾶν νὰ χάσουν τὴν τελευταία συλλαβή τους· αὐτὸ εἶναι φαινόμενο ποὺ παρατηρεῖται κι' ἀλλοῦ· τούναντιον, θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς πὼς ἡ ἀποσιώπηση αὐτὴ δὲν εἶναι γνώρισμα τῆς Κυπριακῆς διαλέκτου. Ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ ἔχω ὑπ' ὄψη μου ἀναφέρω μερικὰ γιὰ διασαφηση: ἔτυχε π.χ. ν' ἀκούσω ἀπὸ παιδιὰ κάτι σὰν αὐτό: εἶν' λήθ' (=εἶναι ἀλήθεια), 'καδικόρ' ('=Ἀρκαδικὰ ὄρη) καὶ ἄλλα ἀνάλογα. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι πιο πολὺ ἀποτέλεσμα τῆς κακῆς προφορᾶς τῶν φωνηέντων καὶ δεύτερο τῆς κακόηχης μονοτονίας μας. Συνηθίζουμε δηλ. νὰ προφέρουμε πολὺ δυνατώτερα ἀπ' ὅσο πρέπει τὴ συλλαβὴ ποὺ ἔχει τὸν τόνο, χωρὶς νὰ βάζουμε κανέναν ἄλλο χαρακτηριστικὸ τόνο στὶς ἄλλες συλλαβές. Ἡ προφορά μας γίνεται ἔτσι ἐξαιρετικὰ μονότονη κι' ἡ συλλαβὴ ποὺ τονίζεται σκεπάζει τὶς ἄλλες.

γ) Ἡ προφορά μας κάποτε, κι' ὅταν ἀκόμη διαβάζουμε λογοτεχνικὰ ἔργα, ποὺ χρειάζουνται κάποια ἀπαγγελία, εἶναι ξερή, ἀχρωμάτιστη καὶ χωρὶς τὴν ἀναγκαία μουσικότητα, ποὺ πρέπει νἄχουν οἱ λέξεις ἀπὸ κάποια λεπτὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ χρόνο τῶν φωνηέντων (ὅσο κι' ἂν δὲν ἔχουμε σήμερα μακρὰ καὶ βραχέα) καὶ στὸ διαφορετικὸ τονισμὸ τῶν ἀτόνων συλλαβῶν· (γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τονουμενη συλλαβὴ πρέπει ν' ἀκούεται πάντα κι' ἕνας ἐλαφρὸς τόνος πάνω στὶς ἄλλες συλλαβὲς διαφορετικος στὴν κάθε μιά).

δ) Πολλὲς φορὲς ἡ προφορὰ ἔχει κάτι ψεύτικο, ἰδίως στὰ σχολεῖα, ὅπου ἀπὸ κακὴ συνήθεια τὰ παιδιὰ νομίζουν πὼς πρέπει νὰ δίνουν ἄλλο τόνο στὸ διάβασμα, ἐντελῶς συμβατικό, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν φυσικὸ τόνο (χρωματικὸ τόνο) ποὺ πρέπει νἄχει κάθε λέξη ἀναλόγως τῆς σημασίας της. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ στὰ σχολεῖα μας κάποτε καταντᾶ ἐκνευριστικό. Σὰν νἄχει γίνει σύμβαση τὰ παιδιὰ νὰ διαβάζουν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τυπικὰ καὶ ἄψυχα, χωρὶς καθόλου προσωπικὸ τόνο. Εἶναι σὰν μιὰ προφορικὴ ἔκδοση στερεότυπη, μέσα στὴν ὁποία χάνεται κάθε προσωπικὸς χαρακτῆρας. Εἶναι κάτι ἀνάλογο μὲ τὴ συμβατικὴ σχολικὴ γλῶσσα, ποὺ χρησιμοποιοῦν τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ μεταφράζουν πρόχειρα τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ ξένα κείμενα, καὶ ποὺ δὲν εἶν τι κομμιὰ γνωστὴ μορφὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας· εἶναι ἕνα μαθητικὸ ἰδίωμα ἀπὸ ἀρχαία, καθαρεύουσα, δημοτικὴ καὶ διαλεκτικοὺς τύπους. Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα συμβαίνει κάποτε ἡ προφορά μας νὰ καταντᾶ ἕνας ἀκαθόριστος καὶ μονότονος βόμβος παρὰ λόγος ἔναρθρος. Δὲν μιλῶ γιὰ τὴν ἀπαγγελία, ποὺ εἶναι προσπάθεια γιὰ ἔντεχνη προφορά· πρέπει ὅμως καὶ ὁ κα-

σημερινὸς λόγος νὰ μὴ ξεφεύγει πολὺ ἀπὸ τὰ γενικὰ καὶ ἀναγνωρισμένα ὅρια. Κάθε γλῶσσα, ὅπως ἔχει ὅρια μέσα στὰ ὁποῖα κινεῖται τὸ τυπικὸ καὶ ἡ σύνταξή της, ἔχει καὶ τὰ ὅρια ποὺ καθορίζουν τὴν προφορά της, καὶ ποὺ εἶναι κι' αὐτὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἑνότητός της. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τὰ ξέρουμε καὶ νὰ τ' ἀναγνωρίζουμε.

Ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλι πῶς, ὅσα ψεγάδια ἀναφέραμε πιὸ πάνω στὴν προφορά μας, δὲν ἀποτελοῦν γενικὰ φαινόμενα· γι' αὐτὸ εἶναι βέβαιο πῶς προέρχονται ἀπὸ αἰτίες τυχαῖες καὶ ὄχι βασικὲς γιὰ τὴ γλῶσσα. Τρανὴ ἀπόδειξη γι' αὐτὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι, ὅπου βρέθηκε ἡ αἰτία, μὲ λίγη καλὴ προσπάθεια τὸ κακὸ θεραπεύτηκε. Πάρτε γιὰ παράδειγμα τὸ θέατρό μας: ὅλοι θυμούμαστε πόσο παιδευόμαστε κάποτε στὶς ἀρχὲς νὰ ξεχωρίσουμε μέσα στὴν κακὴν ἄρθρωση τῶν ἠθοποιῶν τὴν κάθε λέξη· ἔπρεπε νὰ τὴ μαντεύουμε ἀπὸ τὴ συνέχεια. Κι' ὅμως εἴδαμε τελευταῖα μὲ τὴ φωτισμένη διδασκαλία καὶ μὲ τὴ φιλότιμη προσπάθεια τῶν ἰδίων νὰ γίνεται στὸ σημεῖο αὐτὸ βελτίωση ἑκατὸ στὰ ἑκατὸ σὲ μερικὲς περιπτώσεις.

Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ βροῦμε ὅλες τὶς αἰτίες τοῦ κακοῦ. Οἱ σπουδαιότερες κατὰ τὴ γνώμη μου ἀπ' αὐτὲς τὶς αἰτίες εἶναι: α) τὸ ἐλαττωματικὸ ἀκουστικὸ γλωσσικὸ μας αἴσθημα. Καὶ ἡ προφορά, ὄχι μόνο ἡ ἄλλη χρήση, στηρίζεται κι' αὐτὴ στὸ γνήσιο ἀκουστικὸ αἴσθημα· μποροῦμε νὰ ξέρουμε τυπικὰ στὴν ἐντέλεια μιὰ γλῶσσα, κι' ὅμως νὰ μὴ τὴν προφέρουμε σωστά, ἂν δὲν ἔρθουμε σ' ἐπαφὴ μ' ἀνθρώπους ποὺ τὴν ἔχουν μητρική τους γλῶσσα. Φυσικὰ τὰ Ἑλληνικὰ δὲν εἶναι γιὰ μᾶς μιὰ ξένη γλῶσσα (Θεὸς φυλάξοι!). Ὅπως ὅμως στὴ μορφὴ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας ἕναν πανελλήνιο τύπο καὶ σ' αὐτὸν συντονίζουμε τὰ τοπικὰ ἰδιώματα, ἔτσι καὶ στὴν προφορά· χρειάζεται κι' ἐδῶ συντονισμὸς ὅσο τὸ ἐπιτρέπουν τὰ φυσικὰ ὅρια. Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ σημεῖο μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς δὲ διαμορφώθηκε ἀκόμη ὅσο πρέπει τὸ γλωσσικό μας αἴσθημα. Μοῦ φαίνεται πῶς τὰ τελευταῖα χρόνια, ποὺ ἡ Ἑλλὰς ἦταν ὑπόδουλη καὶ κατ' ἀνάγκην ἔλειψε ἡ ἐπαφή μας μαζί της, σὰν νὰ ζήμιωσαν κάπως τὴν ἀνάπτυξη τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ. Χάσαμε τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴ δόκιμη, τὴν πανελλήνια προφορὰ καὶ τὸ αὐτί μας σὰν νὰ ξεσυνήθισε κάπως. Τώρα μὲ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐπικοινωνίας (ταξίδια, θέατρο, ραδιόφωνο κτλ.) ἀρχίζουμε νὰ βρίσκουμε τὸν ἴσιο δρόμο· ἡ ἀναπροσαρμογὴ γίνεται ὅσο δὲ θὰ πίστευε κανεὶς εὔκολα καὶ γρήγορα. Ἐπιβάλλεται λοιπὸ νὰ πολλαπλασιάσουμε τὶς εὐκαιρίες γιὰ ν' ἀκοῦμε νὰ προφέρεται σωστὰ ἡ γλῶσσα μας καὶ νὰ ἐξοικειωθῆ τ' αὐτί μας σ' αὐτή, ἰδίως στὴν παιδικὴν ἡλικία. Οἱ ὁμιλίες, οἱ ἀπαγγελίες, οἱ θεατρικὲς παραστάσεις, οἱ εὐκαιρίες γιὰ συνομιλία πρέπει νὰ εἶναι πιὸ συχνές. Πολὺ θὰ βοηθοῦσαν γιὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν οἱ ἐνδοσχολικὲς παραστάσεις, ὅπου τὰ παιδιὰ θὰ μάθαιναν νὰ διαβάζουν, ν' ἀπαγγέλλουν καὶ νὰ προφέρουν σωστά.

β) Μιὰ ἄλλη αἰτία γιὰ τὴν ἄσχημη προφορὰ εἶναι ἡ κακὴ συνήθεια, ποὺ τὴν ἀφίνουμε, στὸ σπίτι καὶ στὸ σχολεῖο, νὰ προχωρεῖ ἀπὸ ἀδιαφορία. Πολλὰ μικρὰ παιδιὰ ἀφίνονται νὰ προφέρουν ἄσχημα τὶς διάφορες συλλαβές, ποὺ τὸ κάνουν ἀπὸ παιδιακίστικα καμώματα καὶ ἀκκισμούς. Ἀπὸ τὴν κακὴν αὐτὴ συνήθεια καὶ πολλοὶ νέοι ἀκόμη ἐξακολουθοῦν νὰ προφέρουν μὲ γελοῖο παιδιακίστικο τρόπο. Καὶ στὸ σχολεῖο δὲν ἐπιμένουμε δυστυχῶς ὅσο πρέπει στὴν καταπολέμηση τῆς κακῆς αὐτῆς συνήθειας. Κι' ὅμως μὲ λίγη ἐπιμονὴ τὸ κακὸ διορθώνεται.

γ) Δὲ μοῦ φαίνεται πὼς οἱ ξένες γλῶσσες ποὺ τυχὸν μαθαίνουμε ἢ ἀκοῦμε νὰ μιλιοῦνται μποροῦν νὰ μᾶς ἐπηρεάσουν στὴν προφορὰ τῆς δικῆς μας. Νομίζω ὅμως πὼς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ παρατηρήσει κάπου—κάπου μιὰ κακὴ συνήθεια σ' ἀνθρώπους ποὺ ἔτυχε νὰ χρησιμοποιοῦν κάπως συχνὰ καὶ ξένη γλῶσσα· γιὰ νὰ φαίνονται δηλ. πὼς ξέρουν καλὰ τὴν ξένη γλῶσσα προφέρουν σὲ μερικὰ σημεῖα ἄσχημα τὴ δική τους· ἔτσι μερικοὺς φθόγγους τοὺς προφέρουν ἐπίτηδες μὲ ξενικὸ τόνο, ποὺ ζημιώνει τόσο τὴν ξενη γλῶσσα ὅσο καὶ τὴ δική τους.

δ) Ἂν καὶ δὲν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν προφορά, συντελεῖ ὅμως στὴν ἄσχημη ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τῆς γλώσσας μας καὶ ἡ γελοία συνήθεια μερικῶν μισογραμματισμένων νὰ «ἑλληνικουρίζουν» στὶς ἄσκοπες κουβέντες τους. Σ' αὐτὲς ὄχι μόνον παρελαύνουν μερικοὶ ἐξαμβλωματικοὶ καὶ βάρβαροι τύποι (σὰν π. χ. τὰ ἀποκρουστικὰ λέσιν, ἀντὶ λένε ἢ λαλοῦσιν, ὁ βότυρος κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ ἡ προφορὰ τῶν ἄλλων λέξεων δὲν γίνεται κάποτε ὅπως πρέπει. Αὐτὸ βεβαίως παρατηρεῖται μόνο στὶς πόλεις (ὅπου καὶ παρατηροῦνται πιὸ πολὺ ὅλα τὰ ἐλαττώματα ποὺ ἀναφέραμε), γιατὶ στὴν ὕπαιθρο, ποὺ ἡ γλῶσσα κρατεῖ ἀκόμη τὸ διαλεκτικό της χαρακτῆρα, εἶναι καὶ ἡ προφορὰ γνησιώτερη. Στὰ χωριὰ ὁ χωρικὸς ποὺ διαβάζει τὴν ἐφημερίδα στὸ καφενεῖο ἢ κουβεντιάζει μὲ κανένα ξένο, προσπαθεῖ πάντοτε νὰ προφέρει πιὸ καθαρὰ καὶ πιὸ ζωηρά.

ε) Ἴσως μὲ τὴν κακὴ προφορὰ νὰ μὴν εἶναι ἄσχετη μιὰ κάποια νωθρότητα στὴν ὁμιλία μας· ὁ ἀργὸς ρυθμὸς ποὺ διακρίνει ὅλες μας τὶς ἐκδηλώσεις σὰ νὰ ἐπηρεάζει καὶ τὰ φωνητικά μας ὄργανα κι' ἔτσι δὲν κινοῦνται ἔντονα καὶ ζωηρὰ γιὰ νὰ μᾶς δώσουν τὸ σωστὸ φθόγγο. Προφέρουμε ράθυμα καὶ ὀκνὰ σὰ νὰ μᾶς εἶναι δύσκολο ν' ἀνοίξουμε τὸ στόμα.

στ') Γιὰ τελευταῖο λόγο προσθέτω τὴν κάποια ἀνειλικρίνεια ποὺ χαρακτηρίζει κάποτε τὶς ἐκδηλώσεις μας. Ἕνα εἶδος ἐπιφυλάξεως μᾶς κάνει κάποτε ἐκεῖ ποὺ μιλᾶμε νὰ μὴ χρωματίζουμε κάθε λέξη καὶ κάθε συλλαβὴ ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενο της, τὸ συναισθηματικὸ ἰδίως. Ὁ λόγος μας ὁ προφορικὸς σὰν νὰ μὴ συνταιριάζεται μὲ τὶς ἐσωτερικές μας καταστάσεις. Ἡ συνήθεια αὐτή, ὅπως εἶπα, παρατηρεῖται περισσότερο στὸ σχολεῖο καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τὴν προσέξουμε ἰδιαιτέρως.

Ξέρω πὼς τέτοια λάθη παρατηροῦνται, ὅπως εἶπα, παντοῦ καὶ πάντοτε. Εἶναι ὅμως ὑποχρέωσή μας νὰ τὰ προσέχουμε καὶ νὰ τὰ διορθώνουμε, ὅσο τὸ ἐπιτρέπει ἡ φύση τῶν πραγμάτων, ὅπως προσέχουμε καὶ διορθώνουμε τὰ λάθη στὴν ἄλλη χρήση τῆς γλώσσας. Αὐτὸ γίνεται παντοῦ, ὅπου ὑπάρχει ὁ ἀπαιτούμενος σεβασμὸς στὴ γλῶσσα σὰν συνδετικὸ ὄργανο τῶν ἀτόμων, ποὺ ἀνήκουν στὸ ἴδιο ἔθνος· εἶναι μ' ἄλλα λόγια καὶ αὐτὴ μιὰ ἐθνικὴ ὑποχρέωση.

Θ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑ, ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑ...

I

Ἀνθίζουν τὰ τριαντάφυλλα στὶς γλάστρες καὶ τοὺς φράχτες,
τριαντάφυλλα ξανοίγονται τὸ μάτι ὅπου γυρίσεις
κι' οἱ ποταμοὶ τριαντάφυλλα κι' οἱ κράχτες καταρράχτες,
θρησκεῖες, φυλὲς τριαντάφυλλα, τριαντάφυλλα τῆς φύσης

τὰ σερπετὰ καὶ τὰ πουλιά, τριαντάφυλλα κι' οἱ ἰδέες,
τριαντάφυλλα σ' ὅποια πνοὴ τὸ στῆθος σου σαλέψει
κι' οἱ ἱστορίες τριαντάφυλλα κι' οἱ θύμησες οἱ ἀρχαῖες.
Τριαντάφυλλα, τριαντάφυλλα μᾶς ἔχουνε μαγέψει.

Μᾶς μάγεψαν καὶ γίναμε τριαντάφυλλα τῆς ὥρας
κι' ἕνα μπουκέτο μάζεψα, τριαντάφυλλα μι' ἀγκάλη
ἀπ' ὅλα τὰ τριαντάφυλλα μὲ τὰ περίσσια κάλλη
σὰν προσφορὰ στὸ πιὸ ὄμορφο τριαντάφυλλο τῆς χώρας.

IX

Τὰ κόκκινα τριαντάφυλλα ματώνουν τὴν καρδιά μου.
Ἦταν ἀγκάθι ἀπ' τὸ κλωνί, τὰ μῦρα ἀπὸ τὰ φύλλα,
τὰ χρώματα ποὺ θάμπωσαν τὴν ἀνοιχτὴ ματιά μου,
τ' ἄγγιγμα στὸ βελοῦδο τους ποὺ φέρνει ἀνατριχίλα ;

Ὅ,τι κι' ἂν εἶναι σᾶς κρατῶ, λουλούδια ματωμένα,
καὶ λέω χαρὰ τὸ μάτωμα. Σὰμπως κανένας ξαίρει
γιατὶ τὰ ὡραῖα αἰσθήματα στὸν πόνο εἶναι κρυμένα !
Κι' ἂν τὸν ματώνουν τάχα ποιὸς δὲν θέλει νὰ ὑποφέρει !

X

Ὦ ! τοῦ νεκροῦ τριαντάφυλλου τὰ φύλλα μὴ πατήσεις,
διαβάτη, ἀπρόσεχτα ὡς περνᾶς. Ἀξίζει νὰ φιλήσεις
τὰ φύλλα αὐτὰ ποὺ πέθαναν τὴν ὀμορφιὰ τρυγῶντας,
ἐνῶ δὲν τὴν ἀντίκρυσες ἐσὺ τὴ γῆ περνῶντας.

Κ. Χ.

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

GERALD GOULD

ΔΙΨΑ ΓΙΑ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ

Πέρα ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει,
πέρα ἀπ' τὴ Δύση ἡ θάλασσα ἁπλώνεται πλατειά·
καὶ Δύση καὶ Ἀνατολὴ δίψα γιὰ παραπλάνηση π' οὐδέποτε μ' ἀφίνει
μὲ ξετρελλαίνει ἡ σκέψη τους νὰ πῶ τὸ «ἀφίνω γειά»,
γιατὶ καλοῦν οἱ θάλασσες, καλοῦνε καὶ τ' ἀστέρια κι' ὤχ! τοῦ οὐρανοῦ ἡ φωνή.

Δὲν ξεύρω ποῦ ὁ ἄσπρος τραβάει ὁ δρόμος,
οὔτε τί εἶναι οἱ λόφοι οἱ μαβιοί,
μὰ ἕνας μπορεῖ τὸν ἥλιο νἄχῃ γιὰ φίλο, τ' ἀστέρι ὁδηγητή·
καὶ τὰ ταξίδια ποτὲ δὲν τελειώνουν σὰν ἡ φωνὴ μιὰ φορὰ ἀκουστῇ,
γιατὶ καλοῦν οἱ ποταμοί, καλοῦνε καὶ οἱ δρόμοι κι' ὤχ! τοῦ πουλιοῦ ἡ φωνή.

Ὁ ὁρίζοντας μακρὺς ἁπλώνεται κεῖ πέρα,
κεῖ κάτω νύχτα μέρα
στὸ σπίτι τὰ παληὰ ξαναγυρνοῦν καράβια, τὰ νέα τὰ καράβια ἀρμενίζουν
[μακριὰ
νἄρθω μπορεῖ, μὰ νὰ φύγω εἶν' ποὺ πρέπει· κι' ἂν σὲ ρωτήσουν γιατὶ
πῶς φταῖνε νὰν τοὺς πῇς τ' ἀστέρια κι' ὁ ἥλιος κι' ὁ ἄσπρος δρόμος κι' ὁ
[οὐρανός.

(Μεταφρ.) Θ. ΠΙΤΣΙΛΛΙΔΟΥ

ΚΛΑΙΩ

Κλαίω γιὰ τὴν καρδιά ποὺ ἔχασα
μέσ' τῶν βιβλίων τὴ σοφία·
κλαίω, γιὰ κάτι ποὺ τὸ ξέχασα
καὶ δὲν τὸ φτάνει μήτε ἡ φαντασία.

Κλαίω, μ' ἀλήθεια δίχως δάκρυα
νὰ ὑγραίνουν τὰ βλέφαρά μου·
ἡ γνώση μου ἡ κατάγρια
στέκεται ἡ μόνη χαρά μου.

Τὸ μαλλιαρό, ρικνό της πρόσωπο
προβάλλει παντοῦ ἡ σοφία·
σκοτεινιασμένο κι' ἄραχλο τὸ μέτωπο,
καὶ στὴν καρδιά . . . ἐρημία !

Θ. ΤΑΝΤΑΛΟΣ

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Παν/μίου Κύπρου

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Η ΝΙΚΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ

Ἡ νίκη τοῦ Κύπριου ἀθλητῆ Στέλιου Κυριακίδη στὸ Μαραθώνιο δρόμο στοὺς διεθνεῖς ἀγῶνες τῆς Βοστώνης, εἶναι ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες τιμές, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ προσφέρει ἕνας στὴν Πατρίδα του. Κι ὅμως πέρασε σχεδὸν ἀπαρατήρητη στὴν Κύπρο, σὰν τὸ πιὸ συνηθισμένο μικρογεγονός, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ τονιστεῖ πλατιὰ ἡ μεγάλη σημασία της. Γιατὶ δὲν εἶναι μονάχα νίκη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἀλκῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ νίκη μεγάλης ἀξίας, ποὺ φέρνει κ' ἐθνικὴ τιμὴ μεγάλη καὶ στὴν Κύπρο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Στὸ Στάδιο τῆς Βοστώνης, ὅπου ἀθλητὲς ἀπ' ὅλη τὴ γῆς ἀγωνίστηκαν γιὰ τὸ στεφάνι τῆς νίκης, τ' ὄνομα τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Κύπρου ἀκούστηκε τιμημένο, ὅταν ὁ Κυριακίδης ἔφτασε φτεροπόδαρος στὸ τέρμα, διατρέχοντας σὰν ἄλλος Φειδιππίδης τὸν ἔνδοξο Μαραθώνιο μὲ τὴ χαρούμενη κραυγὴ «Νενικήκαμεν». Στὴ μνήμη ὅλων, ποὺ τὸν εἶδανε κατὰ τὴν εὐτυχισμένη ἐκείνη στιγμὴ κι ὅσων ἀκούσανε μὲ τὴ γοργοφτέρουγη Φήμη τὴ νίκη του, ἔφερε τὸν παλιὸ Μαραθώνα, ὅπου ρίχτηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στέρια τὰ θεμέλια τῆς Λευτεριᾶς, κ' ἔκανε νὰ ξαναζήσει ἡ ἡρωικὴ Ἑλλάδα μὲ τὸ ἀγέραστο μέσα στοὺς αἰῶνες μεγαλεῖο της. Ἔφερε σ' ὅλων τὸ νοῦ τὴν αἰώνια ἀλήθεια, πὼς στοὺς ἀγῶνες τοὺς καλούς, στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴ λευτεριὰ καὶ τὴν τιμή, γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ἀρετή, (τὴν «ἀρετὴ» μὲ τὴν ἀρχαία, τὴν πλατιά της σημασία), ἡ Ἑλλάδα ξαίρει κ' ἔχει τὴ δύναμη νὰ προπορεύται—ὅπως τὸ δείχνει ἡ ἱστορία της ἀπὸ τὴν αὐγὴ τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ ὡς σήμερα.

Καὶ μαζὶ μὲ τὴν Ἑλλάδα μοιράστηκε τὴ δόξα τοῦ Κυριακίδη καὶ ἡ Κύπρος, ἡ ἰδιαίτερη μικρὴ πατρίδα του, παιδὶ κι αὐτὴ ἀχώριστο τῆς μεγάλης Πατρίδας. Κ' ἔτσι ἑνωμένα τὰ τρία ὀνόματα, Ἑλλάδα—Κύπρος—Κυριακίδης, γυροφέρνουν τιμημένα στὰ στόματα τῶν ἀνθρώπων ποὺ δὲν ἔχασαν ἀκόμη τὴν αἴσθηση τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ γενναίου.

Γι' αὐτὸ εἶπα πὼς ἡ νίκη τοῦ Κυριακίδη ἔχει καὶ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ περιεχόμενο, σὰ μιὰ μεγάλη νίκη ἐθνική. Γιὰ τὴν Κύπρο ἰδιαίτερα ἔχει τεράστια σημασία, γιατὶ ἔδειξε ξανὰ στὸ παγκόσμιο κοινό, πὼς μπορεῖ πάντα τὸ Νησί μας νὰ διεκδικήσει τίτλους τιμῆς μὲ ἔργα ἑλληνικῆς ἀρετῆς τὸ ἴδιο ὅπως κ' ἡ ἐλεύθερη Πατρίδα. Ἔδειξε πὼς τὰ ἑλληνικὰ ἰδανικὰ δὲν πάψανε ποτὲ νὰ καλλιεργοῦνται κ' ἐδῶ στὴν πιὸ καθάρια τους μορφή, στὴν πιὸ ὑψηλὴ οὐσία τους, καὶ πὼς δίνουν «ἀγλαοὺς» καρπούς, γιατὶ προέρχουνται ἀπὸ τὴν ἴδια ἑλληνικὴ ρίζα, καὶ τρέφουνται ἀπὸ τὸν ἴδιο ἑλληνικὸ κορμό.

Ξαίρω πόσο παρακινδυνευμένο εἶναι νὰ γενικεύει ἕνας λεπτομερειακὸ γεγονότα καὶ νὰ τοὺς δίνει καθολικὴ σημασία. Ὅμως στὴν περίπτωση αὐτὴ οὔτε λεπτομέρεια γιὰ τὴν Κύπρο εἶναι ἡ νίκη τοῦ Κυριακίδη οὔτε ἕνα ἀπομονωμένο γεγονός. Προχτὲς ἀκόμα ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀναγνώρισε τὴν ἀξία τῆς σημερινῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Κύπρου βραβεύοντας τὶς «Κυπριακὲς Σπουδὲς» καὶ τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», κι ἀναφέροντας τιμητικὰ τὸ ἔργο τοῦ Κύπριου μουσικοῦ κ. Σολ. Μιχαηλίδη «Ἁρμονία τῆς σύγχρονης μουσικῆς»,—μιὰν ἄλλη ἐκδήλωση, τὴν πνευματική, τοῦ καθαροῦ ἑλληνικοῦ ὑλικοῦ ποὺ ἀποτελεῖ τὴ ζωὴ τῆς Κύπρου. Ἀλλὰ κι ὁλάκερη τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ ἡ ζωή, ἑλληνικὴ θὰ φανεῖ στὰ μάτια τοῦ ἀπροκατάληπτου παρατηρητῆ, τόσο ὅσο τοὐλάχιστο καὶ τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας ἡ ζωή. Οἱ αἰῶνες τοῦ κρατικοῦ χωρισμοῦ τῆς Κύπρου ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα δὲν ἀλλοιώσανε τὸν ἑλληνικὸ χαρακτῆρα τοῦ νησιοῦ μας, γιατὶ «πολλοὺς ἀφέντες ἄλλαξε, δὲν ἄλλαξε καρδιὰ» καὶ σκέψη καὶ ζωή. Κ' ἴσα ἴσα τὸ θαῦμα αὐτὸ τῆς ἐπιβίωσης τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν Κύπρο παρ' ὅλες τὶς ἐναντιότητες, εἶναι τὸ ἰσχυρότερο ἐπιχείρημα γιὰ τὴ δικαίωση τῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ λαοῦ μας, σήμερα ἰδιαίτερα, στὴ γενικὴ ταχτοποίηση τῶν ἐθνικῶν λογαριασμῶν.

Καὶ ἡ νίκη τοῦ Κυριακίδη στὸ παγκόσμιο στάδιο τῆς Βοστώνης ἐνισχύει

περίλαμπρα τὴν ἄποψή μας καὶ τὴ φωτίζει ζωηρὰ μὲ τὸ φῶς τῆς ἑλληνικῆς ἀρετῆς, μὲ τὴν εὐγενικὴ ἁμίλλα τῆς ἀλκῆς σ' ἕνα καθαρὰ ἑλληνικὸ ἀγώνισμα, στὸ Μαραθώνιο, τὸ δρόμο τῆς νίκης τῆς Λευτεριᾶς. Τὸ ἀμάραντο στεφάνι τῆς ὑπέροχης νίκης του ποὺ στόλισε τὸ κεφάλι του, εἶναι ἕνας ἀκόμη ἄρρηχτος δεσμός, ποὺ ἑνώνει τὴν Κύπρο μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ποὺ προαγγέλλει καὶ γιὰ μᾶς τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἥλιου ἀπάνω στὸ πολύπαθο νησί μας. Εἶναι ὅμως κ' ἕνα κίνητρο γιὰ τὴν ἑλληνικὴ Κύπρο, πῶς πρέπει ἀκατάπαυτα νὰ περπατάει στοὺς ἑλληνικοὺς δρόμους, ἀκατάπαυτα νὰ καλλιεργεῖ τὰ ἑλληνικὰ ἰδανικά, ἀκατάπαυτα νὰ συνταιριάζει τὴ ζωή της στὸ ρυθμὸ τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, γιὰ νὰ τὴν πλουτίσει καὶ μ' ἄλλες τέτοιες περίλαμπρες νίκες σ' ὅλα τὰ πεδία, ἀπὸ τὰ πιὸ ὑλικὰ ὡς τὰ πνευματικώτερα, ὥστε ὅταν φτάσει ἡ εὐλογημένη μέρα τῆς ἑλληνικῆς λευτεριᾶς μὲ ὑπερηφάνεια ἡ Μάνα ν' ἀνοίξει τὶς στοργικὲς ἀγκάλες της καὶ νὰ τῆς πεῖ φιλώντας τη στὸ μέτωπο: «Παιδί μου, δὲ μὲ ντρόπιασες. Εἶσαι ἄξια γιὰ τὸ Μυστικό μου Δεῖπνο!»

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΜΙΑ ΝΕΑ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΤΙΜΗ

Η ΑΡΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Τοῦ κ. Σόλωνα Μιχαηλίδη

Ἀνακοίνωση τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μανώλη Καλομοίρη στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὴν 2 Μαΐου 1946.

[Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» μ' ἐξαιρετικὴ εὐχαρίστηση δημοσιεύουν τὴν ἀνακοίνωση ποὺ ἔκανε στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν στὶς 2 Μάη 1946 ὁ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ μουσικοσυνθέτης κ. Μανώλης Καλομοίρης γιὰ τὸ δίτομο σύγγραμμα «Ἁρμονία τῆς σύγχρονης μουσικῆς» τοῦ Κύπριου συνθέτη καὶ μουσικολόγου κ. Σόλ. Μιχαηλίδη, ποὺ εἶναι καὶ πολύτιμος συνεργάτης μας].

Εἶμαι εὐτυχὴς ποὺ σήμερα παρουσιάζω στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μιὰν ἀξιόλογη μουσικολογικὴ ἐργασία ἑνὸς νέου μουσικοῦ ἀπὸ τὴν Κύπρο: «Τὴν Ἁρμονία τῆς σύγχρονης Μουσικῆς» σὲ δυὸ τόμους, ποὺ ἔχουνε ἐκδοθεῖ πριν ἀπὸ λίγους μῆνες στὴ Λεμεσὸ τῆς Κύπρου ἀπὸ τὸν Κύριο Σόλωνα Μιχαηλίδη.

Ὁ κ. Μιχαηλίδης εἶναι ἕνας Κύπριος συνθέτης μὲ ὡραῖα ἰδανικὰ καὶ μὲ πολὺ εὐοίωγη ἐργασία. Ἔχει ἤδη ἐμφανίσει ἀρκετὲς ἀξιόλογες συνθέσεις γιὰ συμφωνικὴ ὀρχήστρα, ὅπως ἡ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ» ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ἔργο τοῦ κ. Μυριβήλη, τὸ «Πανηγύρι τῆς Κακάβας» ἀπὸ τὸν «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», τὴν Καντάτα «Ὁ Τάφος» ἐπάνω στοὺς γνωστοὺς στίχους τοῦ Παλαμᾶ, δυὸ Βυζαντινὰ σκίτσα, τὸν Κυπριώτικο γάμο, γιὰ φλάουτο καὶ ὀρχήστρα ἐγχόρδων, ἔργα μουσικῆς δωματίου καθὼς καὶ μουσικὴ γιὰ τὶς τραγωδίες Μήδεια, Ἠλέκτρα καὶ Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις. Ἐπίσης καὶ ἄλλες μικρότερες συνθέσεις γιὰ τραγούδι καὶ γιὰ πιᾶνο.

Ὁ κ. Μιχαηλίδης ἔχει σπουδάσει ἀνώτερα θεωρητικὰ καὶ σύνθεση στὴν Ecole Normale de Musique καὶ στὴ Schola Cantorum τοῦ Παρισιοῦ, καθὼς καὶ στὸ Trinity College of Music τοῦ Λονδίνου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν «Ἁρμονία τῆς σύγχρονης Μουσικῆς» ποὺ ἔχω σήμερα τὴν τιμὴ νὰ Σᾶς παρουσιάσω, ὁ κ. Μιχαηλίδης ἔχει ἐκδώσει καὶ ἄλλες μουσικοθεωρητικὲς μελέτες γιὰ τὴ σύγχρονη Ἀγγλικὴ Μουσική, τὴν Κυπριακὴ λαϊκὴ μουσική, τὴν Φινλανδικὴ μουσικὴ κ. ἄ. Τὰ δυὸ τεύχη τῆς «Ἁρμονίας τῆς σύγχρονης Μουσικῆς» ἀποτελοῦν μιὰ σημαντικὴ συμβολὴ τοῦ μου-

σουργοῦ στὴν ἐργασία τῆς Ἑλληνικῆς μουσικολογίας καὶ ἕναν ἄριστον ὁδηγὸ μέσα στὴν πολυκύμαντη καὶ πολυτάραχη προσπάθεια τῶν νεωτέρων μουσικῶν γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς νέας ἁρμονικῆς, ἀντιστικτικῆς καὶ μελωδικῆς μουσικῆς γλώσσας.

Καθὼς εἶναι γνωστό, ἡ συνήχηση δύο ἢ περισσοτέρων μουσικῶν φθόγγων ποὺ δισταχτικὰ καὶ δειλὰ ἄρχισε νὰ δοκιμάζεται ἀπὸ τὰ τέλη περίπου τοῦ 9ου καὶ τοῦ 10ου αἰῶνα μετὰ Χριστὸν σὲ πρωτόγονες συνηχήσεις ἀπὸ τὰ καθαρὰ διαστήματα τῆς τετάρτης καὶ τῆς πέμπτης, τὰ λεγόμενα Organum, ξετυλίχτηκε βαθμιαῖα ὡς τὰ περίλαμπρα ἠχητικὰ οἰκοδομήματα τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς τέχνης στὰ ἀθάνατα ἀριστουργήματα, κτήματα ἐς ἀεὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Στὶς συνηχήσεις αὐτὲς καθὼς διαμορφώθηκαν στοὺς προκλασσικοὺς καὶ τοὺς κλασσικοὺς διδασκάλους τῆς τέχνης, ξεχωρίζομε τὸν ἀντιστικτικὸ ἢ καθαρὰ πολύφωνο τρόπο καὶ τὸν ἁρμονικὸ ἢ ὁμόφωνο.

Ὁ ἀντιστικτικὸς τρόπος συνταιριάζει δυὸ ἢ περισσότερες αὐτοτελεῖς μελωδίες ποὺ τραγουδιόνται ἀπὸ διάφορες φωνὲς ἢ μουσικὰ ὄργανα, ἔτσι ὥστε νὰ συνηχοῦν εὐπρόσδεκτα στὴν ἀκοὴ ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη χωρὶς καμμιὰ νὰ κυριαρχεῖ, κρατώντας ἡ καθεμιὰ τὴ δική της μελωδικὴ αὐτοτέλεια. Ἀντίθετα στὸν ἁρμονικὸ ἢ ὁμόφωνο τρόπο ξεχωρίζομε μιὰ κυρίαρχη μουσικὴ γραμμή, τὴ λεγομένη μελωδία. Στὴ μελωδία αὐτὴ βρίσκομε φθόγγους ποὺ συνηχοῦνε ἁρμονικὰ καὶ τὴ συνοδεύουν, τὴν ἐνισχύουν, τὴν συμπληρώνουν.

Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ ἀντιστικτικὴ ἐπεξεργασία καθὼς συνταιριάζει μελωδίες ποὺ προχωροῦνε ἀνεξάρτητες ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, μᾶς δίνει συνηχήσεις ποὺ συνδυάζονται κατὰ ὁριζόντια γραμμή, ἐνῶ ἡ ἁρμονικὴ τέχνη βρίσκει συνηχήσεις σὲ κάθετη γραμμή, τὶς λεγόμενες συγχορδίες.

Μὲ τὸ ξετύλιγμα τῆς μουσικῆς τέχνης τὰ δυὸ αὐτὰ εἴδη τῆς συνηχητικῆς μουσικῆς τέχνης ἀκόμη καὶ στοὺς κλασσικοὺς συνδυάζονται ἀναμεταξύ τους καὶ τὰ ἁρμονικὰ συγκροτήματα πλουτίζονται μὲ ἀντιστικτικὲς συνηχήσεις καὶ ἀντίστροφα.

Στὴ νεώτερη δὲ καὶ τὴ νεώτατη μουσικὴ τεχνοτροπία οἱ συνδυασμοὶ αὐτοὶ εἶναι τόσο συχνοί, ὥστε νὰ δημιουργεῖται μιὰ νέα πολύπλοκη καὶ περίτεχνη τεχνική, ποὺ νὰ ξεφεύγη τολμηρὰ ἀπὸ τοὺς καθιερωμένους ἁρμονικοὺς καὶ ἀντιστικτικοὺς νόμους τῆς κλασσικῆς καὶ προκλασσικῆς μουσικῆς.

Ἐξ ἄλλου οἱ νεώτεροι καὶ νεώτατοι μουσουργοὶ μὲ τὴν ἀναζήτηση νέων συνηχητικῶν συνδυασμῶν, μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τῶν ἤχων καὶ ρυθμῶν ποὺ ἐδανείσθησαν ἀπὸ τὴ λαϊκὴ μουσική, μὲ τὴν ἐπέκταση τοῦ τονικοῦ συστήματος, τὴν ἀναβίωση τῶν παλαιῶν Γρηγοριανῶν ἤχων ποὺ τόσο συγγενεύουν μὲ τοὺς ἤχους τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἐδημιούργησαν νέες τολμηρὲς καὶ πρωτόφαντες συνηχήσεις, ποὺ δὲν βρίσκουν τὴ θέση του στὴν παληὰ ἁρμονικὴ καὶ ἀντιστικτικὴ θεωρητική.

Γι' αὐτὸ ἡ ἐργασία τοῦ κ. Μιχαηλίδη καὶ ἀξιόλογη καὶ πρωτότυπη καὶ ἐξαιρετικὰ διδακτικὴ εἶναι γιὰ τὸν κάθε μουσικὸ καὶ φιλόμουσο, ποὺ θὰ ἤθελε νὰ ἔχη μιὰ γενικὴ ἰδέα γιὰ τὰ τεχνικὰ προβλήματα τῆς νεώτερης μουσικῆς δημιουργίας.

Σὲ γλώσσα φυσικὴ καὶ ἁβίαστη, δημοτική, πραγματεύεται τὸ θέμα του μὲ σαφήνεια καὶ ἐκλαϊκευτικὴ —ὅσο εἶναι δυνατὸν γιὰ ἕνα τέτοιο θέμα—ἁπλότητα.

Ὕστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη εἰσαγωγὴ καὶ ἱστορία τῆς Ἁρμονίας, ὁ Μιχαηλίδης μιλάει γιὰ τὰ διάφορα τονικὰ συστήματα, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τρέχοντα τοῦ μείζονα καὶ τοῦ ἐλάσσονα τῆς Κλασσικῆς καὶ Ρωμαντικῆς μουσικῆς, ἔχουνε εἰσαχθεῖ ἀπὸ τοὺς νεώτερους στὴν παγκόσμια μουσικὴ γλῶσσα.

Μᾶς μιλεῖ ἔτσι γιὰ τὶς κλίμακες μὲ ὁλόκληρους τόνους ὅπως τὶς συναντοῦμε στὸ Γάλλο Debussy, ἂν καὶ τὶς τοὺς βρίσκομε καὶ σ' αὐτὸν τὸν Μοζαρτ, γιὰ τὸ δωδεκάφθογγο σύστημα, γιὰ τοὺς ἀρχαίους τρόπους, στοὺς ὁ-

ποίους ἀφιερώνει μιὰν ἀξιόλογη ἀνάλυση τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τρόπων σὲ συσχετισμὸ μὲ τοὺς Γρηγοριανοὺς καὶ Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς τρόπους τῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν.

Ἐπίσης ἀναλύει τὸ πεντάφθογγο σύστημα ἀπάνω στὸ ὁποῖον κυρίως βασίζεται ἡ μουσικὴ τῶν Κινέζων καθὼς καὶ ἄλλων Ἀσιατικῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ στὴ Σκωτία καὶ τὴν Ἰρλανδία, τὴ Φινλανδία καὶ τὴ Ρωσσία. Καὶ μιλάει ἰδιαίτερα γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ λαϊκὸ τραγούδι καὶ τὴ Βυζαντινὴ Ὑμνωδία καὶ ἔχει πολὺ σωστὲς ἀπόψεις γιὰ τὴ Βυζαντινὴ μας μουσικὴ καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὰ τέταρτα τοῦ τόνου, ποὺ ὅσο κι' ἂν προσπάθησαν καὶ στὴν Εὐρώπη μουσικολόγοι ὅπως ὁ Τσέχος Haba νὰ τὰ ἐγκλιματίσουν καὶ στὴν Εὐρωπαϊκὴ τεχνοτροπία, δὲν κατώρθωσαν νὰ μᾶς πείσουν γιὰ τὴ χρησιμότητά τους.

Ἀφοῦ ὁ κ. Μιχαηλίδης μᾶς ἀναλύει καὶ τὰ ὑπερνεωτεριστικὰ ἀκόμη τονικὰ συστήματα τῆς ὑπερδιατονικῆς σκάλας τοῦ Yasser, προχωρεῖ σὲ ἐξέταση ἀπὸ τὶς διάφορες ἁρμονικὲς κινήσεις, ὡς τὸν τροπο ποὺ οἱ νεώτεροι χρησιμοποιοῦν ἐλεύθερα ὄχι μόνο τὶς συμφωνικὲς λεγόμενες συγχορδίες ἀλλὰ καὶ αὐτὲς τὶς διάφωνες τὶς συγχορδίες μὲ 7η, 9η, 11η καὶ ἐξηγεῖ ἀρκετὰ πειστικὰ πῶς ἡ ἀντίληψη τῆς διαφωνίας στοὺς νεωτέρους εἶναι ἀνάλογη καὶ σχεδὸν παράλληλη μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς συμφωνίας στοὺς κλασσικούς.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη αὐτὴ οἱ νεώτεροι δὲν θεωροῦν ὅτι τὴ διαφωνία πρέπει νὰ ἐπακολουθήση ἡ λεγόμενη λύση της, δηλ. ἕνα ὡρισμένο σύμφωνο διάστημα ἢ σύμφωνη συγχορδία ποὺ νὰ ξεκουράση τὸ αὐτὶ ἀπὸ τὴν τραχύτητα τῆς διαφωνίας. Ἀντίθετα οἱ νεώτεροι πιστεύουν ὅτι ἡ διαφωνία μπορεῖ νὰ συνδεθῆ ἐλεύθερα μὲ ἄλλη διαφωνία ἢ καὶ μὲ σειρὲς ἀπὸ τέτοιες διαφωνίες ὅπως οἱ κλασσικοὶ ἔκαμαν γιὰ τὰ σύμφωνα διαστήματα.

Ἔτσι σειρὲς ἀπὸ διάφωνες συνηχήσεις 2ης, 7ης, ἢ 9ης παρουσιάζονται σὲ νεώτερες συνθέσεις μὲ τὴ μορφὴ ποὺ παρουσιάζονται στοὺς κλασσικοὺς συνηχήσεις 3ης ἢ 6ης.

Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὁ κ. Μιχαηλίδης ἐξετάζει καὶ τὰ ἄλλα ἁρμονικὰ συμπλέγματα καὶ τοὺς ἄλλους ἁρμονικοὺς σχηματισμοὺς σὲ ἰδιαίτερα κεφάλαια σχετικὰ μὲ τὶς μετατροπίες, τὶς καθυστερήσεις, τὶς ἐπερείσεις, τὶς διαβατικὲς νότες, τὰ ποικίλματα, τὸν ἰσοκράτη, τὶς ἁρμονικὲς ἀλυσίδες, τὶς μιμήσεις κτλ., καθὼς καὶ τὰ τελευταῖα νεωτεριστικὰ τολμήματα, τὴν πολυτονικότητα, καὶ τὴν ἀτονικότητα.

Τὸ σοβαρώτερο ὅμως μέρος τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Μιχαηλίδη δὲν εἶναι μόνο ἡ φωτεινὴ ἀνάλυση καὶ ἀπόδοση τῶν τεχνικῶν νεωτερισμῶν τῆς νεώτερης μουσικῆς, ποὺ ὁπωσδήποτε μποροῦμε νὰ τὴν βροῦμε καὶ σὲ ὡρισμένα ξένα ἐγχειρίδια Ἁρμονίας ὅπως τοῦ Γάλλου Koechlin καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Schönberg καὶ συνοπτικὰ στὸ Β' τόμο τῆς δικῆς μου «Ἁρμονίας».

Εἶναι προπάντων, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ ἀξιοθαύμαστη γνώση τῶν ἔργων τῶν νεωτέρων μουσουργῶν, ξένων καὶ δικῶν μας, καὶ τὰ πλουσιώτατα παραδείγματα ἀπὸ τὰ ἔργα τους ποὺ παραθέτει μὲ ἐξαιρετικὴ εὐσυνειδησία. Τὰ παραδείγματα καὶ ἀποσπάσματα αὐτὰ εἶναι περισσότερα ἀπὸ ἑφτακόσια καὶ ἀπὸ αὐτὰ πάνω ἀπὸ ἑκατὸ εἶναι παρμένα ἀπὸ Ἑλληνικὲς συνθέσεις ὅλων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων μουσουργῶν, ποὺ ἔχουν ἐργασθεῖ γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς νεώτερης Ἑλληνικῆς μουσικῆς γλώσσας.

Καὶ ἂν ἀκόμη δεχτοῦμε πῶς πολλὰ παραδείγματα ἀπὸ συνθέσεις ξένων μουσουργῶν ἦτανε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σχετικὰ εὔκολα νὰ βρεθοῦνε σὲ ξένες σχετικὲς ἐργασίες, καὶ μόνο ἡ παράθεση τῶν παραδειγμάτων ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ μουσικὰ ἔργα, ποὺ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι καὶ ἀνέκδοτα, παρουσιάζει μιὰ καθαρὰ πρωτότυπη καὶ προσωπικὴ ἐργασία τοῦ Κυπρίου Μουσικολόγου.

Γενικά, τὸ ἔργο τοῦ κ. Μιχαηλίδη ἀποτελεῖ μιὰν ἀξιολογώτατη ὅσο καὶ συγκινητικὴ συμβολὴ τῆς μεγαλονήσου μέσα στὴν ὅλη Ἑλληνικὴ μουσικὴ κίνηση στὸν κύκλο τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ἀναδημιουργίας.

Εἶναι καταπληκτικὸ πῶς ἕνας τόσον ἄρτια αἰσθητικὰ μορφωμένος νέος μουσικός, εἶχε τὴ δύναμη καὶ τὴν ἔφεση νὰ χαρίση στὴν φτωχότατη ὡς

τώρα ἑλληνική μας μουσικολογία ἕνα ἔργο ὄρτια διατυπωμένο καὶ διαμορφωμένο, ποὺ καὶ σᾶν ἐμφάνιση ἀκόμα τιμᾶ τ' ἀνθόσπαρτο καὶ Ἑλληνοεύωδο νησί μας.

Ἐνόμισα πὼς εἶχα καθῆκον νὰ τὸ παρουσιάσω στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ νὰ τὸ συστήσω στὴν προσοχὴ Της καὶ στὴν προσοχὴ τοῦ μουσικοῦ μας κόσμου, ὄχι μόνον σᾶν ἕνα πνευματικὸ ἀσπασμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κύπρου στὴν ἄλλη μουσική Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ σὰ μιὰν ἀξιολογώτατη προσφορὰ στὴν ὅλη μουσικὴ ζωὴ τοῦ Τόπου.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ
Ἀκαδημαϊκός.

ΚΡΙΤΙΚΗ

«Κυπριακαὶ Σπουδαί». Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Τόμος Η' (1944). Λευκωσία 1946. σ. XV+139 +2 εἰκ.

Ὁ ὄγδοος τόμος τοῦ Δελτίου τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν περιέχει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λογοδοσία τοῦ προέδρου γιὰ τὰ πεπραγμένα τοῦ 1945 καὶ ἀναγραφὲς γιὰ τὴν κίνηση τῆς Ἑταιρείας, διάφορες μελέτες γιὰ ζητήματα τῆς θρησκείας, ἱστορίας, λαογραφίας, ἀρχαιολογίας καὶ γλώσσας τῆς Κύπρου,—μελέτες γραμμένες ἀπὸ Κυπρίους ἐπιστήμονες. Μέσα στὶς πλούσιες σελίδες τοῦ τόμου αὐτοῦ παρουσιάζεται συγκεντρωμένη ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ νησιοῦ μας, ποὺ μ' ὅλες τὶς ἀντιξοότητες δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ θάλλει καὶ νὰ δίνει καλοὺς καρπούς. Καὶ πιστεύω πὼς ἀκριβῶς γι αὐτὸ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν βράβεψε τὴ δράση τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν, γεγονὸς ποὺ τόσο τὸ ἀγνόησε ἡ Κύπρος—πρέπει μὲ πίκρα νὰ τ' ὁμολογήσουμε—ὅπως δὰ κι ὅλη σχεδὸν τὴ δεκάχρονη δράση της. Ὅμως ἂν θέλει ὁ τόπος μας νὰ ὀρθοποδήσει καὶ νὰ δεῖ καλύτερες μέρες στὸν πνευματικὸ καὶ πολιτικὸ ἀκόμα τομέα, πρέπει νὰ περιβάλλει μὲ στοργὴ καὶ νὰ βοηθεῖ πρόθυμα κάθε κίνηση ποὺ σκοπὸ ἔχει τὴν πνευματικὴ προαγωγὴ τοῦ τόπου. Πρέπει νὰ ἐνισχύει, ἠθικὰ τουλάχιστο, κάθε κίνηση πνευματικὴ ποὺ τιμᾶ τὴν Κύπρο μὲ τὴ σοβαρὴ δράση της. Ἡ Ἑταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν, ποὺ συμπλήρωσε φέτο δέκα χρόνια γόνιμης ζωῆς, δὲν εἶναι προσωπικὸ ἔδρυμα, ἀλλ' ἀνήκει σ' ὁλόκληρη τὴν Κύπρο, γιατὶ οἱ ἐργάτες της, Κύπριοι κι αὐτοί, σκοπὸ τους τοξανε τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους ὡς σήμερα—καὶ ὡς τώρα κάνανε εὐσυνείδητα κι ἀνυστερόβουλα τὸ καθῆκον τους. Τὸ διαπιστώνει κι ὁ τελευταῖος τόμος, ὁ ὄγδοος, τοῦ Δελτίου τῆς Ἑταιρείας.

Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει τὶς ἑπόμενες μελέτες:

Λ. Φιλίππου «Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς καὶ αἱ κυπριακαὶ θρησκευτικαὶ παραδόσεις», ὅπου πειστικώτατα παρουσιάζονται ἀναλογίες καὶ ὁμοιότητες, ταύτιση κάποτε, τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων μὲ σημερινὲς κυπριακές.

Γ. Χ. Παπαχαραλάμπους «Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἱερομάρτυρος Κυπριανοῦ καὶ Ἰουστίνης τῆς Παρθένου» ὅπου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τῶν δυὸ ἁγίων, προτάσσεται ἐνδιαφέρουσα διαφωτιστικὴ εἰσαγωγή.

Κ. Σπυριδάκι «Εὐέλθων καὶ Φερετίμη», σύντομη μελέτη γιὰ τὸν Κύπριο βασιλέα Εὐέλθοντα ἀπ' ἀφορμὴ ἑνὸς χωρίου τοῦ Ἡροδότου γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ βασιλέα αὐτοῦ μὲ τὸ ἑλληνικὸ βασίλειο τῆς Κυρηναϊκῆς· στὴ μελέτη αὐτὴ ἀναφέρονται κι ὅλες οἱ ἀπ' ἄλλοῦ σχετικὲς πληροφορίες, ποὺ διαφωτίζουν τὴ θέση τοῦ Κύπριου βασιλέα μέσα στὸ σύχρονό του ἑλληνικὸ κόσμο.

Α. Παναρέτου «Κυπριακὰ μέτρα, σταθμά, μονάδες χρόνου καὶ σχετικαὶ πρὸς αὐτὰ λέξεις», χρησιμώτατη ἐργασία ἀπὸ λαογραφική, γλωσσικὴ καὶ γεωργικὴ ἄποψη, τμῆμα μεγαλύτερης ἐργασίας τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴ γεωργικὴ λαογραφία τῆς Κύπρου.

Κ. Χρυσάνθη «Τὰ αἴτια τῶν νόσων κατὰ Κυπρίους» ὅπου ἡ κυπριακὴ λαϊκὴ νοσολογία ἐξετάζεται σὲ συνάρτηση μὲ τὶς ἀνάλογες παρατηρή-

σεις ἄλλων λαῶν καὶ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ νοσολογία.

Ν. Κληρίδη «Ὀνομασίες τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος στὴν Κύπρο», χρήσιμη ἐργασία γιὰ τὸ λαογράφο καὶ τὸ γλωσσολόγο.

Π. Δίκαιου «Στάνλεϋ Κάσσον», νεκρολογία τοῦ Ἄγγλου ἀρχαιολόγου, ποὺ τόσο ἀγάπησε τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ μετρημένη τοποθέτηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου του.

Κ. Σπυριδάκι «Ἡ Παναγία εἰς τὴν Κύπρον», ἐνδιαφέρον σημείωμα γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τῆς Παναγίας στὴν Κύπρο.

Κ. Χατζηψάλτη «Ἄγνωστος Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, Λαυρέντιος», σύντομο σημείωμα, στὸ ὁποῖο ἀποκαλύπτεται ἡ ὕπαρξη ἑνὸς ἄγνωστου ὡς σήμερα Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, τοῦ Λαυρεντίου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μελέτες αὐτὲς στὸν τόμο τοῦτο δημοσιεύουνται καὶ περιλήψεις τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1945, τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη «Συμβολὴ εἰς τὴν δημώδη ἐμβρυολογίαν τῶν Κυπρίων», τοῦ κ. Χ. Παπαδοπούλου «Πότε ἦλθον οἱ Ἀλαμᾶνοι Ἅγιοι εἰς Κύπρον» καὶ τοῦ κ. Κ. Πηλαβάκη «Περὶ τῆς προφορᾶς τῶν διπλῶν συμφώνων εἰς τὸ κυπριακὸν ἰδίωμα». Ἀρκετὰ ἐχτεταμένη ἡ τελευταία, δίνει μὲ ἀρκετὰ πειστικὰ ἐπιχειρήματα καὶ παραδείγματα ἀξιοπρόσεχτη ἐξήγηση γιὰ τὸ γλωσσικὸ αὐτὸ φαινόμενο.

Πιστεύω πὼς κ' ἡ σύντομη αὐτὴ ἀναγραφὴ τῶν περιεχομένων τοῦ ὄγδοου τόμου τῶν «Κυπριακῶν Σπουδῶν» δείχνει τὴ σοβαρότητα τοῦ ἔργου ποὺ ἐπιτελεῖ ἡ Ἑταιρεία, δικαιολογεῖ τὴν τιμὴ ποὺ ξένα πνευματικὰ Ἱδρύματα τῆς ἀπονέμουν καὶ δείχνει τὴν ἀνάγκη οὐσιαστικώτερης ὑποστήριξης τοῦ ἔργου της ἀπὸ τοὺς Κυπρίους.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

*

***Κ. Ἄμαντου*: Μικρὰ μελετήματα. Ἄρθρα καὶ λόγοι. Ἀθῆναι 1940. σ. 360.**

Πριν λίγο καιρὸ μᾶς ἦρθε ἀπ' τὴν Ἀθήνα ἕνα ἐνδιαφέρον βιβλίον, τὰ «Μικρὰ μελετήματα» τοῦ καθηγητοῦ κ Κ. Ἄμαντου. Ὁ συγγραφέας εἶναι τόσο γνωστὸς στοὺς ἀναγνῶστες τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ, ποὺ περιττεύει κάθε παρουσίασή του· θὰ μᾶς ἀπασχολήσει λίγο τὸ βιβλίο μὲ τὸ περιεχόμενό του. Ὅπως δείχνει ὁ τίτλος, πρόκειται γιὰ μικρὲς μελέτες ποὺ εἶχαν πρωτοδημοσιευθῆ κατὰ καιροὺς σὲ περιοδικά, ἐφημερίδες, ἡμερολόγια καὶ τώρα μαζεύτηκαν σ' ἕνα ἀρκετὰ μεγάλο τόμο, γιὰ νὰ εἶναι πιὸ προσιτὲς στὸ μορφωμένο κοινό. Ἀναφέρονται σὲ ποικίλα ζητήματα ἱστορικὰ καὶ ἱστορικογεωγραφικά, τοπωνυμικά, πρόσωπα ἐξαιρετικὰ ὡς ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Παχώμιος Ρουσάνος, ταξίδια, ἐντυπώσεις κλπ. Ὅλες οἱ μελέτες, ὅπως τονίζει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας σ' ἕνα εἶδος προλόγου, ἀνατυπώθηκαν στὸν τόμο αὐτὸ σχεδὸν ὅπως στὴν πρώτη ἔκδοση· μονάχα μιὰ μικρὴ γλωσσικὴ ἀφομοίωση καὶ ἐλάχιστες προσθῆκες ἢ ἀφαιρέσεις γίνανε στὸ κείμενο, ἀπαραίτητες ἀπ' τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου Τὰ περισσότερα θέματα εἶναι ἱστορικά. Σ' αὐτὰ ὁ συγγραφέας ἀναζητεῖ μὲ μοναδικὸ πάθος τὴν ἀλήθεια, ποὺ στηρίζει μὲ ἀδρὰ καὶ πειστικὰ ἐπιχειρήματα· ἀναλύει μὲ μοναδικὴ σαφήνεια καὶ συνθέτει πάλι ἁρμονικὰ σὲ ὀργανικὸ σύνολο τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀποδεικνύοντας ἀναμφισβήτητα τὶς αἰτίες ποὺ τὰ δημιουργήσανε καὶ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ εἶχανε στὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας. Σὲ μιά του μελέτη γιὰ τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ μᾶς δείχνει πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὁ κ. Ἄμαντος τὴ μεγάλη ἀγάπη καὶ θαυμασμὸ ποὺ αἰσθάνεται γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ τεράστιο ἔργο του. Μὲ ἁπλῆ ὁμορφιὰ μᾶς ἀποκαλύπτει κοντὰ στὰ καθαρῶς ἱστορικὰ γεγονότα μερικὲς πολὺ ἐνδιαφέρουσες πτυχὲς ἀπὸ τὸν ψυχικὸ προπαντὸς κόσμο τοῦ μεγάλου Κοραῆ καὶ μᾶς κάνει νὰ προσέξουμε ἰδιαίτερα μερικοὺς πνευματικοὺς σκοποὺς ποὺ τοποθέτησε ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς στὸν ἑαυτό του, τοὺς ἀγῶνες του καὶ τὸν μόχθο του γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν σκοπῶν αὐτῶν, ὄχι πάντοτε ἐπιτυχῶς. Σὲ μερικὲς ἄλλες μελέτες ἐξετάζει ὁ κ. Ἄμαντος τὸν Ἑλληνισμὸ σὲ διάφορες ἐποχὲς καὶ σχετικὰ μὲ τὸν τόπο ποὺ ἔδρασε καὶ τοὺς γείτονες ποὺ εἶχε καὶ ἔχει. Μὲ ἐπιστημονικὴ κρίση μεγάλη καὶ ζηλευτὴ ἀμεροληψία προχωρεῖ στὴν πραγμάτευση τοῦ θέματός του, διατυπώνοντας τὶς σκέψεις καὶ τὰ συμπεράσματά του καθαρά, χωρὶς νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὴν μεγάλη ἀγάπη πρὸς τὸ ἔθνος του, ποὺ ἐρευνᾶ καὶ φέ-

ρει στὸ φῶς τὴν πορεία του μέσα στὸ χρόνο. Οἱ λοιπὲς μελέτες ἀναφέρονται σὲ ποικιλία θεμάτων καὶ δὲν πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσουνε ξεχωριστά· δείχνουνε πάντως τὴ μεγάλη καὶ γόνιμη πολυμέρεια τοῦ συγγραφέα.

Τὰ «Μικρὰ μελετήματα» εἶναι ἕνα ξεχωριστὸ βιβλίο. Δὲν μποροῦμε νὰ τὸ κατατάξουμε στὰ καθαρῶς ἱστορικὰ βιβλία, ἂν καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς μελέτες εἶναι ἱστορικοῦ περιεχομένου· μποροῦμε ὅμως ἀδίστακτα νὰ ποῦμε πὼς συμβάλλει ἀρκετὰ στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα, ἂν λογαριάσουμε μάλιστα τὴν ἀξιόλογη βιβλιογραφία του. Ἀπὸ κάθε σελίδα του προβάλλουν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα μὲ τοὺς ξεχωριστοὺς Ἕλληνες ποὺ τὰ δημιουργήσανε, ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδας ὁλόκληρος μὲ τὶς μεγάλες ἀρετὲς καὶ τὰ ψεγάδια του σὲ κρίσιμες γιὰ τὴν ἱστορία του στιγμές, οἱ ὁμορφιές οἱ ζηλευτὲς τῆς Πατρίδας, παντοτινὸ σκηνικὸ τῆς δράσης τοῦ ὡραιολάτρη λαοῦ μας. Καὶ γιὰ ὅσους γνωρίσανε τὸν καθηγητὴ Ἄμαντο, προβάλλει κι' ἡ δική του μορφή, δυνατὴ στὴν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας, ἀλύγιστη στὴν πίστη γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ μέλλον της, καλή, τόσο καλὴ στὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὸν λαό μας· εἶναι ἡ μορφὴ ἑνὸς πνευματικοῦ, ἑνὸς πραγματικοῦ ἀνθρώπου.

ΦΡΙΞΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

*

P. Lascaris: Solomos. Chartres 1946. pp. 31.

Ἡ μικρὴ αὐτὴ μελέτη γιὰ τὸ Σολωμὸ εἶναι μιὰ διάλεξη ποὺ ἔκανε ἡ δ. Π. Λάσκαρη τὸ Μαη τοῦ 1934, ὅμως ἔχει καὶ σήμερα τὴν ἀξία της, γιατὶ παρουσιάζετσι ἐδῶ σὲ πολὺ ἀδρὲς γραμμὲς ἡ προσωπικότητα τοῦ Σολωμοῦ ὡς ποιητῆ καὶ διαγράφεται καθαρὰ ὁ χαραχτήρας τοῦ ἔργου του. Τοποθετεῖται σωστὰ μέσα στὸ κοινωνικό, πολιτικὸ καὶ πνευματικὸ περιβάλλο τῆς ἐποχῆς του, δειχνονται σύντομα οἱ ἐπιδράσεις ποὺ δέχτηκε στὸ αἰσθητικὸ προπάντων καὶ στὸ κοσμοθεωρητικὸ πεδίο καὶ ποὺ ταιριάζανε τόσο πολὺ μὲ τὸν πλούσιο ἐσωτερικὸ κόσμο του. Ὑπογραμμίζεται ἡ θέση του σὰν ποιητῆ τῆς Λευτεριᾶς, ποὺ τὴν ἤθελε ὄχι μόνο πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ πνευματικὴ καὶ ἠθική, ὅπως φαίνετσι τόσο ἀπὸ τὸ «Διάλογο» του ὅσο κι ἀπὸ τοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους» κι ἀπὸ τὸ ἄλλο του ἔργο. Βέβαια ὁ δαίμονας τοῦ τέλειου καὶ τῆς αὐστηρότατης αὐτοκριτικῆς καθὼς κι ἄλλες αἰτίες δὲν ἄφησαν τὸ Σολωμὸ νὰ δώσει ὁλοκληρωμένο ἔργο, ὅμως κ' ἔτσι ἀποσπασματικὸ ὅπως εἶναι καὶ θλιβερὰ συντριμμένο, στάθηκε ἀρκετὰ ἰσχυρὸ γιὰ νὰ δείξει στὴ νεοελληνικὴ ποιητικὴ λογοτεχνία τὸ δρόμο ποὺ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσει, κ' ἡ ἐπίδρασή του στὴν κατοπινὴ ἐξέλιξή της εἶναι μοναδικὴ καὶ γόνιμη. Ἡ δ. Λάσκαρη τονίζει ἰδιαίτερα τὸ σημεῖο αὐτό, γιατὶ ὁ Σολωμὸς στάθηκε μιὰ φωτεινὴ ἀρχὴ στὰ νεοελληνικὰ γράμματα κ' ἕνας μεγάλος «σταθμός, τόσο περισσότερο ἀληθινός, ὅσο γιατὶ κίνησε τὶς προσπάθειες ἀνάλυσης κ' ἑρμηνείας καὶ γιατί, χωρὶς ν' ἀποκρυσταλλωθεῖ σ' αὐτόν, ὁ σταθμὸς αὐτὸς χρησίμεψε σὰ νέο σημεῖο ξεκινήματος». Κι ἀκόμα, μ' ὅλο ποὺ τὰ ἐθνικὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας ἤτανε πολὺ στενὰ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση της (κ' ὕστερα ἀκόμα, ὡ, σήμερα, προσθέτουμε ἐμεῖς), «ὁ Σολωμὸς ἔκανε νὰ πέσουν ὅλα τὰ σύνορα κι ἄνοιξε γιὰ τοὺς Ἕλληνες τὸ βασίλειο τοῦ πνεύματος προσκαλώντας τὸ ἔθνος 'νὰ μάθει νὰ θεωρεῖ ἐθνικὸ κάθε τι ποὺ εἶναι ἀληθινό'».

Γενικὰ ἡ μελέτη τῆς δ. Π. Λάσκαρη εἶναι μιὰ πολὺ περιεχτικὴ ἐργασία γιὰ τὸ μεγαλο μας ποιητή, μὲ βαθιὰ παρατηρητικότητα καὶ ὀξύτατη κρίση γραμμένη,—μιὰ καλὴ εἰσαγωγὴ στὸ σολωμικὸ ἔργο.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

*

Elias Venézis: La Grande Pitié. Editions du Pavois[1].

Ὁ ἄνθρωπος εἶχε πάντα μιὰν ἀδυναμία γιὰ τὶς ἀνόητες ἰδέες. Βρίσκει σ' αὐτὲς ἕνα κάλεσμα ποὺ τοῦ εἶναι οἰκεῖο, τὴν ἐνθάρρυνση νὰ ἐγκαρτερήσει στὴν ἀνυπαρξία του, τὴ μέθη τῆς ἴδιας του τῆς κατάφασης.

1. Σημ. «Κυπρ. Γρ.» Ἡ κριτικὴ αὐτὴ γιὰ τὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ κ. Βενέζη «Τὸ Νούμερο 31,328», δημοσιεύτηκε μὲ τὸν τίτλο «Εἴκοσι πέντε χρόνια ἀνθρώπινης μοίρας» στὴν ἐφημερίδα «Mondes» τοῦ Παρισιοῦ καὶ μεταφράστηκε ἀπὸ τὴν κ. Δέσποινα Καμπάνη. Τὴ δημοσιεύουμε ἐδῶ κατὰ εὐγενικὴ παραχώρηση τοῦ κ. Ἡ. Βενέζη.

Οἱ φιλόσοφοι, ἀντίθετα μὲ ὅτι θὰ πίστευε κανείς, τὸν θρέψανε ἄφθονα μὲ τέτιου εἴδους πνευματικὲς τροφές, ἀπ' τὸν Descartes ποὺ διακήρυξε μιὰ παράλογη διάσταση ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἱκανότητες τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸ Nietzsche καὶ τὴ «βούλησή του τῆς δύναμης», μιὰ ἰδεολογία ἀντάξια μιᾶς φυλῆς κανιβάλων, (ποὺ ἄλλωστε, ἂν ἐξαιρέσεις τὴν ἀνθρωποφαγία, τέτιος εἶναι, σχεδὸν ὁλόκληρος, ὁ γερμανικὸς λαὸς) περνώντας ἀπ' τὸν Jean—Jacques Rousseau ποὺ στήριξε ὁλόκληρο κοινωνικὸ σύστημα στὸν «ἀγαθὸ ἄγριο», ἐνῶ δὲν εἶχε δεῖ ποτέ του, οὔτε τὴ σκιὰ ἑνὸς ἀγρίου ἔστω καὶ σὲ τσίρκο.

Οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ τοῦ κατατρεγμένου λακέ, ποὺ δυστυχῶς ἤξερε νὰ ἐκφράζει μὲ μιὰ διαυγέστατη λαμπρότητα τὶς στραβές του ἰδέες, ἀνάπτυξαν τὶς σφαλερὲς ἀρχές του μ' αὐτὴ τὴ λογικὴ καὶ μ' αὐτὴ τὴ φινέτσα ποὺ οἱ ἀνόητοι τὶς πέρνουν γιὰ εὐφυΐα. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του καλός. Ἡ κοινωνία τὸν διαφθείρει (ὢ! τῆς ὡραίας ἠλιθιότητος! Ἂν ὁ ἄνθρωπος ἦταν καλός, ἡ κοινωνία ποὺ συγκροτεῖ δὲν θὰ μποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ καλή. Ἡ ἄλγεβρα διδάσκει ὅτι + ἐπὶ + δὲν μπορεῖ νὰ δώσει —) τὸν βελτιώνει ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴ φύση (οἱ χωριάτες ἀνταποκρίνονται σ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τοῦ αἰσθηματία κηπουροῦ;) Τέλος διατυμπανίζουν συνεχῶς τὸ δόγμα τοῦ δυνατοῦ τῆς τελειοποίησης τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὰ ἐρείπια ἑνὸς «πολιτισμοῦ» ποὺ προτίμησε, ἀπὸ τὸν διορατικὸ καὶ σωτήριο χριστιανικὸ πεσσιμισμό, τὴν πρόληψη τῆς πρόοδου ποὺ ἡ τελευταία της λέξη συγχέεται, σχεδὸν πάντα, μὲ τὶς τελευταῖες στιγμὲς πολλῶν ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς της, ὅπως πχ. στὴ Χιροσίμα:

Ὅταν διαβάζαμε στὸν Ἡρόδοτο καὶ στὸν Τάκιτο: «Τοὺς ἡττημένους τοὺς πέρασαν ἐν στόματι μαχαίρας, δὲν εἶχαν οἶκτο οὔτε γιὰ τὶς γυναῖκες, οὔτε γιὰ τὰ παιδιά», νομίζαμε, μὲ τὴν ἀφέλεια μας, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀγνοοῦσαν τὴ σύμβαση τῆς Χάγης, τὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καὶ τὸ σύμφωνο Briand—Kellog ποὺ «ἔθεσε τὸν πόλεμο ἐκτὸς νόμου».

Τοὺς ζηλωτὲς αὐτῆς τῆς αὐταπάτης, ποὺ γεννήθηκε ἀπ' τὴ συλλογικὴ ἠθικὴ ἀνανδρία, θἄπρεπε κανεὶς νὰ τοὺς συμβουλέψει νὰ διαβάσουν ἕνα ἔργο, ποὺ ἂν καὶ πολὺ πρόσφατο, στὴ Γαλλία τοὐλάχιστον, ἔχει τὴν ἀξία ὅτι γράφτηκε ἀπὸ ἕναν πρόδρομο τῶν ἐπιζώντων τοῦ Ἄουσβιτς, τοῦ Μπούχενβαλντ καὶ τοῦ Νταχάου, ποὺ οἱ φριχτὲς ἀναμνήσεις τους κυκλοφοροῦν, σχεδὸν κάθε βδομάδα, σὲ βιβλία. Πρόκειται γιὰ τὸ «Νούμερο 31.328» τοῦ Ἕλληνα συγγραφέα Ἠλία Βενέζη.

* * *

Στὸν Ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1922, οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴ νίκη τους, κατάσφαξαν τοὺς Ἕλληνες τῆς Μικρασίας. Ξαπόστειλαν τὶς οἰκογένειες ποὺ εἶχαν ἐπιζήσει στὴν πατρίδα τους, τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἔσωραν κάμποσες χιλιάδες ἀκμαίους ἄντρες στὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, σχηματίζοντας ἐκεῖ «Τάγματα ἐργασίας». Σ' αὐτὰ τὰ Τάγματα, παὶδὶ δεκαοχτὼ χρονῶν, πῆρε μέρος ὁ συγγραφέας. Ὁ εὐφημισμὸς αὐτὸς ἔκρυβε τὰ κάτεργα τὰ πιὸ φριχτά.

Ὁ κ. Ἠλίας Βενέζης ἔχει μεγάλο ταλέντο. Στὴ διήγηση του, παρὰ τὴ μετριότητα τῆς μετάφρασης, βρίσκει κανεὶς τὸ πυκνὸ φῶς καὶ τὸ ὕγιο σθένος ποὺ δώρισε στοὺς θαυμαστούς του «Ἀλανιάρηδες» ὁ Μαξὶμ Γκόρκυ. Ὅμως, γιὰ νὰ ἐξιστορήσει τὶς ταπεινώσεις, τὴν κακομεταχείριση, τὰ μαρτύρια ποὺ ὑπόφερε αὐτὸς καὶ οἱ συμπατριῶτες του, μένει μακριά, καὶ πολὺ σωστά, ἀπὸ κάθε ἐκζήτηση, ἀπὸ κάθε προσπάθεια φιλολογίας. Ἡ διήγηση αὐτή, χάρη στὴν ἐθελημένη της ἁπλότητα, ἀγγίζει στὰ παθητικώτερα ὕψη τῆς φρίκης, σ' ἕνα βαθμὸ σχεδὸν ἀβάσταχτο. Ἡ ἀλήθεια της, πιὸ αἱματηρὴ ἀκριβῶς γιατὶ εἶναι γυμνή, ὑποβάλλει καὶ τὸν πιὸ ἀποσκληρυμένο ἀναγνώστη σ' ἕνα πόλεμο, ὄχι τῶν νεύρων, ἀλλὰ τοῦ ἐλέους, ἕνα πόλεμο ἀπ' ὅπου βγαίνεις ἀνάστατος.

Ἔτσι καὶ ἡ ἴδια ἡ πορεία τῆς ἐξορίας, ἀπ' τὸ λιμάνι τοῦ Αἰγαίου

ὡς τὴ χαμένη πολίχνη στὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε βαλκάνιο λυρισμό, περιβάλλεται μιὰν ὁμορφιὰ σπαραχτική. Εἶναι ἕνα εἶδος Ἀ ν ά β α σ ι ς τῆς σκλαβιᾶς, τὸ ἴδιο μεγαλειώδης ὅπως καὶ ἡ ἄλλη, ποὺ ἄλλωστε ὁ συγγραφέας θὰ πρέπει νὰ τὴ θυμήθηκε ὅταν, καθὼς ἀπομακρύνεται ἀπ' τὴ θάλασσα, νομίζει πὼς τὴ βλέπει γιὰ τελευταία φορά : Θάλαττα, θάλαττα...

Ἀφοῦ τοὺς πῆραν τὰ ροῦχα τους, ἀφοῦ τοὺς πῆραν τὰ παπούτσια τους, οἱ Τοῦρκοι στρατιῶτες ἀναγκάζουν αὐτοὺς τοὺς ἄντρες καὶ αὐτὲς τὶς γυναῖκες, χτυπώντας τους μὲ τὸ μαστίγιο καὶ μὲ τὸν ὑποκόπανο, νὰ τρέχουν μισόγυμνοι, πεινασμένοι καὶ διψασμένοι, μέσα ἀπὸ ἀγροὺς χέρσους, ἀπ' τὴν αὐγὴ ὡς τὸ ἡλιοβασίλεμα. Τοὺς βραδυποροῦντες τοὺς σκοτώνουν. Τὴ νύχτα, στὴν κατασκήνωση, οἱ στρατιῶτες βιάζουν τὶς γυναῖκες μπροστὰ στοὺς ἄντρες τους, μπροστὰ στὰ παιδιά τους. Ὕστερα ὁ δρόμος, προχάδην, τὸ ἴδιο ἀμείλικτος, ἀρχίζει ξανά, ὥσπου μὲ πόδια ματωμένα, μὲ τὴ ράχη ριγωμένη ἀπὸ τὶς καμτσικιές, τρεκλίζοντας παρακαλοῦνε οἱ δυστυχισμένοι γιὰ ἕνα σταθμὸ ποὺ διαρκῶς τοὺς τὸν ἀρνοῦνται. Μιὰ μέρα, πιὸ φριχτὴ ἀπὸ τὶς προηγούμενες, μιὰ Ἑλληνοπούλα δεκαπέντε χρονῶ, γιὰ νὰ πετύχει αὐτὴ τὴ στάση, ποὺ ἂν δὲν γίνει πολλοὶ θὰ πεθάνουν, καταφεύγει σ' ἕνα στρατήγημα ποὺ ἡ τραγικότητά του, ὄχι μονάχα σβήνει ἀλλὰ καὶ καθαγιάζει τὴν ἀσέλγειά του.

Ὁ κ. Ἠλίας Βενέζης εἶναι ἀξιέπαινος καὶ γιὰ κάτι ἄλλο. Ἀναπολεῖ τὰ κάτεργα μὲ μιὰ συγκίνηση ἀπαλλαγμένη ἀπὸ μῖσος. Σ' αὐτὰ τὰ κάτεργα βρίσκει κανεὶς μιὰ προαπεικόνιση τῶν γερμανικῶν στρατοπέδων. Ἡ ἴδια θηριωδία, ἡ ἴδια ὑποκρισία—ὅπως δείχνει τὸ «μακιγιάρισμα» τοῦ στρατόπεδου γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἱσπανοῦ ἀπεσταλμένου τῆς περίφημης Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν—ἡ ἴδια κακομεταχείριση. Οἱ σπιοῦνοι γίνονται ἐπόπτες, καὶ πολὺ γρήγορα βασανιστὲς τῶν συμπατριωτῶν τους. Καὶ πότε-πότε, μέσα σ' αὐτὸν τὸν ὠκεανὸ τοῦ κουτοῦ μίσους, μιὰ ἀχτίνα καλοσύνης, ποὺ εἶναι πάντα ἀχτίνα εὐφυΐας καὶ δικαιώνει τὸ περίφημο ἀπόφθεγμα τοῦ La Rochefoucauld : ἕνας κουτὸς δὲν ἔχει ἀρκετὴ στόφα γιὰ νὰ εἶναι καλός. Ἄλλως τε οἱ κουτοὶ νομίζουν πὼς ἕνας καλὸς εἶναι πάντα τὸ θῦμα.

Θὰ ἔχει ἄδικο ὅποιος καταλογίσει μόνο στὸν πόλεμο αὐτὲς τὶς συλλογικὲς ἀπανθρωπίες. Φυσικὰ ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐνταχθοῦν κάτω ἀπὸ τὴ στολή, ἀκολουθοῦν σχεδὸν πάντα ἕνα Processus ὅμοιο μὲ τῶν σκυλιῶν (ἕνα ἐνδιαφέρον ρεπορτὰζ τοῦ κ. Paul Achard τὸ πιστοποιεῖ) ποὺ ὅταν βρεθοῦν πολλὰ μαζὶ ξαναβρίσκουν μερικὲς φορὲς τὴν ἀρχικὴ ἀγριότητα τοῦ γένους τους. Ἀλλὰ καὶ ἡ πλεονεξία τὰ ἴδια ἐγκλήματα προκαλεῖ, π.χ. ἐπιτάξεις ἰθαγενῶν — στὴν πραγματικότητα σαρώματα πληθυσμῶν καὶ ἐξανδραποδισμοὶ—ποὺ γίνονται ἀκόμα καὶ σήμερα σὲ τρεῖς ἠπείρους ἀπὸ μεγάλες ἀποικιακὲς ἑταιρεῖες, ὀρθολογιστικὴ χρησιμοποίηση τοῦ μαστίγιου, ἀστεῖα ἡμερομίσθια, χωρὶς νὰ ξεχνοῦμε τοῦ βιασμοὺς καὶ ὁρισμένες κυρώσεις, ποὺ θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ τὶς ἀποκαλούσαμε μαρτύρια. Ὁ Péguy ἀφιέρωσε ἕνα Cahier de la Quinjaine στὸν τρόπο ποὺ φέρονται στοὺς μαύρους, ποὺ τοὺς ἁρπάξανε ἀπ' τὰ χωριά τους γιὰ νὰ μαζεύουν καουτσοὺκ στὴ μοναδικὴ ἀποικία ἑνὸς φίλου κράτους. Καὶ χωρὶς νὰ ἀνατρέξουμε στοὺς Conquistadores ποὺ τρέφανε τοὺς σκύλους τους μὲ ζωντανοὺς Ἰνδιάνους—ποιὸ ἀπ' τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη θὰ μποροῦσε νὰ παρουσιαστεῖ τὴν ἡμέρα τῆς Δευτέρας Παρουσίας, μὲ καθαρὴ τὴ συνείδηση, μὲ καθαρὰ χέρια, μπροστὰ σ' ἐκείνους τοὺς λαοὺς ποὺ τὸ μόνο τους κρίμα ὑπῆρξε ἡ ἀδυναμία τους;

Γιατὶ δὲν ἔχουμε τὸ θάρρος νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπιδέχεται τελειοποίηση ; Ἡ πιὸ τέλεια θρησκεία, ἡ πιὸ κατηγορική, ὁ Χριστιανισμός, ἂν ἐξαιρέσουμε μιὰ χούφτα ἁγίους, τὸ μικρὸ ποίμνιο ποὺ λέει ὁ Χριστός, δὲν ἔκανε τί-

ποτα ἄλλα παρὰ νὰ κάνει πιὸ φίνα τὴν ὑποκρισία τῆς μάζας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι αἱμοβόρος ἀλλὰ εἶναι ἄνανδρος. Μονάχα ὁ φόβος περιορίζει τὴ φυσική του τάση πρὸς τὸ κακό, ὁ φόβος τοῦ χωροφύλακα, ὁ φόβος τῆς κόλασης. Τὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν θέλει νὰ πεθάνει μόνο δυὸ μέρες πείνας τὸν χωρίζουν ἀπ' τὴν κλεψιά, τέσσερις ἀπ' τὸ φόνο καὶ ἕξη ἀπὸ τὴν ἀνθρωποφαγία. Τὰ ἀληθινά του μέτρα εἶναι αὐτά. Τὰ ἄλλα συστήματα λένε ψέματα ἀπὸ οἴηση ἢ ἀπὸ ἀνανδρία.

MARCEL AUGAGNEUR

*

Δ. Ψαθᾶ: Χειμώνας τοῦ 41. (Ἀθήνα 1945). σ. 191.

Χρύσανθου Γάϊου: Αἷμα καὶ τάφοι. Πρόλογος Γιάννη Κορδάτου. Ἀθήνα 1946. σ. 96.

Ἀντιγόνης Πετράκη: Λεύτερες Ψυχές. Διηγήματα. Ἀθήνα 1945. σ. 79.

Κι ἄλλα βιβλία ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἑλληνικὸ ἀγῶνα: γιὰ τὴν Κατοχή, γιὰ τὴν Ἀντίσταση, γιὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνες μετὰ τὸ λυτρωμό. Παίρνω ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ ἔχω ὑπ' ὄψη μου τὰ τρία αὐτὰ πεζογραφήματα, ἀφήνοντας γι ἄλλη φορὰ τὰ ἄλλα, τὰ ποιητικὰ ἰδιαίτερα, ποὺ ἐλπίζω νὰ τὰ δῶ σὰ σύνολο σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἑπόμενες ἐκδόσεις τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων». Διάλεξα τὰ τρία αὐτὰ σὰν τυπικὰ δείγματα τῆς ἐπικαιρικοῦ περιεχομένου λογοτεχνικῆς παραγωγῆς μὲ τεχνοτροπία καὶ διάθεση διαφορετική.

Ὁ «Χειμώνας τοῦ 41» τοῦ κ. Δ. Ψαθᾶ εἶναι μιὰ σειρὰ ζωηρῶν σκίτσων ἀπὸ τὸ φριχτὸ δρᾶμα τῆς πείνας τῆς Ἀθήνας κατὰ τὸν πρῶτο φοβερὸ χειμῶνα τῆς κατοχῆς. Σκίτσα ποὺ δὲν τοὺς λείπει τὸ χιοῦμορ, καλοδιάθετο κάποτε κι ἀνάλαφρο, μὰ τὶς περισσότερες φορὲς σκληρότατο καὶ πικρό. Εἶναι ν' ἀπορεῖ κανένας πῶς μποροῦσε νὰ γελάει ὁ Ἕλληνας στὶς θλιβερὲς ἐκεῖνες μέρες. Ἦτανε ὅμως καὶ τὸ γέλιο του ἕνα φοβερὸ ὅπλο ἐνάντια στὸν καταχτητή, ὅπλο ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσε ἀμείλιχτα κ' ἐνάντια στὸ μίζερο ἑαυτό του, καὶ ποὺ τόνε δυνάμωνε στὴν ἀντίσταση του,—παθητικὴ πρῶτα γιὰ νὰ κερδίσει τὴν ἐπιβίωση κ' ἐνεργητικὴ κατόπι γιὰ νὰ φτάσει στὴ λευτεριά. Τὸ ὕφος τοῦ κ. Ψαθᾶ σπασμένο, ἐκρηχτικό, μὲ τὶς πιὸ ἀπίθανες συναρτήσεις, μὲ τὶς πιὸ παράδοξες παραβολές, ὕφος καθαρὰ προσωπικὸ χιουμοριστικῆς λογοτεχνίας ὅπως τὸ ξαίρουμε ἀπὸ τὰ «Ἡ Θέμις ἔχει κέφια» καὶ «Ἡ Θέμις ἔχει νεῦρα», συνταιριάζεται περίφημα μὲ τὴν παραζάλη καὶ τὴν ἀναστάτωση τῆς ζωῆς, ποὺ μετάβαλε τὴν Ἀθήνα σὲ κόλαση πεινασμένων.

Ἀλλὰ καὶ μέσα στὴν ἀθλιότητα διαλάμπει τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ἡ ἀδάμαστη πίστη του γιὰ τὴν ἀνάσταση καὶ μέσα ἀπ' τὸ πυραχτωμένο κλάμα τῆς τραγικῆς πραγματικότητας ξεπηδᾶ ἐλπιδοφόρο τὸ καθαρτήριο γέλιο, προάγγελος ἑνὸς αὔριο καλύτερου. Δὲν ἔχει βέβαια ὁ «Χειμώνας τοῦ 41» σὲ τόσο μεγάλη ἔχταση τὴν ἀνορθωτικὴ πνοὴ τοῦ ἄλλου βιβλίου τοῦ κ. Ψαθᾶ «Ἀντίσταση», ὅμως ἡ τραγωδία τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ξυπνάει τὴν κοιμισμένη συνείδηση, ποὺ ἴσως μπορεῖ εὔκολα ν' ἀποξεχάσει τὶς ἀγριότητες τοῦ τελευταίου πολέμου, νομίζοντας πὼς μόνο μὲ τὰ ὅπλα πολέμησαν οἱ λαοὶ καὶ μόνο στὰ πεδία τῶν μαχῶν ὑπῆρξαν τὰ θύματα. Γι αὐτὸ μέσα στὴ σειρὰ τῶν βιβλίων γιὰ τὰ πολεμικὰ χρόνια, βιβλία—ντοκουμέντα ζωῆς, ὅπως ὁ «Χειμώνας τοῦ 41» τοῦ κ. Δ. Ψαθᾶ, χρειάζουνται πολύ. Εἶναι πειστήρια μιᾶς κατάστασης φριχτῆς καὶ τοῦ ἀντικρύσματός της.

Ὁ κ. Χρ Γάϊος καὶ στὸ νέο του βιβλίο «Αἷμα καὶ Τάφοι» τὸ ρίχνει στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν πολιτικὴ προπαγάνδα. Δὲ νομίζω πὼς ἐξυπηρετεῖται ἡ λογοτεχνία μὲ τέτοια ἔργα —ἴσως οὔτε κ' οἱ πολιτικὲς ἐπιδιώξεις ποὺ ἀντιπροσωπεύουν. Μιὰ μελέτη μὲ στατιστικές, ντοκουμέντα καὶ ὁρισμένα γεγονότα, μὲ ὁρμητικὴ μπροσούρα, ἢ μιὰ σειρὰ ἄρθρων σ' ἐφημερίδα θὰ βοηθοῦσαν πολὺ περισσότερο τὴν πολιτικὴ ἄποψη παρὰ ἕνα «λογοτεχνικὸ» βιβλίο, ποὺ κάτω ἀπὸ

τὸ περικάλυμμα τῆς λογοτεχνίας θέλει ἀδέξια νὰ παρουσιάσει τὸ πολιτικό περιεχόμενό του. Δὲ διαμφισβητῶ τὴν καλὴ πίστη τοῦ συγγραφέα οὔτε τὴν ἀλήθεια τῶν γεγονότων ποὺ ὁραματικὰ παρουσιάζει σ' ἕνα δαντικό σύνολο οὔτε καὶ θίγω τὶς πολιτικὲς ἀπόψεις του. Αὐτὸ εἶν' ἄλλο ζήτημα ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει πρωταρχικὰ τὸν ἀντικειμενικό κριτικὸ τῆς λογοτεχνίας. Βλέπω μονάχα *πῶς* παρουσιάζεται τὸ ὑλικὸ αὐτό· καὶ βρίσκω πῶς δὲ δίνεται μὲ ἄρτιο λογοτεχνικὸ δούλεμα: Γλῶσσα κακοδουλεμένη, ὕφος ἀσχημάτιστο, εἰκόνες καὶ παρομοιώσεις πρόχειρες, φτωχὲς κοινοτοπίες, ἔνταση ψυχικὴ καὶ ξαφνικὸ ξέπεσμα σὲ μικρολογίες, φτηνὴ προπαγάνδα ἀσυγκάλυπτη καὶ...ἄπειρες ἀνορθογραφίες καὶ παρατυπώματα.

Ἀντὶ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀφαίρεση καὶ τὴ συγχισμένη γενικευτικὴ διάθεση, ποὺ θέλει νὰ περιλάβει—χωρὶς νὰ τὸ κατορθώνει—τὸ δρᾶμα τῆς Ἀθήνας τοῦ Δεκέμβρη 1944, θὰ προτιμοῦσα τὴ ζωηρὴ καὶ καθαρὴ περιγραφὴ τῶν πιὸ χαρακτηριστικῶν γεγονότων καὶ τὴν προέχταση τους στὴ σφαῖρα τῆς οκέψης, καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀκόμα σκοποῦ, ἀλλὰ σὲ πραγματικὰ λογοτεχνικὴ μορφή. Στὴν τωρινή του μορφὴ τὸ βιβλίο τοῦ κ Χρ. Γάϊου δὲν πειθει, δὲ συγκινεῖ κι ἂς κλεῖ μέσα του ἕνα ἠφαίστειο ὀργῆς καὶ μιὰ τραγικὴ ἀλήθεια γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα.

Οἱ «Λεύτερες Ψυχὲς» τῆς κ. Ἀντιγόνης Πετράκη εἶναι διηγήματα, ποὺ μερικὰ κινοῦνται ἀπὸ τὴν ἴδια διάθεση—σὲ χαμηλότερο ὅμως τόνο—ὅπως καὶ τὸ «Αἷμα καὶ Τάφοι» τοῦ κ. Γάϊου. Ὑπάρχει ὅμως ἐδῶ μεγαλύτερη τάση γιὰ φιλοσοφικὴ θεώρηση κι ἀποδίδουνται σκέψεις καὶ λόγια σὲ πρόσωπα ποὺ εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νὰ κάνουν καὶ νὰ ἐκφράσουν. Ἁπλοϊκὰ πρόσωπα φιλοσοφοῦν σὰ μύστες τῶν βαθύτερων μυστηρίων τῆς σκέψης, ἐνῶ μονάχα ἡ ζωή, ἡ ἁπλὴ καὶ δυνατὴ ζωὴ ποὺ τοὺς χτυπάει, θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς κάνει νὰ ἐκφράσουν μὲ ὑποδειγματικὴ ἐπιγραμματικότητα καὶ μὲ εἰκόνες ἔντονα χαρακτηριστικὲς τὸ μέσα πλοῦτος των—ὅπως δὰ ξαίρει ὁ ἁπλὸς λαὸς νὰ τὸ ἐκφράζει καὶ νὰ τὸ κάνει τέχνη καὶ σκέψη ἀνεπιτήδευτα. Τὸ ψυχολογικὸ αὐτὸ λάθος, νομίζω, εἶναι ποὺ ὁδηγεῖ τὴν κ. Πετράκη καὶ στὴν ἐξόφθαλμη πολιτικολογία στὰ πρῶτα διηγήματα τοῦ βιβλίου της καὶ στὴν ὀνειρικὴ θεώρηση τῆς ζωῆς στὸ διήγημα «Ἀπολύτρωση».

Ἀλλὰ δυὸ ἄλλα διηγήματα, «Τὰ ἀγρίμι» καὶ «Στὴν ἀμμουδιά», ζωντανὲς ἠθογραφίες, μ' ἐλάχιστα παραστρατήματα σ' ἀπίθανες ὑπερβολὲς σκέψης, μᾶς δείχνουν τὶς πραγματικὲς ἱκανότητες τῆς κ. Πετράκη γιὰ τὴν ἁπλὴ ἠθογράφηση τῆς ζωῆς. Θὰ εἶναι κρῖμα ἂν δὲν καλλιεργήσει πιὸ συστηματικὰ τὸ εἶδος αὐτό. Ἔχει ἀξιόλογη παρατήρηση καὶ καθαρὴ ἔκφραση ἅμα θέλει, καὶ ξέρει νὰ βλέπει τὸ πραγματικὰ χαραχτηριστικὸ ὄχι μόνο τῆς ἐπιφάνειας ἀλλὰ καὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῆς ψυχικῆς ζωῆς τῶν ἁπλῶν καὶ φυσικῶν ἀνθρώπων.

*

Μαρίας Περ. Ράλλη: Μιὰ γαλάζια γυναῖκα, κι' ἕνα ἄλλο διήγημα. Ἀθήνα 1944, σ. 209.

Μαρίας Περ. Ράλλη: Γιὰ μιὰ ζουγραφιὰ καὶ γιὰ ἕνα σκύλο. Μέρος πρῶτο. Ἀθήνα 1945, σ. 109.

"Οταν ἔχει προχωρήσει στὰ δυὸ τρίτα τῆς διήγησης στὸ πρῶτο βιβλίο της ἡ κ. Μαρ. Π. Ράλλη, γράφει στὴ σελίδα 116: «Κι' ἐδῶ ἀρχίζει, ἡ κύρια ἱστορία ποὺ ἔχω νὰ πῶ, ἡ ἱστορία αὐτή, ὄχι ὅπως πολὺ συνηθισμένα ξετυλίχτηκε σὰν ὅπως ὅλες ἡ ἱστορίες, ἀλλὰ καθὼς τὴν ἀκολούθησα μέσα ἀπὸ τὶς ὑστερικὲς κινήσεις καὶ τὰ ἐπεισόδια μὲ τὴ σειρὰ μιᾶς γεωμετρικῆς προόδου χαραγμένη ἔντονα στὴ ψυχή μου. Μ' αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ ἀλληλουχία θὰ τὴν ἐκφράσω, τὴν ἀλληλουχία ποὺ ἀλλοιώνει τὶς γραμμὲς τῶν σχημάτων καὶ τὴ σημασία τῶν λέξεων, καὶ τότε πέρνουνε ὅλα κάτι ἀπὸ τ' ἅγιο φῶς τῆς εἰκόνας καὶ τῆς ὁμοιώσεως τοῦ Θεοῦ».

Εἶναι φραστικὰ εὑρήματα, θὰ πῆτε, ὅμως εἶναι καὶ μιὰ ὁμολογία

χρήσιμη γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴν τεχνικὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ. Ἄλλωστε δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ φορὰ ποὺ μᾶς ἐξηγεῖ ἡ κ. Ράλλη τὸ συγγραφικό της τρόπο. Στὶς σελίδες 11 καὶ 12 γράφει: «Ἐγώ, εἶμαι ἡ ἠρωΐδα τούτης τῆς διήγησης. Κι' ὄχι μόνον ἐγώ, ἀλλὰ καὶ μιὰν ἄλλη μαζύ, ποὺ δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἄλλη παρὰ πάλι ἐγώ. Ὀξύμωρο θὰ σοῦ φανεῖ, ὡστόσο ἔτσι εἶναι. Ἐγὼ στέκομαι στὸ πρῶτο πλάνο καὶ σὲ μι' ἀπόσταση λίγο μπροστά, τὸ διπλότυπο τοῦ εἶναι μου, ὁ ἰδανικός, νὰ ποῦμε, ἑαυτός μου, μέσα σὲ μιὰν ἀχτίδα φωτός, ἄσπρα ντυμένος, προβαδίζει. (. . . . .) Μὲ κάτι τέτοιες ἀσημένιες κλωστὲς θὰ κοιτάξουμε νὰ δέσουμε κ' ἐμεῖς τὴν ἱστορία αὐτὴ γιὰ νὰ μείνει κάτι στὸ χέρι μας ποὺ θὰ γυαλίζει. (. . . . .) Καὶ δὲ θὰ σοῦ μιλῶ μόνον ἐγὼ μὲ μιὰ φωνή, ἀλλὰ καὶ μὲ δυὸ καὶ μὲ δέκα κάποτε, φωνὲς θ' ἀκούεις». Καὶ στὴ σ. 72: «Κι' ὅμως ὄχι, ὄχι, ἡ ψυχή μου διαμαρτύρεται. Αὐτὲς οἱ ἀκροβασίες πάνω στὴν εἰρωνεία καὶ στὴ λογικὴ ποὺ μὲ σπρώχνει ἡ πανάθλια πραγματικότητα βραχνᾶς κάθεται νὰ μὲ πνίξει».

Κι ἀλλοῦ ἡ κ. Ράλλη ὁμολογεῖ πὼς δὲν ἀκολουθεῖ τὸν «ἀκαδημαϊκὸ» τρόπο στὴ συγγραφή, μὰ ἀφήνεται νὰ τὴν ὁδηγοῦν οἱ ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς κ' οἱ πιὸ ἀντίθετες διαθέσεις γιὰ τὸ ἴδιο γεγονός, ποὺ μυστικά, ὑποσυνείδητα—κάποτε κ' ἐνσυνείδητα—κυριαρχοῦν πάνω της. Δὲν εἶναι βέβαια ἡ πρώτη φορὰ ποὺ παρουσιάζεται αὐτὸ στὴ λογοτεχνική μας παραγωγή, μὰ σπάνια τὸ λογοτεχνικὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἄξιο τῆς προσπάθειας αὐτῆς: νὰ βγεῖ ὁ συγγραφέας ἔξω ἀπὸ τὰ καθιερωμένα. Ἡ σύγχυση πραγμάτων καὶ διαθέσεων γίνεται τόσο ἐξόφθαλμα ἐθελημένα καὶ τυπικά, ποὺ ὁ συγγραφέας πέφτει στὰ τυφλὰ σ' ἄλλους τύπους, ὄχι λιγώτερο ἀσφυχτικοὺς καὶ παρεμποδιστικοὺς ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς διήγησης. Μιὰ λέξη, ποὺ τυχαῖα κάποτε μπαίνει μέσα σὲ μιὰ φράση, δίνει ἀφορμὴ γιὰ ὁλόκληρη περιπλάνηση σ' ὁλότελα ἄσχετα λόγια καὶ στὴν οἰκοδομὴ ἑνὸς ἄχρηστου παραπληρώματος, ποὺ ξεστρατίζει τὴ σκέψη ἀπὸ τὴ ροὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀναγκαιότητας τῶν πραγμάτων, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δικαιωθεῖ τὸ «ἐνστιχτικὸ» γράψιμο, ἡ ἐγκατάλειψη στὶς ἐσωτερικὲς καὶ ἄδηλες παρορμήσεις, ποὺ δὲν ἔχουν τάχα συνέπεια.

Δὲν εὐνοῶ—τὸ ἔγραψα πολλὲς φορὲς—τὸ τυπικὸ καὶ σὰ ρολόϊ κανονικὸ γράψιμο, μὲ τὴν κλασικὴ ἀλληλουχία τῆς ἀρχῆς - μέσου - καὶ τέλους, ποὺ τὰ λέει ὅλα καὶ δὲν ἀφήνει τὸν ἀναγνώστη νὰ προεχτείνει τὰ πράγματα μέσα στὴ δική διάθεση, ἀλλὰ καὶ δὲν πιστεύω πὼς ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἔλλειψη σχεδίου, ἡ χωρὶς ὅρους ἐγκατάλειψη στὴν τυχαία καὶ κομματιασμένη κι ἀπ' ὅπου φυσήσει ὁ ἄνεμος ἐνστιχτικὴ ἐκδήλωση μπορεῖ νὰ δώσει ἔργο βιώσιμο. Δὲ χρειάζεται ἡ σχολαστικὴ καταγραφὴ τῆς κάθε μικροεντύπωσης ποὺ δημιουργιέται ἀπὸ φανερὰ ἢ σκοτεινὰ ψυχικὰ πλέγματα, γιατὶ τάχα ἔτσι μονάχα θὰ παρουσιαστεῖ ἀτόφια ἡ ψυχή, ἀληθινὸς κι ἀκέριος ὁ ψυχικὸς βίος. Ἡ ψυχικὴ ἀνάλυση δὲ γίνεται μὲ τὴν ἀναγκαστικὴ παράθεση κάθε μικρολεπτομέρειας τῶν ἐθελημένων κάποτε ἀπὸ τὸ συγγραφέα ξεστρατημάτων τῆς ψυχῆς σὲ κάθε περίπτωση, μὰ μὲ τὸ φώτισμα τῶν πιὸ χαραχτηριστικῶν σημείων, μὲ τὴν οὐσιαστικὴ συνάρτηση τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, μὲ τὸ «πιάσιμο» τῆς ψυχῆς στὴν πιὸ καλή της ὥρα. Τὰ ἄλλα εἶναι παραδρομές, χρήσιμες ἴσως σὰν ψυχολογικὰ ντοκουμέντα ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὄχι ὅμως καὶ λογοτεχνικὲς πράξεις.

Νομίζω πὼς τὸ «Μιὰ γαλάζια γυναῖκα» τῆς κ. Μ. Π. Ράλλη κινεῖται μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἐσκεμμένα ἀκατασταλαχτο πλαίσιο, μὲ κουραστικὴ μάλιστα ἐπιμονή. Ἀντίθετα, τὸ δεύτερο διήγημα τοῦ βιβλίου, «Ὁ καλύτερος ποὺ δὲν ἤτανε», ἔχει κ' ἐσωτερικὴ συνέπεια καὶ φόρμα καλλιτεχνικὴ ποὺ συνταιριάζεται σωστὰ μὲ τὸ περιεχόμενο του, μὲ πειστικότητα καὶ χωρὶς παρατραβήγματα. Ἐνῶ ἡ Μαριάννα στὸ πρῶτο

διήγημα εἶν' ἕνας θολὸς τύπος, συγκεχυμένος κι ἀκαθόριστος—παρ' ὅλη τὴν ἐξαντλητικὴ «ἀνάλυσή» της καὶ τὴν πολύλογη ἐξομολόγησή της—ἡ γυναίκα τοῦ δεύτερου διηγήματος παρουσιάζεται ζωντανὴ μέσα στὴν ἀγωνία της, μέσα στὶς ἀμφιβολίες καὶ τὴν ἐξομολογητικὴ αὐτοανάλυσή της, γιατὶ στέκεται φυσικὰ σὰ χαραχτήρας μέσα στὸ ἑκούσιο καὶ ἀκούσιο περιβάλλο της, καὶ δικαιολογοῦμε τὴν ἀποσπασματικὴ σκέψη καὶ τὸν κομμένο λόγο της. Ἔχει συνέπεια μέσα στὴν ἀσυνέπεια τῆς διάθεσης καὶ τῆς ζωῆς της, καὶ συγκινεῖ ὁ πόνος της, ποὺ αἰτία του εἶναι τόσο αὐτὴ—πρῶτα καὶ κύρια—ὅσο καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῶν ἄλλων ποὺ ἄμεσα δεθήκανε μαζί της.

Στὸ δεύτερο της βιβλίο, «Γιὰ μιὰ ζουγραφιὰ καὶ γιὰ ἕνα σκύλο», ἡ κ. Μ. Π. Ράλλη ἐπανέρχεται στὸ ἴδιο θέμα τοῦ πρόωρου χαμοῦ τοῦ γιοῦ της, ποὺ τὸ εἴδαμε καὶ στὰ ποιήματά της «Λόγια σὲ νεκρὸ» (δὲς «Κυπριακὰ Γράμματα», ἀρ. 127—128, σ. 226—227). Ὁ πόνος τῆς χαροκαμένης μάνας πλημμυρίζει κ' ἐδῶ ἀκράτητος, δημιουργικὸς καὶ μάταιος—δημιουργικὸς γιατὶ δίνει ἕνα ἔργο τέχνης, καὶ μάταιος γιατὶ εἶναι ἀνεπανόρθωτα ἀθεράπευτος. Μέσα σὲ μιὰ θλιβερὴ ἀτμόσφαιρα, ὅπου τ' ὄνειρο συγχίζεται μὲ τὴν πραγματικότητα, κι ὅπου ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς πλέκεται μὲ τὴ σκοτεινιὰ τοῦ θανάτου, ξαναπλάθεται ἡ ζωὴ τοῦ ἀγαπημένου παιδιοῦ κ' ἡ στοργικὴ ἐλπίδα τῆς μητέρας, ἡ ὡραία καὶ δυναμικὴ προσωπικότητα τοῦ νεκροῦ νέου καὶ τῆς μητέρας οἱ ἀγαπημένες προσπάθειες γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση ἑνὸς τέλειου ἄντρα. Κ' ἐπειδὴ ὁ λεβέντης γιὸς χάθηκε μέσα στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς τῆς Ἑλλάδας, καὶ πῆρε ἐνεργὸ καὶ ὑπερήφανο μέρος στὴν ἀντίσταση, βρίσκει τὴν εὐκαιρία ἡ πονεμένη μητέρα νὰ δώσει καὶ ζωηρὲς εἰκόνες ἀπὸ τὸ δρᾶμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μὲ μιὰ τόλμη περιγραφικὴ ἀξιοσημείωτη.

Κ' ἐδῶ βέβαια εἶναι τὰ ἐσωτερικὰ γεγονότα, ἡ ψυχικὴ ζωὴ ποὺ τὴν ἐνδιαφέρει περισσότερο παρὰ τὸ ἐξωτερικὸ περίγραμμα τῆς ζωῆς—ποὺ δὲν τὸ ἀγνοεῖ κι αὐτό—, καὶ γι αὐτὸ μὲ ἄνεση περισσότερη κυλάει τὸ γράψιμο της σ' ἕνα πολὺ γνωστό της κι ἀγαπητὸ τεχνικὸ κλῖμα. Κι ἀκριβῶς γι αὐτὸ αὐθόρμητα ξεπηδάει κ' ἡ ποίηση μέσα στὰ συγκινημένα λόγια της,—ἴσως περισσότερο παρὰ στὸ ποιητικὸ βιβλίο της μὲ τὸ ἴδιο θέμα. Εἶναι μιὰ ποίηση ζωῆς, ψυχικῆς διάθεσης, ἀνθρώπινων αἰσθημάτων ποὺ πλημμυρίζουν φυσικὰ τὴ μητρικὴ καρδιά της καὶ διαποτίζουν τὴν τραγικὴ ἀναδρομή της στὸ παρελθόν, στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον. Εἶναι ἀλήθεια πὼς κάποτε ξεπέφτει σὲ μιὰν ἄψυχη καὶ στεγνὴ ἀφήγηση, ὅπως στὴν περιγραφὴ τῆς Βουδαπέστης, ποὺ δὲν προσφέρει περισσότερα πράγματα ἀπὸ τὶς πληροφορίες ἑνὸς Baedeker. Εἶναι τὰ ἀδύνατα σημεῖα τοῦ ἔργου αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἡ κάπως ἐκζητημένη καὶ πρόχειρη «φιλοσοφικὴ» ἐπισκόπηση τοῦ κόσμου. Ὅμως πόση τόλμη καὶ ἀλήθεια στὸ ἐπεισόδιο τῆς Οὐράνας Ὅμικρον, καὶ πόση ὁμορφιὰ καὶ συμπύκνωση ἀνθρώπινης ζωῆς σ' ὅλο τὸ βιβλίο!

Μιὰ παρατήρηση ἔχω νὰ προσθέσω, ποὺ δυστυχῶς ἀληθεύει γιὰ τὰ περισσότερα ἑλληνικὰ βιβλία τῶν τελευταίων χρόνων: συχνὰ κακομεταχειρίζεται τὴ γλώσσα ἡ κ. Ράλλη κάνοντας γλωσσικοὺς ἀκροβατισμούς, χρησιμοποιώντας ἀνύπαρχτους τύπους, ποὺ ζημιώνουν πολὺ τὰ ἔργα της. Λίγο περισσότερος σεβασμὸς στὴ γλώσσα μας εἶναι, θαρρῶ, ἀναγκαῖος. Ἡ ὀρθὴ χρησιμοποίηση τῆς γλώσσας εἶναι τὸ πρῶτο στοιχεῖο στὴν καλὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία.

*

Παύλου Φλώρου: Νοσταλγοί. Διηγήματα. Ξυλογραφίες Α. Τάσσου. Ἀθήνα 1943. σ. 110.

Ὁ κ. Π. Φλῶρος εἶνσι ἀπὸ τοὺς σεμνότερους καὶ μὲ περισσότερο οὐσιαστικὸ περιεχόμενο πεζογράφους τῶν τελευταίων χρόνων. Στὰ δυὸ μυθιστορήματά του «Ἄποικοι» 1934 καὶ

«Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς» (1939) προσπάθησε ν' ἀντικρύσει κριτικὰ τὴ σύχρονη ἑλληνικὴ πραγματικότητα καὶ νὰ διαγράψει ζωντανὰ τὸ χαραχτῆρα της, τὸν ἰδιότυπο χαραχτῆρα τῆς τωρινῆς νεοελληνικῆς ζωῆς. Στὰ διηγήματά του «Ἡ Ἀμαράντα» (1938) παρουσιάζει μὲ πολὺ ἐσωτερισμὸ εἰκόνες τῆς παλαιότερης καὶ σύχρονης ζωῆς, προσέχοντας ἰδιαίτερα στὴν ἐπεξεργοσία τοῦ ὕφους του, ποὺ γίνεται πιὸ στρωτὸ καὶ ποιητικὸ στὴ σύντομη ἀφήγηση παρὰ στὰ μεγάλα συνθετικὰ ἔργα. Γιὰ τὸν τελευταῖο τόμο διηγημάτων του «Νοσταλγοί» (1943) γράφω ἀμέσως παρακάτω, ἐνῶ γιὰ τὸ δρᾶμα του «Κυβερνήτης Καποδίστριας» γράφω σ' ἄλλες σελίδες τοῦ τεύχους αὐτοῦ.

Οἱ «Νοσταλγοί», μὲ τὶς ὡραιότατες ξυλογραφίες τοῦ κ. Α. Τάσσου, εἶναι μιὰ σειρὰ ἀπὸ δεκατρία διηγήματα, ὁπὰ ὁποῖα ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ τῶν ἡρώων του κινεῖται μέσα σὲ μιὰν ἀνάλογη ἐξωτερικὴ ἀτμόσφαιρα, ὥστε ἡ διάθεση, ἡ σκέψη καὶ τὰ αἰσθήματα τους νὰ βρίσκουν ἀνταπόκριση ἢ νὰ φαίνουνται σὰν προέκταση τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων. Δὲν ὑπάρχουν πουθενὰ ὑστερικὲς κραυγὲς ἀπόγνωσης ἢ χαρᾶς οὔτε γλυκασμοὶ ψυχικῆς ἢ σωματικῆς εὐδαιμονίας, κι ἂς εἶναι δυναμικοὶ τύποι τὰ πρόσωπα τῶν διηγημάτων αὐτῶν μὲ ἔντονη προσωπικότητα ἢ ἀποτυχεμένοι ἄνθρωποι μὲ σπασμένα τὰ φτερὰ τῆς δράσης. Ἡ παρουσίαση τῆς ζωῆς των γίνεται ἀνελιχτικά, μὲ κάποιο ἤρεμη σοβαρότητα, μὲ κριτικὴ διάθεση θὰ ἔλεγα ἂν δὲν φοβόμουν πὼς στὸν ὅρο «κριτικὴ» ὑπάρχει κάποτε πολλὴ ψυχρότητα, ποὺ ἐμποδίζει τὴ ζεστασιὰ τῆς ἀνθρώπινης συμπάθειας. Ἴσα ἴσα ποὺ ὁ κ. Φλῶρος ἀγαπάει τοὺς ἀνθρώπους του καὶ τοὺς δείχνει μέσα σ' ἕνα θερμὸ ψυχικὸ κλῖμα, σὰν διάφορες ἐκδηλώσεις τοῦ ἑαυτοῦ του σχεδόν.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ θέλγει ἰδιαίτερα εἶναι τὸ ἀκριβολογημένο ὕφος καὶ ἡ πηγαία ποίηση ποὺ διαποτίζει τὴ διήγηση: Σύντομες οἱ φράσεις, καλοδιαλεγμένες οἱ λέξεις, καθαρὲς οἱ εἰκόνες, αἰσθαντικὴ ἡ διάθεση καὶ μὲ λεπτὰ χρώματα ζωγραφισμένες οἱ ψυχικὲς καταστάσεις. Μερικὰ διηγήματα εἶναι τραγούδια σὲ πεζό, ὅπως ἡ «Μεταμόρφωση», «Δὲ σὲ φώναξα κ' ἦρθες».

Καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ τονίσω: τὸ συγκροτημένο πνεῦμα ποὺ κινεῖ τοὺς ἀνθρώπινους αὐτοὺς χαραχτῆρες καὶ τὴν αἰσθαντικὴ διήγηση. Εἶναι τὸ πνεῦμα αὐτὸ ποὺ καλοσχεδιάζει τὸ περίγραμμα τοῦ κάθε διηγήματος καὶ καθορίζει φυσικὰ τὴν ψυχικὴ ζωὴ τῶν προσώπων τοῦ βιβλίου, ὥστε τὸ σύνολο νὰ γίνεται ἕνα καλοχτισμένο ἔργο γιομάτο εἰλικρίνεια καὶ ποιητικὴ ὁμορφιά.

*

Ἄλκη Κωτσάκη: Ἀποστάτες. Ἀθήνα 1945, σ. 80.

Ἡ ἠθογραφία μὲ θέμα τὸ ἑλληνικὸ χωριὸ εἶναι καιρὸς ποὺ δὲ συγκινεῖ τὸν Ἕλληνα λογοτέχνη, ποὺ ρίχτηκε μὲ τὰ μοῦτρα στὴ σύχρονη ζωὴ τῆς πόλης κι αὐτὴν ἔκανε μοναδικό του σχεδὸν θέμα. Εἶχε γίνει κατάχρηση τῆς ἠθογραφίας ἀπὸ τὴν προπερασμένη καὶ τὴν περασμένη λογοτεχνικὴ γενιά, καὶ κατηγορήθηκε τὸ ἐπιφανειακό, τὸ ξέβαθο καὶ τὸ ἐξαντλητικὰ περιγραφικὸ περιεχόμενό της, γι αὐτὸ οἱ νεώτεροι λογοτέχνες τῆς στρέψανε τὶς πλάτες καὶ δόθηκαν στὴν ψυχικὴ ἀνάλυση τῶν τύπων τῆς πόλης, στὶς ἀποχρώσεις τῶν ψυχικῶν καταστάσεων, στὰ σύχρονα προβλήματα τῆς σκέψης, τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς πόλης, κι ἀγνόησαν οἱ περισσότεροι τὸ χωριό.

Νὰ ὅμως ποὺ ὁ κ. Ἄλκης Κωτσάκης μᾶς ξαναφέρνει στὸ πολυβασανισμένο ἑλληνικὸ χωριὸ μὲ τοὺς «Ἀποστάτες» του προσπαθώντας νὰ χύσει νέο αἷμα στὴν ἠθογραφία καὶ συχρονίζοντάς τη. Καὶ νομίζω πὼς πέτυχε. Οἱ «Ἀποστάτες» εἶναι μιὰ ζωντανὴ ἀναπαράσταση τῆς μικροζωῆς ἑνὸς χωριοῦ, μὲ τὰ βάσανα καὶ τὶς πίκρες της, τὶς προλήψεις καὶ τὶς μικροχαρές της, τὴν ἰδιότυπη ἀλλὰ καὶ στερεότυπη μορφή της. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴν ἠρεμία της ἡ ζωὴ αὐτὴ κρύβει μιὰ πολυτάραχη τραγωδία, τὴν τραγωδία τοῦ ἀνθρώπου νὰ κερδίσει τὸ ψωμί του, ποὺ πρέπει μὲ αἷμα καὶ ἱδρῶτα νὰ τὸ ἀποσπάσει ἀπὸ τὰ τσιγκούνικα χέρια τῆς φύσης. Ὁ κ. Κωτσάκης μ' ἁπλότητα κ' ἐπιδεξιοσύνη παρουσιάζει τὴν τραγικὴ αὐτὴ μοῖρα τοῦ χωριοῦ, χωρὶς ἐκζήτηση

καὶ μακρηγορίες, σὲ ἁδρὴ ἀπεικόνιση ὅλων τῶν χαραχτηριστικῶν τύπων καὶ καταστάσεων τοῦ χωριοῦ, κοιταγμένων ὄχι στὴν ἐπιφάνεια ἀλλὰ ἀπὸ μέσα, ἀπὸ τὴν πράξη των. Βλέπει καθαρὰ τὸ μάτι του, καὶ μὲ σωστὸ στοχασμὸ διακρίνει τὴ χαραχτηριστικὴ στιγμὴ ποὺ πρέπει ν' ἀπεικονίσει. Ἔτσι δίνει ἕνα πλατὺ πίνακα ἀπὸ παραστατικὲς σκηνές, γιομάτες ζωὴ καὶ κίνηση καὶ τραγικὴ ἀγωνία.

Ἡ διήγηση κυλάει ἄνετα καὶ φυσικά, κ' ἔχει κάτι ἀπὸ τὴν ἁπλοϊκότητα, τὸ λαϊκὸ τόνο, τῶν ἀνθρώπων ποὺ περιγράφει. Ἀλλὰ καὶ τὴ διαποτίζει ἡ εἰρωνικὴ διάθεση τοῦ συγγραφέα, ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ ἄλλη ἄποψη τῆς ἀγάπης του πρὸς τοὺς σκληρὰ δοκιμασμένους χωρικούς, μιὰ διαμαρτυρία του γιὰ τὴν ἀξιοθρήνητη κατάντια τους.

Οἱ «Ἀποστάτες» τοῦ κ. Ἀ. Κωτσάκη εἶναι μιὰ καλογραμμένη καὶ ζωντανὴ ἐπίκληση συμπάθειας γιὰ τὸ ἑλληνικὸ χωριὸ καὶ μιὰ ἀξιοπρόσεχτη προσπάθεια ἀναβίωσης τῆς ἠθογραφίας.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

*

Σόλωνος Μιχαηλίδη: Ἁρμονία τῆς σύγχρονης μουσικῆς. τομ. Α+Β. σελ. 442. Κύπρος, 1945.

Τὰ μουσικὰ βιβλία εἶναι τόσο σπάνια στὸν τόπο μας ὥστε ἡ κάθε τους ἐμφάνισις νὰ θεωρῆται ἕνα γεγονός, νὰ ἐξαίρεται καὶ ν' ἀξιολογῆται. Μέσα στὸ πλῆθος τῶν λογοτεχνικῶν βιβλίων ποὺ πέρνω κάθε μέρα μὲ τόσες τιμητικὲς ἀφιερώσεις ποὺ μὲ κάνουν ὑπερήφανη, τὴν προσοχή μου καὶ τὴν ἐντατικὴ μελέτη μου δέσμευσαν αὐτὴ τὴν ἑβδομάδα, οἱ δύο τόμοι τῆς «Ἁρμονίας τῆς σύγχρονης μουσικῆς» τοῦ Κυπρίου μουσικολόγου καὶ συνθέτου κ Σόλωνος Μιχαηλίδου. Τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως πολὺ ἀμυδρὰ μοῦ εἶναι γνωστό, ἡ μελέτη ὅμως τοῦ περισπουδάστου αὐτοῦ ἔργου του ἐπιβάλλει εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχὴ τὴ βαθειὰ ἐκτίμησι καὶ τὸ θαυμασμό. Τὸν Πρόλογο καὶ τὴν Εἰσαγωγή του, ποὺ εἶναι ὁλόκληρη ἐμπεριστατωμένη καὶ φιλοσοφημένη μελέτη, καθοδηγεῖ ἕνας ἄδολος ὀρθολογισμὸς καὶ ἡ φωτεινότερη μουσικὴ συνείδησις.

Ὁ συγγραφεὺς ἀποτείνεται βέβαια στοὺς μυημένους στὰ μυστήρια τῶν δαιδάλων τῆς ἁρμονίας—κι' αὐτοὶ ποὺ θὰ τὸν νοιώσουν μὲ πλήρη ἄνεση καὶ Ἱκανοποίησι—δὲν ἀποκλείει ὅμως καὶ τοὺς ἀμύητους, ποὺ θὰ βροῦν στὸ ἔργο του τὴν ἐπίλυσι πολλῶν ἀμφιβολιῶν κι' ἀγωνιωδῶν ἐρωτημάτων. Ὁ κ. Σόλων Μιχαηλίδης εἶναι καὶ λογοτέχνης προικισμένος μὲ τὴ χάρη καὶ μὲ τὴ σαφήνεια ποὺ δεσμεύουν τὸν μελετητὴ χωρὶς νὰ τὸν ἀποκαρδιώσουν. Γιατὶ δὲν ζητᾶ νὰ «θολώσῃ τὰ νερὰ» γιὰ νὰ ξιππάσῃ τοὺς ἀνίδεους μὲ τὴν ἐπίδειξι καμμιᾶς ἀνιαρῆς καὶ μάταιας ἐπιστημοσύνης. Κρατᾶ μὲ σταθερὸ καὶ ἀτρόμο χέρι τὸν δαυλὸ ποὺ φωτίζει καὶ καθοδηγεῖ μὲ τὴν ἀσφαλέστατη μέθοδο τῶν παραδειγμάτων ποὺ παραθέτει ἀπὸ ἔργα κάθε ἐποχῆς καὶ κάθε σχολῆς καὶ τεχνοτροπίας—ἀπὸ τὸν Παλεστρίνα, τὸν Μπάχ, τὸν Χάϊντελ καὶ τὸν Μπετόβεν, ὡς τὸν Προκόπιεφ, τὸν Ντὰριὺς Μιλλώ, τὸν Μπέλλα Μπάρτση, καὶ ὅλους τοὺς συγχρόνους ὀρθοδόξους κι' αἱρετικοὺς Γάλλους, Ρώσσους, Ἄγγλους, Ἰταλούς, Γερμανοὺς καὶ Ἕλληνας συνθέτας. Ὁ ἐπαγωγὸς τρόπος τῆς συγκριτικῆς ἀναλύσεως ποὺ ξεχωρίζει τὸν κ. Μιχαηλίδη μέσα σὲ τόσους ξένους ὁμοτέχνους του, παρεχει στὸν μελετητὴ τοῦ ἔργου του μαζὶ μὲ τὴ σαφῆ καὶ καθωρισμένη ἐπιστημονικὴ καθοδήγησι, καὶ μίαν ἄμεση αἰσθητικὴ ἀπόλαυσι, ποὺ εἶναι πολύτιμο προσὸν γιὰ κάθε μουσικὸ σύγγραμμα ἀντάξιο τῆς ἀποστολῆς του.

(«Τὰ Νέα», 19 Μαρτίου 1946).

ΣΟΦΙΑ Κ. ΣΠΑΝΟΥΔΗ

*

Εἶναι καιρὸς ποὺ ἔλαβα μιὰ σπουδαία ἐργασία τοῦ Κυπρίου συνθέτη καὶ μουσικολόγου κ. Σόλωνος Μιχαηλίδη, μιὰ διτομη μελέτη του μὲ τὸν τιτλο «Ἁρμονια τῆς σύγχρονης Μουσικῆς». Ἕνα βιβλιο ἐξαιρετικὰ καλοτυπωμένο, μὲ πλούσια συλλογὴ ἀπὸ παραδείγματα, ποὺ ἡ ἔκδοσί του μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἀληθινὰ σὰν γεγονὸς καὶ ποὺ ἀντιπροσωπεύει μακροχρόνιες, σίγουρα, μελέτες καὶ ἔρευνες τοῦ συγγραφέα ποὺ—πρᾶμα ἀξιοσημείωτο ἐπίσης—χειρίζεται μὲ

μοναδική γλαφυρότητα καὶ ἁρμονία στό ἐπιστημονικό του θέμα τή δημοτική γλῶσσα. Ὁ μεγάλος μας συνθέτης Μανώλης Καλομοίρης ἔκανε πριν ἀπό λίγες μέρες μιά ἀνακοίνωσι στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιά τό σύγγραμμα τοῦ κ. Μιχαηλίδη ἐκθειάζοντας τή σαφήνεια, τήν μεθοδικότητα, τήν πλούσια μουσική γενική μόρφωσι τοῦ συγγραφέα, καθώς καὶ τήν ἱκανότητά του στήν ἐκλογή τῶν συγκριτικῶν παραδειγμάτων—φθάνουν στά ἑπτακόσια σχεδόν—πού ἤξερε νά πάρη ἀπό τά ἔργα ὅλων τῶν ἀξιόλογων συνθετῶν τοῦ κόσμου, δίνοντας ἐπίσης πλατειά θέσι στούς Ἕλληνες συνθέτες. Εἶναι ὁλάθεια ἐκπληκτικό πῶς ὁ κ. Μιχαηλίδης κατώρθωσε νά βρῆ καὶ νά μελετήση ἔργα δυσεύρετα καὶ πολλά ἀνέκδοτα. Ὁ κ. Μιχαηλίδης, μέ τή λαμπρή του αὐτή ἐργασία, πού ἀποτελεῖ ἕνα πραγματικό γεγονός—καθώς εἶπε ὁ κ Καλομοίρης—ὄχι μόνο γιά τήν φτωχή ἑλληνική μουσικολογική βιβλιογραφία, ἀλλά καὶ γιά τήν ἐπιστήμη τῆς παγκόσμιας Μουσικολογίας, παίρνει δικαιωματικά μιά ξεχωριστή θέσι ἀνάμεσα στή μουσική μας ζωή καὶ δίνει τό παράδειγμα μιᾶς ἐντατικῆς, σοβαρῆς, βαθυστόχαστης ἐργατικότητας. Ἂς ρίξουν μιά ματιά στό σύγγραμμα τοῦ κ Μιχαηλίδη οἱ νέοι μας συνθέτες. Ἔχουν πολλά νά ὠφεληθοῦν.

(«Ἡ Βραδυνή», 13 Μαΐου 1946).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΛΑΛΑΟΥΝΗ

•

Νίκου Καζαντζάκη: Ἰουλιανός, (τραγωδία). Ἀθήνα 1945, σ.109.

Ν. Καζαντζάκη: Ὁ Καποδίστριας. Τραγωδια. Ἀθήνα 1946, σ. 101.

Παύλου Φλώρου: Κυβερνήτης Καποδίστριας. Δρᾶμα. Ἀθήνα 1942, σ. 104.

Τίς γενικές ἀπόψεις μου γιά τό ἱστορικό δρᾶμα τίς γράφω πιό κάτω στό σημειωμά μου γιά τήν παράσταση τοῦ «Ρήγα Βελεστινλῆ» τοῦ κ. Β. Ρώτα στήν Κύπρο, ὥστε νά μή χρειάζεται νά τίς ἐπαναλάβω ἐδῶ. Γι αὐτό θά ἀσχοληθῶ ἀμέσως μέ τά τρία αὐτά ἱστορικά δράματα πού ἀναφέρω στήν ἀρχή.

Ὁ κ. Ν. Καζαντζάκης εἶναι περισσότερο ποιητής καὶ στοχαστής παρά δραματουργός, κι ἂς ἔχει γράψει πολλά δράματα ὡς τώρα: Τά «Πρωτομάστορας», «Ὀδυσσέας», «Νικηφόρος Φωκᾶς», «Χριστός», τά δυό πού μᾶς ἀπασχολοῦν ἐδῶ, «Ἰουλιανός» καὶ «Καποδίστριας», βγήκανε καὶ σέ βιβλία κι ἄλλα τυπώθηκαν σέ περιοδικά, κ' ἔχει, ὅσο ξαίρω, κι ἄλλα ἕτοιμα. Ὅμως τά ἔργα αὐτά εἶναι τό λυρικό ξέσπασμα τῆς θερμῆς καρδιᾶς του καὶ τοῦ μεγάλου του νοῦ, παρά τό ζωντάνεμα ἀνθρώπων πού πρέπει νά εἶναι τό θέατρο. Εἶναι ἔργα καθορισμένων a priori ἰδεῶν σέ καθάριο ποιητικό λόγο παρά συγκρούσεις φυσικῶν ἀνθρώπων. Εἶναι ποιητική ἀφαίρεση τῆς ζωῆς σχηματοποιημένη ἐκδήλωση της παρά ἡ ἴδια ἡ ζωή σπαρταριστή μέ τήν ὁλοδύναμη ποικιλία της, τίς ματωμένες ἀπό τήν ἀντιφατική ἀλήθεια λεπτομέρειες της. Οἱ ἥρωες τοῦ Καζαντζάκη εἶναι *τύποι* πνευματικοί καὶ ἠθικοί, ὁλότελα ἀπλησίαστοι ἀπό τήν τρέχουσα ζωή, ἱεροφάντες ἀσκητικοί ἑνός ὑψηλοῦ ἰδανικοῦ, ἀπομονωμένοι μέσα στό λαμπρό ἠθικό κάστρο πού οἱ ἴδιοι χτίσανε γύρω τους, τραγικοί ἡμίθεοι βουλωμένοι μέ τήν ἀνελέητη μοῖρα τους, πού βαδίζουν μέ τά μάτια ἀνοιχτά πρός τόν ὄλεθρό τους, πού εἶναι καὶ ὁ θρίαμβός τους. Ἔτσι, πέρα καὶ πάνω ἀπό τ' ἀνθρώπινα, βλέπουν σά σ' ἑνόραση τή ζωή, ὄχι ὅμως λιγώτερο καθαρά γι αὐτό. Βλέπουν τή ζωή ἑνορατικά καὶ καθαρά, καὶ μποροῦν λεύτερα καὶ σωστά νά τήν κρίνουν καὶ νά τήν παραστήσουν μέ τόν πλούσιο καὶ προφητικό, ἱερατικό καὶ ἁπλό λόγο τους μέσα σέ μιάν ὑψηλή ποιητική ἀτμόσφαιρα καθάριου λυρισμοῦ καὶ ἀδροῦ, σοφοῦ λογισμοῦ. Ὅμως δέν μποροῦν νά τή ζήσουν τή ζωή, γιατί ἡ στάση της αὐτή ἡ ὑπερβατική τούς ἀποξενώνει ἀπ' αὐτή. Καὶ τό δρᾶμα εἶναι προπάντων «ζωή ζῶ-

σα». Μέσα στὴν αἴγλη τοῦ τραγικοῦ μεγαλείου τους οἱ ἥρωες τοῦ Καζαντζάκη μονολογοῦν σοφὰ ἀλλὰ καὶ θερμά, μιλοῦν προφητικά, ποιητικὰ καὶ ἀνθρώπινα, καὶ μποροῦν οἱ ἀπόψεις τους νὰ γίνουν κίνητρο ζωῆς γιὰ μᾶς τοὺς ἄλλους, ὅμως οἱ ἴδιοι στέκουνται πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὶς μικροχαρὲς καὶ τὶς μικρολύπες τῆς ζωῆς, τραγικοὶ αἰχμάλωτοι τῆς ἴδιας των ὑπεράνθρωπης, ὑπερζωϊκῆς πίστης, ἄγνοι καὶ μονοκόμματοι μέσα στὸ ἀγέρωχο ἦθος ποὺ αὐτοὶ διαλέξανε, μέσα στὴν ἀρετὴ ἢ τὴν κακία τους. Μᾶς προξενοῦν δέος, τοὺς δεχόμαστε σὰ σύμβολα τῶν ὑψηλότερων ἀνθρώπινων ἐπιδιώξεων,—ὡς ἐκεῖ ὅμως μονάχα, γιατὶ δὲν τοὺς νιώθουμε σὰ φίλους ἢ ἐχθροὺς ποὺ μπαίνουν στὴν καρδιά μας, ἀλλὰ σὰν Ὁδηγοὺς ποὺ μιλοῦν στὸ πνεῦμα μας ἢ σὰν Ποιητὲς ποὺ συγκινοῦν τὴν αἰσθητική μας.

Στὰ ἱστορικά του δράματα ἀναπλάθει ὁ Καζαντζάκης τὴν κάθε ἱστορικὴ περίοδο καὶ μπορεῖ σωστὰ νὰ βάζει σύχρονα ἐνδιαφέροντα στὶς ἱστορικὲς ὑποθέσεις τῶν ἔργων του. Ἀξιοποιεῖ τὰ σημερινὰ ρεύματα μέσα στὶς ἱστορικὲς μορφές, κεντρίζει τὸ μυαλὸ στὴν ἀναζήτηση ἔντονα χαραχτηριστικῶν τύπων, ποὺ δονήθηκαν ἀπὸ τὰ ἴδια προβλήματα ποὺ τυραγνοῦν τὸ σημερινὸ ἄνθρωπο, καὶ ἡ τραγικὴ σοφία του καὶ ἡ μεγάλη ποίησή του δημιουργοῦν μιὰν ἀναμφισβήτητα ἀνθρώπινη τέχνη τοῦ λόγου, ποὺ ἐπιβάλλεται κυριαρχικὰ σὰ μορφὴ καὶ σὰν περιεχόμενο, ἀλλὰ δὲ δημιουργεῖ ζωντανοὺς ἀνθρώπους, μὲ συγκρούσεις ποὺ νὰ π ε ί θ ο υ ν μὲ τὴ φυσικὴ ἀνέλιξη τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων. Πιστεύει στὶς αἰώνιες ἀξίες τῆς ζωῆς, καὶ στὸ τραγικὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀκατάπαυτα ἀγωνιζόμενου ἄνθρωπου γιὰ τὴν κατάχτηση τῆς ἠθικῆς τελειότητας, ἀλλὰ καὶ στὴν ἄτεχτη νομοτέλεια ποὺ σὰν παντοδύναμη μοῖρα χτυπάει τὸ μοναχικό, τὸν ἡρωϊκὸ ἄνθρωπο, ποὺ θέλει νὰ δαμάσει τὴ ζωὴ καὶ νὰ τὴν ἀνεβάσει μπάζοντάς τη στὰ δικά του καλούπια. Τὸ ἀνικανοποίητο αὐτὸ τὸ βρίσκουμε σ' ὅλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Καζαντζάκη, ποιητικὸ καὶ πεζό, ποὺ τὸ σφραγίζει μὲ τὴν πυρωμένη βούλα του, δύναμη μαζὶ κι ἀδυναμία τοῦ «πεπερασμένου» ἀνθρώπου.

Ἴσως αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ δὲν ἀφήνει τὸν Καζαντζάκη νὰ προσέξει τὴ θεατρικὴ τεχνικὴ τῶν δραμάτων του, ἀφοῦ ἄλλωστε σὲ μερικὰ ἔχει βάλει τὴ δήλωση πὼς «δὲ γράφτηκαν καθόλου γιὰ τὸ θέατρο». Τὸν ἐνδιαφέρει τὸ θέμα του κι ὁ τρόπος ποὺ θὰ τὸ παρουσιάσει καλύτερα, κι ὄχι τὸ θεατρικὸ ζωντάνεμα τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὶς ἰδέες του, ποὺ δὲν τοὺς προορίζει γιὰ τὴ σκηνή. Ξαίρω βέβαια πὼς ὁ «Πρωτομάστορας» του μὲ τὴ μουσικὴ τοῦ Καλομοίρη παρουσιάστηκεν ἐπανειλημμένα στὸ θέατρο, καὶ τελευταῖα ὁ «Καποδίστριας» του εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία στὴ σκηνὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου. Πιστεύω ὅμως πὼς τὴν ἐπιτυχία αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε στὴν ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν ἔργων του σὰ μεγάλων λογοτεχνικῶν ἔργων στὴ σύλληψη καὶ στὴν ἐχτέλεση, στὸ λαμπρὸ ποιητικὸ λόγο καὶ στὴν πλούσια ἀνθρώπινη πεῖρα ποὺ περικλείουν παρὰ στὴ θεατρικὴ μορφή τους.

Οἱ τραγωδίες τοῦ Καζαντζάκη ἔχουν μεγάλη ἀναλογία μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ τραγωδία, ὄχι μονάχα μορφικὰ καὶ στὸ στοιχεῖο τοῦ Χοροῦ ποὺ ἀναζεῖ μὲ κάποιο τρόπο μέσα στὰ ἔργα τοῦ Νεοέλληνα ποιητῆ, ἀλλὰ προπάντων στὴ μορφοποίηση ἰδεῶν, στὴ γενικευτικὴ διάθεση καὶ στὴν κλασικὴν ὑφὴ τοῦ λόγου. Ἀλλὰ ἡ ἀρχαία τραγωδία ἐχτός ἀπὸ τὴ δικαίωση τῆς ζωῆς εἶχε καὶ θρησκευτικὸ κίνητρο, ποὺ λείπει ἀπὸ τὴν ἄπιστη ἐποχή μας. Καὶ ἡ προσπάθεια ἀναβίωσής της μπορεῖ νὰ δώσει λογοτεχνικὰ ἀριστουργήματα, ὅπως τὰ ἔργα τοῦ Καζαντζάκη, ὄχι ὅμως καὶ τὴ συγκίνηση τῆς ζωῆς. Τὸ καθαρτήριο πάθος εἶναι αἴτημα τῆς καρδιᾶς περισσότερο κι ὄχι μονάχα τῆς ὑψηλῆς νόησης καὶ τῆς ποιητικῆς τεχνικῆς ἀρτιότητας.

Βεβαία μονάχα ἡ δοκιμὴ στὸ θέατρο μπορεῖ νὰ πείσει ἀναμφισβήτη-

τα γιὰ τὴ θεατρικὴ ἀξία ἑνὸς δράματος, γιατὶ τὸ ἁπλὸ διάβασμα δίνει πάντα λειψὴ τὴν αἴσθησή του. Ὅταν ὁ Παλαμᾶς ἔβγαλε τὴν «Τρισεύγενη», ὅλοι σχεδὸν οἱ κριτικοὶ τὴ χαραχτήρισαν σὰν ἔργο «ἀντιθεατρικό», ποὺ ἦταν ἀδύνατο νὰ σταθεῖ στὴ σκηνή. Κι ὅμως ὅταν στὰ Πενηντάχρονα τοῦ Ποιητῆ ἀνεβάστηκε μὲ τὴ στοργὴ ποὺ τῆς ἄξιζε στὸ Ἐθνικὸ Θέατρο, εἶχε μιὰ θριαμβευτικὴν ἐπιτυχία, τέτοια ποὺ λίγα νεοελληνικὰ δράματα γνωρίσανε, καὶ σήμερα θεωρεῖται κι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπιφυλαχτικοὺς ἀριητὲς σὰν ἕνα θετικὸ καὶ μεγάλο ἀπόχτημα τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου. Ἴσως καὶ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη οἱ τραγῳδίες ἄμα δοκιμαστοῦν, ὅπως ὁ «Καποδίστριας» τώρα, στὴ σκηνή, νὰ δείξουν πὼς ἔχω ἄδικο. Πιστεύω μάλιστα ἀπὸ τώρα, πὼς ὁ «Ἰουλιανὸς» εἶναι τὸ θεατρικώτερο ἀπὸ τὰ ἔργα του, μὲ τὸ γοργὸ καὶ φυσικὸ διάλογό του, τὴν τεχνικώτατη πλοκή του καὶ τοὺς ἀνθρώπινους τύπους του—ἄνκαι φοβοῦμαι πὼς ἡ θρησκευτικὴ ἀγωνία τοῦ χριστιανικοῦ αὐτοῦ ἀποστάτη, κ' ἡ ὑψηλοφροσύνη τοῦ ἀσκητικοῦ αὐτοῦ εἰδωλολάτρη, δὲν ἀγγίζουν τὴν ἄπιστη ψυχὴ τῆς ἐποχῆς μας.

Ὁ «Καποδίστριας», ποὺ ἕνα ἀπόσπασμα τῆς πρώτης πράξης δημοσιεύουμε στὶς πρῶτες σελίδες τοῦ τεύχους αὐτοῦ, (στὸ βιβλίο, ποὺ τυπώθηκε ὑστερώτερα, ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ μπαίνει στὴ δεύτερη σκηνὴ τῆς δεύτερης πράξης,) εἶναι πολὺ ἐπίκαιρο θέμα, μὲ σύχρονο ἐνδιαφέρο μεγάλο, γιατὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Καποδίστρια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἔχει πολλὲς ἀναλογίες μὲ τὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς Ἑλλάδας. Κι ὁ Καζαντζάκης πέτυχε ἐξαιρετικὰ στὸ παρουσιασμα τῶν ἀναλογιῶν αὐτῶν, γιατὶ σὲ παράλληλη γραμμὴ μορφοποιοῦνται οἱ σημερινὲς συνθῆκες μέσα στοὺς παλαιότερους ἱστορικοὺς τύπους. Ὡστόσο ἡ ἀγάπη του στοὺς μονοκόμματους «τύπους», στοὺς ξεκάθαρους κι ἀμετάπειστους χαραχτῆρες - σύμβολα ἰδεῶν, τὸν ὁδηγεῖ νὰ βάλει στὸ στόμα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Γκίκα αὐτὰ τὰ κυνικὰ λόγια :

Κολ. «Ἐμεῖς, πεντέξη, οἱ διαλεχτοί, 'ματε ἡ πατρίδα'
κι ὅλος ἐπλάστη ἀπ' τὸ Θεὸ ὁ λαός, νὰ ξέρεις,
μόνο γιὰ νὰ μὴ μένουν ἀδειανὲς οἱ στράτες!

Γκίκας. «Καὶ νὰ κρατοῦν κουπὶ κ' οἱ τσούρμες στὰ καράβια!
Σκασμός! Ἐσεῖς λαὸς κ' ἐμεῖς οἱ καπετάνιοι!
Πάρ' τη, δική σου εἶναι ἡ στεριὰ Κολοκοτρώνη,
*κ' ἐμᾶς ἡ θάλασσα' μοιράζουμε ὡς ἀδέρφια».

Καὶ βέβαια δὲ γίνεται ἔτσι στὴ ζωή. Ὡσότου ξεστομιστοῦν τ' ἀσυνείδητα αὐτὰ λόγια, (καὶ πάλι «κατ' ἰδίαν», ὄχι σ' ἀνοιχτὸ διάλογο) χρειάζουνται ἀναβαθμοὶ καὶ στριφογυρίσματα ποὺ κι ὁ πιὸ σκληροτράχηλος ἄνθρωπος θὰ τὰ περάσει, γιὰ νὰ πιτύχει ἀσφαλέστερα τὸ σκοπό του.

Ὅμως τόσο ὁ «Ἰουλιανὸς» κι ὁ «Καποδίστριας» τοῦ Καζαντζάκη ὅσο καὶ τ' ἄλλα του θεατρικὰ ἔργα, εἶναι ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ποιητικὰ δημιουργήματα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Λίγων συγγραφέων μας τὸ ἔργο μοῦ δίνει τὴν αἴσθηση τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ ἄρτιου ὅσο τοῦ Καζαντζάκη ἡ ποιητικὴ καὶ πεζὴ δημιουργία. Ἡ ποίηση του πλατιά, ἀνθρώπινη, πλούσια σ' ἐσωτερικὴ δόνηση καὶ σὲ μουσικὴ ἐνορχήστρωση, ὁ λόγος του ἁδρός, γενναῖος, παρθενικὸς καὶ ἀντρίκιος, ἡ σκέψη του μεγάλη, ὑψηλὴ καὶ δημιουργική, ὁ κόσμος του ἀπέραντος καὶ πολυδύναμος, πληθωρικός, ὡραῖος καὶ τραγικὸς ὅπως στὴν πρώτη μέρα τῆς Δημιουργίας,—ὅλα, σὰ μιὰ πολύφωνη συμφωνία ἁρμονισμένη στὸ ρυθμὸ ἑνὸς ὑπεράνθρωπου πνεύματος καὶ μιᾶς τέχνης οὐρανικῆς, σοῦ δίνουν πότε τὴ γαλήνη καὶ τὴν ἄνεση τῆς πνευματικῆς ὁλοκλήρωσης, ἄλλοτε ὅμως, καὶ συχνότερα, σοῦ γεννοῦν ἀνησυχίες καὶ δέος, ποὺ ἀναστατώνουν τὸ εἶναι σου καὶ μαστιγώνουν τὴν ἀδύναμη ἀνθρώπινη συνειδησή σου.

Ὁ Καζαντζάκης μαζὶ μὲ τὸ Σικελιανὸ ἀποτελοῦν σήμερα τὶς ὑψηλότερες κορυφὲς τοῦ ἑλληνικοῦ ποιητικοῦ λόγου καὶ πνεύματος.

*

Ὁ «Κυβερνήτης Καποδίστριας» τοῦ κ. Π. Φλώρου πολὺ σωστὰ γράφει

ὁ κ. Ι. Παναγιωτόπουλος πῶς «ἀποτελεῖ μιὰ προσπάθεια νὰ κοιταχτεῖ τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο ἀπὸ μέσα καὶ νὰ δικαιωθεῖ στὴ συνείδηση τῶν συγκαιρινῶν». Κι ἀκόμα πῶς παρατηριέτσι ἐδῶ «ἡ ἐπίπονη κατάχτηση τοῦ ἱστορικοῦ θέματος ἀπὸ τὸν Παῦλο Φλῶρο, ἡ λεπτόλογη γνώση του τοῦ περίγυρου καὶ τῆς ἐποχῆς, κι ἀκόμα ἡ διαθεσή του νὰ πολεμήσει καὶ νὰ ὑπερασπίσει ἰδέες, νὰ κηρύξει καὶ νὰ διδάξει». Πολὺ ἀμφιβάλλω ὅμως ἂν τὸ πιτυχαίνει. Πρῶτα, γιατὶ κατεβάζει τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου του, τόσο τοὺς πρωταγωνιστὲς ὅσο καὶ τοὺς δευτερώτερους, σὲ ξέχρωμους ἀνθρώπους τοῦ πεζοδρομίου, ποὺ μονάχα τὰ μικροσυμφέροντα τους καθορίζουν τὴ δράση τους, χωρὶς νὰ τοὺς κινεῖ πλατύτερη πνοή, ποὺ πιστεύω πῶς ἱστορικὰ δὲν εἶναι ἀπόλυτα ὀρθό. Μέσα στὴ φλογισμένη ἐκεινη ἐποχή, ποὺ τὰ προσωπικὰ μίση καὶ τὸ προσωπικὸ συμφέρο ἤτανε φυσικὸ νὰ ἐκδηλωθοῦν ἔντονα, ὑπῆρξαν κι ἄνθρωποι ἀγνοί, ποὺ πόνεσαν τὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ μπόρεσαν μαζὶ τοὺ νὰ δημιουργήσουν μιὰν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, μικρὴ ἔστω καὶ κακομοιριασμένη. Δὲν ἦταν ὅλοι ἀνθρωπάκηδες, κοιλιὲς μονάχα κσὶ πουλημένες συνειδήσεις.

Καὶ δεύτερο: τεχνικὰ τὸ δρᾶμα εἶναι ἀδύνατο, μὲ γενικὸ ἴσως σχέδιο καλὰ καταρτισμένο ἀλλὰ κακὰ δουλεμένο στὶς λεπτομέρειες. Οἱ τύποι δὲ διαγράφονται καθαρά, οὔτε ἡ ἐσωτερική τους ἀνέλιξη δικσιολογεῖ τὴν ἀνέλιξη τῆς δράσης των, οὔτε καὶ τὰ τόσο ἔντονα πάθη ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ἐκδηλώνουνται φυσικὰ σὲ συγκρούσεις ὀργανικὰ δεμένες μὲ τὴν πορεία τοῦ ἔργου. Ὅλα φαίνουνται σὰν τυχαῖα καὶ πρόχειρα. Πρόσωπα μπαίνουν καὶ πρόσωπα βγαίνουν χωρὶς ὀργανικὴ ἀνάγκη, λένε δυὸ λόγια τυπικὰ ἢ χτυπητά, ποὺ ὡστόσο δὲ συντελοῦν καὶ πολύ, κάποτε διόλου, στὴν ἐξέλιξη τῆς πράξης. Ὑπάρχει πολλὴ κυνικότητα καὶ ἀφέλεια ἐκεῖ ποὺ μονάχα μιὰ ἔξυπνη διπλωματικότητα μόλις ποὺ θὰ ἔσωζε τὴν κατάσταση, καὶ σκηνὲς ποὺ προκαλοῦν γέλιο μὲ τὸν ἀδέξιο χειρισμὸ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων τους. Τὰ παραδείγματα εἶναι πολλὰ καὶ πρόχειρα.

Τὸ δρᾶμα εἶναι ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα λογοτεχνικὰ εἴδη καὶ τὸ ἱστορικὸ δρᾶμα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπικίντυνα. Κι ὁ κ. Π. Φλῶρος, ποὺ εἶναι τόσο καλὸς διηγηματογράφος καὶ μυθιστοριογράφος, δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω γιατὶ ξέφυγε ἀπὸ τὸ δρόμο του καὶ καταπιάστηκε μ' ἕνα ὁλότελα ξένο γιὰ τὶς ἱκανότητες του εἶδος. «Ἕκαστος ἐφ' ᾧ ἐτάχθη».

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Θέατρο «Νέο Λυρικό» : Β. Ρώτα «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς. Πράξεις 4, εἰκόνες 12.

Ὅταν στὰ 1939 κυκλοφόρησε σὲ βιβλίο ὁ «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς» τοῦ κ. Βασίλη Ρώτα, εἶχα δημοσιέψει ἕνα κριτικὸ σημείωμα στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» (ἔτος Δ', ἀρ. 3, Ἰούλης 1939, σ. 187—189), ποὺ θεωρῶ σκόπιμο νὰ τὸ παραθέσω αὐτούσιο παρακάτω τώρα μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς παράστασης τῆς τραγωδίας αὐτῆς ἀπὸ τὸ θεατρικὸ συγκρότημα τοῦ «Νέου Λυρικοῦ». Ἐκθέτω ἐδῶ συνοπτικὰ τὶς ἀπόψεις μου γιὰ τὸ νεοελληνικὸ θέατρο καὶ γιὰ τὸ «ἱστορικὸ δρᾶμα» καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὸ ἔργο τοῦ κ. Ρώτα,—ἀπόψεις ποὺ δὲ μεταβλήθηκαν σχεδὸν διόλου ἀπὸ τότε:

*

Τὸ δρᾶμα στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία στάθηκε πάντα ἡ πιὸ ἀσθενικὴ παραγωγή της. Οἱ αἰτίες τῆς κατάστασης αὐτῆς ἐξετάστηκαν μὲ λεπτομέρειες καὶ ντοκουμέντα ἀπὸ πολλοὺς εἰδικούς, ὥστε νὰ μὴν εἶναι ἀνάγκη νὰ ξαναγυρίσουμε σ' αὐτές. Σημειώνω μονάχα τὸν τεράστιο ρόλο ποὺ παίζει ἡ μακρόχρονη θεατρικὴ παράδοση γιὰ τὴ δραματουργία, παράδοση ποὺ ἔλειπε ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴ νέα Ἑλλάδα στὰ πρῶτα της βήματα. Ἕνας ὅμως αἰώνας ἐλεύθερης ζωῆς σήκωσε ὡς τὸ πιὸ ἄψηλὸ σημεῖο (ἀδιάφορο μὲ ποιὸ ἀποτέλεσμα) τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις τοῦ ἔθνους σ' ὅ-

λα τὰ πεδία, στὸ πνευματικὸ ἰδιαίτερα καὶ συνακόλουθα στὸ θεατρικό. Φτωχά, πρῶτα, κι ἀσήμαντα ἐργάκια, στεγνὲς μιμήσεις ἀχώνευτων ξένων προτύπων, κατασκευάσματα ἄψυχα πάνω στ' ἀρχαῖα δραματικὰ καλούπια, πατριωτικὲς σκηνικὲς φλυαρίες, νά τὰ πρῶτα βήματα τῆς νεοελληνικῆς δραματικῆς παραγωγῆς. Καὶ στὴ μορφὴ καὶ στὸ περιεχόμενο ἀσήμαντες προσπάθειες, ποὺ ἡ παρουσίασή τους γινόταν μὲ περισσότερο, ἀκόμα, ἀξιοθρήνητο τρόπο. Σιγὰ σιγὰ ὅμως ἔρχεται τὸ μέστωμα τῶν ἔργων καὶ τὸ ἀνέβασμα τῆς ἀξίας των, ἔτσι ποὺ νὰ μὴ μποροῦμε παρὰ νὰ βλέπουμε καὶ σήμερα μὲ στοργικὴ προσοχὴ τὶς πρῶτες ἀδέξιες προσπάθειες, ποὺ παρασκεύασαν πλουσιώτερο τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν κατοπινὴ πλουσιώτερη παραγωγή.

Στὸ δεκατοένατο αἰῶνα ὡστόσο ἐχτὸς ἀπὸ τὸ Δ. Βερναρδάκη καὶ τὸν Α. Μάτεση δύσκολα θὰ βροῦμε ἄλλο δραματουργό, ποὺ ἡ ἐργασία του νὰ ξεπερνάει τὸ μέτριο. Ἀλλὰ στὸν εἰκοστὸ τὰ σοβαρὰ ὀνόματα πληθαίνουν, καὶ σήμερα, τόσο οἱ παλαιοί, προπάντων ὅμως οἱ νέοι ἄξιοι συγγραφεῖς παίρνουνε στὰ χέρια τους στιβαρὰ τὸ δρᾶμα, τοῦ βαθαίνουν τὸ περιεχόμενο, πλαταίνουν τὴ σημασία του, δουλεύουν τὴ μορφή του, καὶ συχρονίζοντάς το γενικὰ φιλοδοξοῦν νὰ τὸ φέρουν στὸ ἴδιο ἐπίπεδο ποὺ τὸ ἔχουν οἱ ἄλλοι λαοὶ μὲ τὴ μακρόχρονη θεατρικὴ παράδοση. Γι αὐτὸ σήμερα ἕνα εἶδος τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ποὺ προοδεύει οὐσιαστικὰ σ' ἀξιοζήλευτο βαθμό, εἶναι τὸ δρᾶμα. Κάθε αἰσιοδοξία ἐπιτρέπεται γιὰ τὴν ἐξέλιξή του. Τὸ δρᾶμα ποὺ μὲ ἀπασχολεῖ παρακάτω εἶναι δεῖγμα ζωντανὸ τῆς καλῆς σύχρονης παραγωγῆς.

Ὁ κ. Βασίλης Ρώτας δὲν εἶναι βέβαια νέος, οὔτε ὁ «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς» τὸ πρῶτο του δραματικὸ ἔργο. Ἀλλὰ κάθε του ἐργασία, κάθε του πνευματικὴ ἐκδήλωση ἔχει ὅλη τὴ ζωντάνια, τὴ δροσιὰ καὶ τὴ δύναμη τῆς νεανικῆς ψυχῆς, τὸν ἱερὸ ἐνθουσιασμὸ τῶν νεανικῶν συγκινήσεων καὶ τῶν ὡραίων ὀνείρων τῆς νιότης—ποὺ ἀπόχτησε μάλιστα βαθύτητα καὶ μέστωμα δημιουργικὸ ἀπὸ τὴν πεῖρα τῆς ζωῆς. Κι ἀκόμα ὁ «Ρήγας» εἶναι τὸ πρῶτο του μεγάλο ἔργο μὲ πλατὺ θέμα καὶ βαθὺ νόημα, μὲ γενικὸ χαραχτῆρα καὶ τεχνικὴ πληρότητα.

Ἀπὸ τὸν τίτλο καθένας καταλαβαίνει ὅτι ὁ «Ρήγας» ἀνήκει στὰ «ἱστορικὰ» δράματα, στὰ δράματα μὲ ὑπόθεση παρμένη ἀπὸ τὴν ἱστορία.

Γιὰ τὸ ἱστορικὸ δρᾶμα ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ στὴν ἀντίληψη τοῦ περιεχομένου του. Τελευταῖα μάλιστα, ἀπ' ἀφορμὴ τὸ ἔργο τοῦ κ. Α. Τερζάκη «Σταυρὸς καὶ σπαθὶ» ποὺ παίχτηκε στὸ Βασιλικό, γεννήθηκε καὶ στὴν Ἑλλάδα μεγάλη συζήτηση, μὰ δυστυχῶς δὲν ἔχω πρόχειρα τὰ σχετικὰ ἄρθρα γιὰ ν' ἀναφερθῶ ἔγκυρα καὶ λεπτομερειακὰ σ' αὐτά.

Ὡστόσο γιὰ τὸ ἱστορικὸ δρᾶμα κρατάει πάντα διπλὴ ἀντίληψη: ἢ πῶς πρέπει ν' ἀναπαραστήσει πιστά, ρεαλιστικὰ τὴν ἐποχὴ μέσα στὴν ὁποία ἔδρασαν τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα ποὺ παρουσιάζουνται σ' αὐτὸ καὶ νὰ δοθεῖ στὸ καθένα ἀτόφιος ὁ γνωστὸς χαραχτήρας του, ἢ πῶς πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα ἐλεύθερα καὶ νὰ διοχετευτεῖ σ' αὐτὰ τὸ προσωπικὸ αἴτημα τοῦ σύχρονου συγγραφέα γιὰ τὴν τωρινὴ πραγματικότητα. Τὸ πρῶτο, ποὺ τοῦ κάνανε κατάχρηση οἱ πρῶτοι νεοέλληνες θεατρογράφοι, μὲ τὸν ἀφόρητο ρητορικό του στόμφο καὶ τὸν ἐξόφθαλμο διδαχτικὸ ἱστορισμό, σπάνια μπορεῖ νὰ μπεῖ στὸν κύκλο τῆς καθαρῆς τέχνης, γιατὶ ἄλλο εἶναι φωτογραφικὴ ἐξιστόρηση κι ἄλλο καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Ὁ θεατρογράφος μένει στενὰ προσκολλημένος σ' ἕνα ὁρισμένο παρελθόν, δένεται χεροπόδαρα ἀπὸ μιὰν a priori καθορισμένη κατάσταση, κάνει ἱστορικὴ μονογραφία ἴσως, ὄχι ὅμως δρᾶμα ζωντανό, ποὺ νὰ ξεχειλίζει ἀπὸ τὴ φυσικὰ ἐξελισσομένη ζωή, ἀπὸ τὸ πάθος καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης.

Τὸ δεύτερο εἶδος, ἅμα δὲν κα-

ταντάει ἱστορικὸς ἀναχρονισμὸς κι ἀνιστόρητη πολυλογία, περιέχει κάθε τι ἄλλο ἐχτὸς ἀπ' ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ὑφάδι στὸ ἱστορικὸ δρᾶμα, δηλαδὴ τὴν ἱστορικὴ ἀληθοφάνεια, τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς, ποὺ τὴ δημιουργοῦν (τὴν ἀτμόσφαιρα) ὄχι βέβαια τὰ ὀνόματα μόνο κ' οἱ στολές, ἀλλὰ προπάντων οἱ πράξεις καὶ τὰ λόγια τῶν προσώπων, ἡ ὁλοκληρωμένη τους ζωικὴ δράση καὶ ψυχικὴ διάθεση. Κι ὅταν μάλιστα μπαίνουνε σ' αὐτὸ ἰδέες κι ἀπόψεις στενώτατα σύχρονες κι ἀτομικὲς μόνο τοῦ συγγραφέα, χωρὶς δικαιολογημένη συνάφεια μὲ τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, ἀφήνεται ὁ ἀναγνώστης ἢ ὁ θεατὴς τέτοιων δραμάτων νὰ παραδέρνει σ' ἕνα χρονικὸ καὶ πνευματικὸ κυκεῶνα, ἀπ' τὸν ὁποῖο ἀδύνατο νὰ βγεῖ μὲ ἰσορροπημένη, σταθεροποιημένη ἀντίληψη γιὰ ὅ,τι εἶδε ἢ διάβασε. Ἔτσι, ἂν τὸ πρῶτο εἶδος φαίνεται ἁπλὴ «φιλολογία» καὶ κουραστικὸς σχολαστικισμός, τὸ δεύτερο καταντᾶ βαρετὴ καὶ παράκαιρη «φιλοσοφία», ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ οὔτε νὰ στηριχτεῖ πουθενά. Σ' ἕνα πεζὸ δοκίμιο κανονικὰ δουλεμένο θὰ μποροῦσε ὁ τέτοιος δραματουργὸς νὰ δώσει καλύτερα τὶς ἀντιλήψεις του γιὰ τὰ σύχρονα προβλήματα ποὺ τόνε βασανίζουν, καὶ ἡ ὅποια ἀπάντησή του σ' αὐτὰ νὰ πιάσει τόπο περισσότερο αἰτιολογημένα.

Ἂν κοντὰ στὰ στραβοπατήματα αὐτὰ προσθέσουμε καὶ τὸ γεγονὸς πὼς κι ἀπὸ τὴν τεχνική, καθαρὰ θεατρική, ἄποψη τὰ κατασκευάσματα αὐτὰ εἶναι φτωχὰ καὶ ἄνισα, καταλαβαίνουμε γιατὶ ἀπὸ τὰ περισσότερα ἱστορικὰ νεοελληνικὰ δράματα ἀποκομίζουμε τὸ αἴσθημα τῆς ἀνίας.

Ποιὸς ὁ δρόμος ὁ σωστὸς γι αὐτά: Εὐκολώτερο εἶναι νὰ τόνε βρεῖς καὶ νὰ τόνε δείξεις, παρὰ νὰ τὸν περάσεις ἐφαρμόζοντας στὴν πράξη τὸ σωστό, τὸ «μέτρο». Σπάνια, βέβαια, βρίσκεται στὴ μέση τὸ ὀρθό, μὰ στὴν περίπτωση αὐτὴ μποροῦμε νὰ τὸ δεχτοῦμε ἔτσι, ἀφοῦ ὅμως προσθέσουμε καὶ κάτι ἄλλο: Τὰ κοινὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν στὸ παρελθὸν καὶ στὸ παρόν. Καὶ ξηγιέμαι:

Κάθε ἔργο τέχνης ἀπευθύνεται πρῶτα καὶ κύρια στὴν ἐποχή του. Ἀπ' αὐτὴ πηγάζει καὶ σ' αὐτὴ γυρίζει. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ τὴν ἀγνοήσει. Πρέπει νὰ πιάσει τὸν παλμό της ὁ συγγραφέας, τὴ σκέψη καὶ τὴ διάθεσή της, τὶς ἀπόψεις καὶ τὶς ἀναζητήσεις της, πρέπει νὰ μελετήσει τὰ προβλήματά της καὶ νὰ δώσει τὴν προσωπική του συμβολὴ στὴ λύση των. Ἔργο, λοιπόν, ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται, λίγο πολύ, σὲ κάποιο αἴτημα τῆς ἐποχῆς ποὺ δημιουργεῖται, δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ. Τὸ δρᾶμα ἰδιαίτερα, ποὺ εἶναι ζωὴ «ζῶσα», ζωὴ δημιουργούμενη καὶ φυσικὰ ἐξελισσόμενη, πολὺ παραπάνω χρειάζεται νὰ μὴν εἶν' ἔξω ἀπὸ τὸ σύχρονο κύκλο, γιατὶ ἔτσι μονάχα θὰ ἐπιδράσει στὶς ψυχὲς τῶν θεατῶν. Ἔτσι καὶ τὸ δρᾶμα ποὺ παίρνει τὴν ὑπόθεσή του ἀπὸ τὴν ἱστορία, ἀναγκαστικὰ θὰ περιλάβει καὶ τῆς σύχρονης πραγματικότητας τὰ ἐνδιαφέροντα, γιὰ νὰ μὴ καταντήσει στεγνὴ καὶ ξηρὴ παράθεση ἀφαιρεμένων γεγονότων καὶ δράση ἀδικαιολόγητη κούφιων σκιῶν.

Ἀλλωστε ὑπάρχουν γενικὰ προβλήματα, ποὺ συγκινοῦνε πάντοτε τὸν ἄνθρωπο ὅπου κι ἂν βρίσκεται κι ὅποτε κι ἂν ζεῖ· ὑπάρχουν τὰ αἰώνια προβλήματα ποὺ βασανίζουν τὸν ἄνθρωπο κάθε ἐποχῆς καὶ ποὺ μονάχα στὴν ἔνταση μπορεῖ νὰ διαφέρουν χτὲς καὶ σήμερα κι αὔριο. Αὐτὰ τὰ προβλήματα πρέπει νὰ τ' ἀναζητήσει ὁ δραματουργὸς ἱστορικῶν δραμάτων, κι ἅμα τὰ βρεῖ, νὰ τὰ προεχτείνει ἀνεπαίσθητα καὶ φυσικὰ στὴ σύχρονη ἐποχή, ποτίζοντας τὰ περασμένα μὲ τὸν ποταμὸ τῆς σύχρονης ζωῆς, ἀλλὰ καὶ δικαιολογώντας τὴ σημερινὴ κατάσταση μὲ τὸ ξεκαθαρισμένο κι ὁριστικὸ παράδειγμα ἀπὸ τὰ περασμένα. Γιατὶ στὸ παρελθὸν βρίσκουμε κατασταλαγμένες τὶς μορφές, τοὺς ἀνθρώπινους χαραχτῆρες ἀπαρτισμένους, καθαρὰ διαγραμμένους μὲ τὴν προοπτικὴ τοῦ καιροῦ, καὶ γι αὐτὸ εὐκολώτερα καὶ προσφορώτερα μπορεῖ ὁ δραματουργὸς

νὰ πάρει τὸ σκελετὸ τοῦ ἔργου του ἀπὸ τὸ παρελθόν, νὰ βρεῖ μέσα στὴν παλαιότερη ἱστορία τοὺς ἥρωες τῶν ἰδεῶν ποὺ τόνε βασανίζουν σήμερα.

Τέτοιο, σὲ γενικὲς γραμμές, πιστεύω τὸ ἱστορικὸ δρᾶμα, καὶ θαρρῶ πὼς τέτοιος εἶναι καὶ τοῦ κ. Ρώτα ὁ «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς».

Ποιὰ ἑλληνικὴ καρδιὰ δὲ συγκινήθηκε μὲ τὴ μεγάλη μορφὴ τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ ἰδεολόγου! Ὅσο θὰ φλέγεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν πόθο τῆς λευτεριᾶς, τῆς ἐθνικῆς, τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς παγκόσμιας ἀπολύτρωσης, ὁ Ρήγας θὰ μένει σὰ σύμβολο τοῦ πόθου αὐτοῦ, καὶ κάτι παραπάνω ἀκόμη, σὰ ζωντανή του ἐνσάρκωση ποὺ τὴν ἐπισφράγισε μὲ τὸ μαρτυρικό του θάνατο. Τὸ μῖσος του ἐνάντια στὴ σκλαβιὰ καὶ τὴν τυραννία, ἡ λαχτάρα του νὰ σπάσει τὰ δικά του δεσμὰ καὶ τὰ δεσμὰ ὅσων καταπιέζουνταν, ὁ ἀνεξάντλητος ἐνθουσιασμός του, ἡ ἀκοίμητη δράση του, ἡ λεβεντιὰ καὶ ἡ ἀγνότητά του, ἡ μεγάλη του καρδιὰ καὶ ἡ εὐγενικὴ ψυχή του, τὸν κάνανε νὰ δίνει τεράστια εὐρύτητα στὶς ἀπολυτρωτικές του ἐπιδιώξεις —ἐπηρεασμένος κι ἀπὸ τὶς ἰδέες τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης—ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπομάκραιναν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, καὶ δὲν τὸν ἄφηναν νὰ ξεχωρίζει καθαρὰ πρόσωπα καὶ πράγματα. Γι αὐτὸ κ' ἔπεσε θῦμα τῆς προδοτικῆς πονηρίας τοῦ φιλάργυρου Οἰκονόμου, ποὺ τόνε θεωροῦσε φίλο καὶ πατριώτη. Ἔτσι τὸν παρουσιάζει κι ὁ κ. Ρώτας.

Ὁ «Ρήγας» τοῦ κ. Ρώτα εἶναι μιὰ τραγωδία πάνω στ' ἀχνάρια τῶν σαιξπηρικῶν. Καλοχτισμένη, μὲ μὲ τοὺς χαραχτῆρες καθαρὰ διαγραμμένους, μὲ φυσικὴ τὴν πλοκὴ καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς δράσης, μὲ τὸν ἀγέρα τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐποχῆς, ποὺ παρασκεύαζε στὰ σκοτεινὰ τὴν ἀνατολὴ τῆς ἑλληνικῆς λευτεριᾶς, ἀποτελεῖ σταθμὸ σημαντικὸ στὴ νεοελληνικὴ δραματουργία γιὰ τὴν τεχνική της ἀρτιότητα, τὴ δύναμη τοῦ λόγου, τὸ ὑψηλὸ ἐθνικὸ καὶ πνευματικὸ περιεχόμενο. Ἡ μεγάλη πεῖρα τῆς ζωῆς ποὺ ἔχει ὁ συγγραφέας, ἡ πλατιά του μόρφωση, ἡ βαθιὰ ἀνθρωπιστική του διάθεση, ἡ ἀποκρυσταλλωμένη του σκέψη κι ὁ πλαστικὸς λόγος του, κατασταλάζουνε στὸ «Ρήγα» σ' ἁρμονικὸ καὶ στέρεο ἀποτέλεσμα, σ' ὁριστικὰ σχήματα. Λαξεμένες κάποτε οἱ ἀπόψεις του σὰν πάνω σὲ μάρμαρο, δίνουνται σ' ἐπιγραμματικὴ μορφὴ καὶ γίνουνται περιληπτικὰ κι οὐσιαστικὰ δικές μας. Θἄπρεπε πολλὰ μέρη τοῦ «Ρήγα» νὰ μεταφέρω ἐδῶ γιὰ νὰ γίνει χεροπιαστὴ ἡ παρατήρηση μου αὐτή, μὰ δὲν εἶν' εὔκολο· οὔτε ὅμως κ' ἡ ἐκλογὴ εἶν' εὔκολη.

Ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ πλημμυρίζει τὴν τραγωδία τοῦ κ. Ρώτα κυματιστὸ καὶ ὁλοζώντανο, ποὺ ἰριδίζει μυριοχρώματο καὶ λαμπερό, ποὺ τὸ γευούμαστε ἡδονικὰ σὰν τὸν πιὸ καλόχυμο καρπὸ τοῦ, εἶναι ἡ ποίησή του: πηγαία, ἀληθινή, ἀπροσποίητη, ἁπλὴ καὶ δυνατή. Ἡ ποιητικὴ διάθεση διαπερνάει πλούσια τὸ ἔργο καὶ τοῦ δίνει προέχταση μέσα στὸν κόσμο τῆς ἀρρενωπῆς φαντασίας καὶ τοῦ ἁπαλοῦ ὀνείρου, ἀλλὰ καὶ τὸ στηρίζει στὴ φυσική του πραγματικότητα καὶ στὸ δημιουργικὸ στοχασμό. Δὲν ξαίρω ἂν εἶν' αὐτὸς ὁ λόγος ποὺ κάνει ὥστε καὶ τοῦ Ρήγα ἡ τιτανικὴ μορφὴ νὰ μὴ μένει μονάχα ἑλληνική, μὰ καὶ νὰ τὴ δέχεται γιὰ δική της κάθε καρδιὰ ἀνθρώπινη—ὅπου κι ἂν βρίσκεται, ὅποια γλώσσα κι ἂν μιλεῖ κι ὅποιο θεὸ κι ἂν πιστεύει—κάθε καρδιὰ ἀνθρώπινη ποὺ πάσχει καὶ φλέγεται ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς λευτεριᾶς καὶ τὴ μεγαλωσύνη τοῦ ἀνθρώπου. Γιατὶ ἡ ποίηση, ἡ ἀληθινὴ ποίηση, ἔχει τὴ δύναμη νὰ γενικεύει τὶς λεπτομέρειες: νὰ κάνει τὴν Ἀντρομάχη, τὴν ἁπλὴ γυναικούλα ἑνὸς πολέμαρχου τῆς μικρῆς Τροίας, παγκόσμιο τύπο, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὴν εἰρηνικὴ σύζυγο ὅλων τῶν αἰώνων· νὰ κάνει τὸ κατακόρυφο πέταγμα ἑνὸς πουλιοῦ ποὺ κελαδάει ξέγνοιαστο, σύμβολο τῆς ἀνάτασης καὶ τῆς χαρᾶς τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως στὸν «Κορυδαλλὸ» τοῦ Shelley. Γι αὐτὸ θαρρῶ πώς, κοντὰ στὴν ὀξύτητα τῆς πλατιᾶς παρατήρησης τοῦ κ. Ρώτα, στὴν ὡριμασμένη

του πεῖρα καὶ στὴν κατασταλαγμένη του βαθιὰν ἀντίληψη, στὴν πλατιά του ἀνθρωπιστικὴ διάθεση, τόνε βοήθησε κ' ἡ πηγαία του ποίηση στὴν καθαρὴ διαγραφὴ τέτοιων πανανθρώπινων χαραχτήρων, ὅπως ὅλων σχεδὸν τῶν τύπων ποὺ κινοῦνται ἄνετα μέσα στὸ «Ρήγα» του.

Ἡ τραγωδία αὐτὴ τοῦ κ. Ρώτα δὲ δοκιμάστηκε ἀκόμα στὴ σκηνή, εἶμαι ὅμως σίγουρος πὼς ἡ ἐπιτυχία της θὰ εἶναι μοναδικὴ ἂν παιχτεῖ στὸ θέατρο. Τὸ διάβασμά της σὲ συγκλονίζει καὶ σ' εὐχαριστεῖ, σὲ κάνει νὰ νοιώθεις τὴν πληρότητα τοῦ ὁλοκληρωμένου ἔργου, ἐνθουσιάζει, συγκινεῖ κι ἀνυψώνει. Κανένας ρητορισμός, καμιὰ πατριδοκαπηλεία, καμιὰ ἐθνικιστικὴ ἀγυρτεία, κανένας σωβινισμός! Χαίρεσαι τὸ κάθε τι ἑλληνικὸ ἐδῶ, μὰ βρίσκεις καὶ τὸν Ἄνθρωπο. Γιατὶ ὁ «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς» τοῦ κ. Ρώτα εἶναι ἀπὸ τὰ θεατρικὰ ἔργα τῶν τελευταίων χρόνων τὸ περισσότερο *ἑλληνικό*, μὰ καὶ κεῖνο ποὺ πάνω ἀπὸ κάθε ἄλλο διαπνέεται ἀπὸ αἰώνια καὶ παγκόσμια αἰσθήματα καὶ διανοήματα.

*

Αὐτὰ ἔγραφα πρὶν ἑφτὰ χρόνια. Τώρα πιὰ ὁ «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς» τοῦ κ. Ρώτα δοκιμάστηκε στὴ σκηνή, κ' εἶχε πραγματικὰ μοναδικὴ ἐπιτυχία, τόσο στὴν Ἀθήνα ποὺ τὸν παρουσίασαν οἱ «Ἑνωμένοι Καλλιτέχνες» ὅσο καὶ στὴν Κύπρο μὲ τὸ «Νέο Λυρικό». Καὶ στοὺς δυὸ θεατρικοὺς ὀργανισμοὺς σκηνοθέτης ἦταν ὁ κ. Κώστας Μιχαηλίδης, ποὺ κατόρθωσε νὰ λύσει σωστὰ ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζει τὸ ἀνέβασμα τοῦ δύσκολου αὐτοῦ ἔργου. Ἡ σκηνικὴ τοποθέτησή του, ὅπως τουλάχιστο τὸ εἶδαμε στὸ «Νέο Λυρικό», ἦταν μιὰ πραγματικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Μολονότι μερικὲς σκηνὲς καὶ πρόσωπα ἀφαιρέθηκαν—μὲ τὴ συναίνεση τοῦ κ. Ρώτα—πουθενὰ δὲν παρουσιάστηκε κενό, μὰ ἦταν μιὰ φυσικὴ κι ἀλληλοδιάδοχη ἐξέλιξη μιᾶς ὅλο ἐντεινόμενης δράσης μὲ γοργὸ κι ἁρμονικὸ ρυθμό. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε ἐξαιρετικὰ ὁ ἔξυπνος τρόπος ποὺ ἔλυσε τὶς σκηνογραφικὲς δυσκολίες ὁ κ. Τηλ. Κάνθος: μὲ τὰ ἁπλούστερα μέσα, περιβάλλοντος καὶ φωτισμοῦ, κατόρθωσε νὰ δημιουργήσει τὴν κατάλληλη σὲ κάθε σκηνὴ ἀτμόσφαιρα. Ἀλλὰ καὶ ἡ προσθήκη τοῦ «Κανονάρχου», ποὺ τὸ ρόλο του τὸν ἐμψύχωσε περίφημα ὁ ἴδιος ὁ κ. Μιχαηλίδης, βοήθησε πολὺ σὲ δυὸ σημεῖα: στὸν κατατοπισμὸ πρῶτα τοῦ θεατῆ στὴ σκηνὴ ποὺ θὰ ἐπακολουθοῦσε, καὶ ὕστερα στὸ νὰ γεμίσει ὁ χρόνος τῆς ἀλλαγῆς τῶν σκηνικῶν,—ποὺ ἄλλωστε ἄλλαζαν μ' ἐξαιρετικὴ ταχύτητα καὶ τάξη.

Γενικὰ τὸ τεχνικὸ ἐπίπεδο τῆς παράστασης στάθηκε πολὺ ψηλά, τόσο στὸ σύνολό της ὅσο καὶ στὶς λεπτομέρειες. Κ' ἡ ἀπόδοση τῶν ἠθοποιῶν τοῦ «Νέου Λυρικοῦ» ἦταν ἐξαιρετικὴ καὶ στὴν οὐσία τοῦ ἔργου καὶ στὴν μορφικὴ ἐμψύχωσή του. Ὁ Χάρης Χατζηκυριακοῦ σὰ Ρήγας ζωντάνεψε μὲ θέρμη κ' ἐνθουσιασμὸ τὸν πρωτομάρτυρα τῆς ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας,—μόνο ποὺ παρασυρμένος ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ φωτιὰ του ἄπλωνε νευρικὰ περισσότερο ἀπ' ὅτι χρειαζόταν κάποτε τὰ χέρια. Ὁ Φιλῆς Καραβιώτης σὰν Οἰκονόμου ἔπαιξε μὲ πραγματικὴ κατανόηση καὶ μαεστρία. Ὁ Νῖκος Παντελίδης ὡς Ἀργέντης ἦτανε συγκρατημένος κι ἀξιοπρεπὴς ὅπως ἔπρεπε. Ὁ Εὐαγόρας Νικολούδης ὡς Νικολίδης, ὁ Φαῖδρος Στασῖνος ὡς Καρατζᾶς, ὁ Α. Θρασυβουλίδης ὡς Βασίλης πολὺ καλοί. Ὁ ρόλος τοῦ Πρίγκηπα δὲν ταιριαζε στὸν Α. Μακρίδη, μολονότι προσπάθησε νὰ τὸν κρατήσει φλότιμα· τοῦ ἔλειπε ἡ φινέτσα στὴ φωνὴ καὶ στὶς κινήσεις. Ἦταν ὅμως περίφημος ὁ Μακρίδης στὸ ρόλο τοῦ Σπανοῦ. Ὁ Π. Μαρκουλῆς κι ὁ Π. Φιλιππίδης καλοί, ἀλλὰ σὲ μερικὲς στιγμὲς κάπως ὑπερβολικοί. Ἀπὸ τοὺς νέους ὁ Χρ. Σαρηγιάννης εἶναι ἀξιοπρόσεχτος.

Κ' οἱ τέσσερις γυναίκειοι ρόλοι ἀποδόθηκαν ἐξαίρετα: Ἡ Ἀριάδνη Φραντζεσκάκη ὡς Κατίνκα ἔδειξε ὅλη τὴν τραγικότητα τῆς θέσης τοῦ Οἰκονόμου μὲ τέχνη ζωντανὴ καὶ μὲ δύναμη ὑποβλητική. Ἡ Δέσποινα Μουζούρη δημιούργησε τὴν καλύτερη ὥ, τώρα ἐμφάνισή της ὡς Σουσάννα, ἕνα ρόλο ποὺ ἦτανε, λές, κομμένος στὰ μέτρα της. Ἡ Χρυσούλα Πετρί-

δου πολὺ καλὴ ὡς μάνα τοῦ Ρήγα. Ἐξαιρετικὰ καλὴ ἦταν ἡ Ἀλίκη Νεοφύτου ὡς μικρὴ Φανή· προπάντων στὶς στιγμὲς ποὺ σιωπηλά, ἀλλὰ ἀποκαλυπτικὰ καὶ σὰ σ' ἑνόραση, ἀκούει τὴν ἀπαγγελία τοῦ Ρήγα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, σκόρπισε ρίγη συγκίνησης μὲ τὴ φανερὴ ἀγωνία της.

Οἱ ἐνδυμασίες, σχεδιασμένες ἀπὸ τὸν κ Τ. Κάνθο, ἦταν καλαίσθητες καὶ μελετημένες.

Ἡ παράσταση τοῦ «Ρήγα Βελεστινλῆ» ἀπὸ τὸ «Νέο Λυρικὸ» εἶναι τὸ μεγαλύτερο ὡς τώρα κατόρθωμα τῆς κυπριακῆς σκηνῆς.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ν. Καζαντζάκη : Ὁ Καποδίστριας. Τραγωδία, 1946, σ 101.

Σ. Μυριβήλη : Μικρὲς φωτιές. Ποιήματα καὶ τραγούδια. 1942, σ. 70.

Ν. Χάγερ Μπουφίδη : Τὰ παράλληλα, 1946, σ. 39.

Δ. Χρονόπουλου : Τ' ἄστρο τοῦ χειμώνα. Ποιήματα. Λιθογραφίες Φ. Κόντογλου, 1944, σ. 57.

Ι. Δωρικοῦ : Χαμόγελα, 1944,σ.122.

Σπ. Ξανθάκη : Κυκλῶνες, 1944 σ.77.

Χρ. Δυκίδη : Μαῦροι σταλαχτίτες, 1943, σ. 32.

Κ. Ἀνεμογιάννη: Συντροφεμένες ὧρες. 1944. σ. 38.

Γ. Κοτζιούλια : Οἱ πρῶτοι τοῦ ἀγώνα. Σονέτα, 1946, σ. 19.

Κ. Καμαρινοῦ : Ἐλεγεία στὸ μεγάλο Ἕλληνα πολιτικὸ Ἐλευθέριο Βενιζέλο, 1946. σ. 15.

Shakespeare: Ἀπὸ τὰ ἔργα του. Μετάφραση Ν. Πορφιώτη. 1945, σ. 222.

Edgar Poe : Τὰ ποιήματα. Μετάφραση καὶ ξυλογραφίες Ν. Σημηριώτη. 1945. σ. 112.

Γ. Σεφέρη : Ἡμερολόγιο καταστρώματος, β'. 1945, σ. 43.

Ἀλ. Μάτσα : Ποιήματα 1946, σ. 55.

Μαρ. Π. Ράλλη: Μιὰ γαλάζια γυναῖκα κι' ἕνα ἄλλο διήγημα. 1944. σ. 209.

Μαρ. Περ. Ράλλη: Γιὰ μιὰ ζουγραφιὰ καὶ γιὰ ἕνα σκύλο. Μέρος πρῶτο 1945, σ. 109.

Δ Ψαθᾶ : Χειμώνας τοῦ 41, σ 191.

Ἄλκη Κωτσάκη : Ἀποστάτες. 1945 σ. 80.

Χρ Γάϊου : Αἷμα καὶ τάφοι. Πρόλογος Γιάννη Κορδάτου. 1946, σ. 96.

Ἀντιγόνης Πετράκη : Λεύτερες ψυχές. Διηγήματα. 1945. σ. 79.

Παύλου Φλώρου : Κυβερνήτης Καποδίστριας. Δράμα. 1942, σ. 104.

Παύλου Φλώρου : Νοσταλγοί. Διηγήματα. Ξυλογραφίες Α. Τάσσου. 1943, σ. 110.

Ι. Μ Παναγιωτόπουλου : Χαμοζωή. Χρονικὸ τοῦ παλιοῦ καιροῦ. σ. 144

Χρήστου Εὐελπίδη : Πολίτικα, 1945, σ. 194.

Γρηγ. Κασιμάτη : Τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα, 1945, σ. 225.

Γιάγκου Πιερίδη : Ὁ Καβάφης. Συνομιλίες, χαρακτηρισμοί, ἀνέκδοτα. σ. 66

Γ Βαλέτα : Τὸ προδομένο Εἰκοσιένα. 1946, σ. 160.

Διον. Α. Ζακυθηνοῦ : Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. 1945, σ. 102.

Διον. Α Ζακυθηνοῦ: Ἡ ἑνότης τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς παραδόσεως. 1945. σ. 8.

Διον. Α Ζακυθηνοῦ: Ἡ Ἑλλὰς μεταξὺ Βαλκανίων καὶ Μεσογείου. 1946. σ. 11.

Φ Ρώκ: Μαθήματα τέχνης. 1944, σ. 75+εἰκ. 8.

Τὸ Εὐαγγέλιο κατὰ Ἰωάννη. Λογοτεχνικὴ μετάφραση τοῦ Γ. Βουγιουκλάκη 1945, σ. 71.

Τί στοίχισε ὁ πόλεμος στὴν Ἑλλάδα. Ἔκδοση Ε. Σιώτη. 1946. σ. 50.

Γ. Βήχου: Ἔκθεσις πολέμου καὶ θυσιῶν τῆς Ἑλλάδος 1940—1944. Ὁδηγός. 1946, σ. 48.

(Τὰ πιὸ πάνω βιβλία εἶναι ἐκδόσεις Ἀθηνῶν).

Κώστα Τριαντάφυλλου: Χειμώνας στὴν Ἀλβανία. Διηγήματα. Πάτρα 1945. σ. 196.

Κυπριακαὶ Σπουδαί. Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Τόμος Η' 1944. Λευκωσία 1946 σ. χν+139+2 εἰκ.

Γλαύκου Ἀλιθέρση : Μετάφρασις. Λευκωσία 1946, σ. 15.

Βάντα Βασιλέφσκα: Τὸ οὐράνιο τόξο. Μετάφραση Λευτέρη Γιαννίδη.

Τόμος δεύτερος, Λευκωσία 1946, σ. 148.

Π. Ι. Κιμίτση: Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἦτο σοσιαλιστὴς καὶ κοινωνικὸς ἐπαναστάτης; Λευκωσία 1945, σ. 48.

Κώστα Μόντη: Minima. Λευκωσία 1946, σ. 45.

Γιώργου Κωσταντη: Σεμνοὶ στίχοι. Λευκωσία 1946, σ. 33.

Kevork Keshishian: Romantic Cyprus. A Comprehensive guide for tourists and travellers. 30 Illustrations, 3 maps. pp. 100.

Salazar: Our National Interests. Lisbon 1946 pp. 16.

L. Teixeira: Collaborating neutrality. Lisbon.

The Power behind their Wings.

The City of London. An ontline of its history, pp. 129.

Great Britain—The World's Best Customer. London, 1945, pp. 64.

P. Lascaris: Solomos. Chartres 1946. pp. 31.

The National Revolution. 20 Years of mighty achievements Lisbon, pp. 46.

Salazar: Portugal and the Peace. Lisbon, 1945.

Salazar: To vote is a great duty. Lisbon, 1945.

Τεύκρου Ἀνθία: Ἑλλάδα. Ἐπικολυρικὸ ποίημα ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀντίσταση. Λευκοσία, 1946, σ. 40.

Καλόπρου: Τζιυπριώτικον χιοῦμορ. Λευκοσία, 1946, σ. 32.

ΤΥΠΟΣ

Ἡ *Ἐλευθερία* ἀπ' ἀφορμὴ τῆς βράβευσης τῶν «Κυπριακῶν Σπουδῶν καὶ «Κυπριακῶν Γραμμάτων» ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν δημοσιεύει στὶς 31 Μάρτη ἕνα ἄρθρο «Ἡ πνευματικὴ Κύπρος».—Ἐδῶ ἐπίσης δημοσιεύεται στὶς 28 Ἀπρ. κριτικὸ σημείωμα τοῦ κ. Ν. Κρανιδιώτη γιὰ τὴν παράσταση τοῦ «Ρήγα Βελεστινλῆ» τοῦ Β. Ρώτα ἀπὸ τὸ «Νέο Λυρικό», στὶς 11 Μάη κριτικὸ σημείωμα τοῦ Θεατρόφιλου γιὰ τὴν παράσταση τοῦ ἔργου τοῦ Π. Βόλφ «Μαριονέττες» ἀπὸ τὸν «Προμηθέα», στὶς 24 καὶ 25 Μάη τοῦ κ. Θ. Σοφοκλέους «Ὁ ἔμπορος τῆς Βενετιᾶς», στὶς 29 καὶ 30 Μάη τοῦ κ. Ν. Κρανιδιώτη «Τὸ ἔνδοξο τέλος μιᾶς αὐτοκρατορίας», στὶς 28. 29 καὶ 30 Μάη τοῦ κ. Π. Γιαγκοπούλου «Παιδικὲς ἐξοχές».

—Στὸν *Ἀνεξάρτητο* δημοσιεύονται ἐνδιαφέρουσες ἀνταποκρίσεις τοῦ κ. Λεωνίδα Παυλίδη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ γιὰ πνευματικὰ ζητήματα, ὅπως στὶς 12 Ἀπρ. «Ἡ λογοτεχνία τῆς ἀντίστασης», στὶς 15 καὶ 16 Μάη «Οἱ διανοούμενοι τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἐθνικήν μας ἑνότητα» κ. ἄ. Ἐδῶ ἐπίσης δημοσιεύονται στὶς 28 Ἀπρ. καὶ 5 Μάη ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Γ. Φυλακτοῦ «Ἡ εὔθυμη πλευρὰ τῆς κατοχῆς», χρονογραφήματα τοῦ κ. Μ. Περδίου, τοῦ κ. Μ. Ρ. «Τὸ κυπριακὸ θέατρο» 11 Μάη, ὁλόκληρο τὸ «Ὑπόμνημα τῆς Κυπριακῆς ἐπιτροπῆς πρὸς τὰς τέσσαρας μεγάλας Δυνάμεις» 16—22 Μάη, τοῦ κ. Τ. Ἀνθία «Πνευματικὴ συνεργασία» 31 Μάη, 1 καὶ 2 Ἰούνη.

—Ἀπὸ τὶς 10 Μάη ἡ νέα ἀπογευματινὴ ἐφημερίδα «*Ταχυδρόμος*», ποὺ τὴ διευθύνει ὁ κ. Μᾶρκος Ε. Κωνσταντινίδης, ἔγινε καθημερινή. Ἀπὸ τὶς 15 Μάη δημοσιεύει σ' ἐπιφυλλίδα τὸ ἀντιπολεμικὸ ἔργο τοῦ Α. Λάτοκο «Οἱ ἄνθρωποι ἐν πολέμῳ».

—Στὴ *Φωνὴ τῆς Κύπρου* σειρὰ «Ἐκπαιδευτικῶν» ἄρθρων τοῦ κ. Β. Πετρίδη.

—Πήραμε καὶ τὶς ἐφημερίδες: *Κυπριακὸς Τύπος* (τῆς Δευτέρας), *Ἀκρόπολις*, *Λαϊκή*, *Πάφος*, *Νέα Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις*, *Χρόνος*, *Παρατηρητής*, *Ἕλλην* (Ἀλεξανδρείας, πολεμικὸ καὶ τολμηρὸ ὄργανο τῶν σύγχρονων ἐπιδιώξεων μὲ πολὺ ἐνδιαφέροντα ἄρθρα γιὰ τὴν Κύπρο), *Κυπριακὴ Ἠχώ*.

—Πήραμε τὰ περιοδικά: *Ἀγωνιστής*, *Φλόγα*, *Μόρφωσις*, *Κυπριακὴ Ἐπιθεώρησις*, *Λογοτεχνία*, *Ἀγάπη*, *Χριστιανικὴ Ἀναγέννησις*, *Ἐλπίς*, *Πρωτοπόροι τῆς Νέας Γενιᾶς*, *Κυπριόπουλο* (ποὺ ἐξελίσσεται σὲ πολὺ καλὸ παιδικὸ περιοδικό), *Δασικοὶ Θησαυροί*, τὰ νέα περιοδικὰ *Νεολαία*, μηνιάτικο ὄργανο τῆς νεολαίας τοῦ Κυπριακοῦ Ἐθνικοῦ Κόμματος καὶ *Προμηθέας*, θεατρικὸ δελτίο τῆς καλ-

λιτεχνικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ὁμώνυμου θεάτρου. Ἐπίσης: *Νέα Ἑστία, Ἐλεύθερα Γράμματα, Γράμματα, Ἐλευθερία, Κύκλος, Ξεκίνημα, Ἐλεύθερα Δωδεκάνησα, Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση, Portugal, Reader's Digest, Les Lettres Françaises, La Litterature Internationale, Temps Nouveaux, Cahiers du Sud, Fontaine, La Revue Nouvelle, La Pensée.* Λεπτομερειακὴ ἐπισκόπηση τοῦ περιοδικοῦ τύπου θὰ δημοσιέψουμε στὸ ἑπόμενο.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

—Τὸ Παρθεναγωγεῖο Φανερωμένης στὶς 24 καὶ 26 Ἀπρίλη ἔδωσε παράσταση παιδικοῦ θεάτρου μὲ πολλὴ ἐπιτυχία.

—Στὶς 28 Ἀπρίλη ἔγινε ἐπιστημονικὸ μνημόσυνο τοῦ γλωσσολόγου Γ. Χατζηδάκι μὲ ὁμιλητὴ τὸ γυμνασιάρχη κ. Κ. Σπυριδάκι, καὶ στὶς 12 Μάη τοῦ λογοτέχνη καὶ Ἱστοριοδίφη Γιάννη Βραχογιάννη μὲ ὁμιλητὴ τὸν κ. Κ. Προυσῆ. Καὶ τὰ δυὸ μνημόσυνα ἔγιναν στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου.

—Στὴ φετεινὴ σειρὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν ὁ διευθυντὴς τοῦ Μουσείου κ. Π. Δίκαιος ἔκανε στὶς 4 Μάη ἀνακοίνωση μὲ θέμα «Ἡ πρώτη ἐκμετάλλευσις τοῦ χαλκοῦ ἐν Κύπρῳ», ὁ κ. Χ. Παπαδόπουλος στὶς 11 Μάη «Ἡ μονὴ Ποήθου (ὄχι (Ποδίθου) διατί ὠνομάσθη οὕτω;» καὶ «ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος κιλίντζυροι πόθεν ἔλκει τὴν καταγωγήν;», στὶς 19 Μάη ὁ κ. Γ. Παπαχαραλάμπους «Ἀρχαῖαι παραδόσεις παρὰ τοῖς σημερινοῖς Κυπρίοις» καὶ ὁ κ. Κ. Χρυσάνθης «Κυπριακοὶ μῦθοι ἀποδίδοντες εἰς ζῶα τὴν ἀνακάλυψιν φαρμάκων καὶ τὴν ἐπινόησιν θεραπευτικῶν ἀγωγῶν».

—Στὶς 24 Μάη στὴ Μεγάλη αἴθουσα τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου ἀπὸ μαθητὲς τῆς Στ' καὶ μαθητρίες τῆς Γ' καὶ Δ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου ἀνεβάστηκε μ' ἐπιτυχία ὁ «Ἔμπορος τῆς Βενετιᾶς» τοῦ Σαίξπηρ στὴ μετάφραση Α. Πάλλη. Τὸ παίξιμο μερικῶν παιδιῶν ἦταν πολὺ καλό, καθὼς καὶ ἐπιτυχεμένες οἱ σκηνογραφίες, ἔργα τῶν ἴδιων τῶν μαθητῶν.

—Ὁ «Προμηθέας» σὲ σειρὰ παραστάσεων ἔπαιξε τὶς «Μαριονέττες» τοῦ Π. Βόλφ, καὶ τώρα στὸ νέο καλοκαιρινὸ θέατρο «Ζάππειο» ἀνεβάζει τὴ δραματικὴ κωμῳδία τοῦ Ν. Τσεκρύρα «Ἂν δουλέψεις, θὰ φᾶς».

—Τὸ «Νέο Λυρικὸ» τὴν 1 Ἰούνη ἔκανε ἔναρξη τῶν καλοκαιρινῶν παραστάσεων του στὴν «Ὄαση» μὲ τὴν κωμῳδία τοῦ Δ. Ψαθᾶ «Ὁ ἑαυτούλης μου». Θ' ἀκολουθήσουν «Τοῦ φτωχοῦ τ' ἀρνὶ» τοῦ Σ. Τσβάϊχ καὶ ὁ «Καπετὰν Μπρασμπάουντ» τοῦ Μπέρναρτ Σῶ.

—Καὶ τρίτο θέατρο καλοκαιρινὸ θὰ λειτουργήσει στὴ Λευκωσία, τὸ νέο χτιστο «Ἑλλάς», ὅπου θὰ παίζει ὁ ἑλληνικὸς θίασος Μαίρης Ἀρώνη μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ διεύθυνση Θ. Ἀρώνη καὶ τὴ σύμπραξη Σπ. Μουσούρη. Πρῶτο ἔργο θὰ ἀνεβασιεῖ τὸ σύχρονο πολεμικὸ «Ὁ τελευταῖος χορός». Στὸ θίασο αὐτὸ—ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ δοκιμασμένα στελέχη τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς καὶ θὰ ἀνεβάσει ἔργα σοβαρά—θὰ ἐργαστεῖ κι ὁ λαμπρὸς Κύπριος ἠθοποιὸς κ. Νῖνος Παστελλίδης.

—Φαίνεται πὼς περὶ τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ θὰ ρθεῖ στὴν Κύπρο κι ὁ θίασος Κατερίνας Ἀνδρεάδη γιὰ σειρὰ παραστάσεων σοβαροῦ θεάτρου. Ἔτσι μιὰ ἔντονη θεατρικὴ καὶ, γενικώτερα, πνευματικὴ κίνηση θὰ σημειωθεῖ τοὺς μῆνες αὐτοὺς στὴν Κύπρο,—ἂν μάλιστα πραγματοποιηθεῖ ἡ κάθοδος τῶν κ. κ. Ἄγγελου Σικελιανοῦ, Σ. Μυριβήλη, Α. Τερζάκη, Μανώλη Τριανταφυλλίδη, Μυρτιώτισσας, Ἀθηνᾶς Ταρσούλη καὶ Μελῆ Νικολαΐδη, ποὺ λογαριάζουν νὰ ρθοῦν ἐδῶ γιὰ σειρὰ διαλέξεων.

—Ἐξελέγη καθηγητὴς στὴν ἕδρα τῆς κοινωνιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Λονδίνου ὁ ξεχωριστὸς Κύπριος ἐπιστήμονας κ. Γιαννάκης Γ. Περιστιάνης, ποὺ πρωτύτερα κατεῖχε τὴν ἕδρα τοῦ καθηγητῆ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν καὶ κοινωνιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Αἰγύπτου.

—Στὶς 19 Μάη ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Πάφου.

—Στὶς 19 Μάη ὁ διευθυντὴς τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἀθηνῶν κ.

Στρ. Μυριβήλης διάβασε ἀπὸ τὸ Σταθμὸ τὴν ὁμιλία τοῦ κ. Θ Σοφοκλέους «Οἱ πνευματικοί μας δεσμοί» καὶ τὴ σχολίασε μὲ πολὺ ἐπαινετικὰ λόγια ἀπευθύνοντάς τη στοὺς λογοτέχνες τῆς Ἑλλάδας. Τὴν ὁμιλία τοῦ κ. Σοφοκλέους θὰ τὴ δημοσιέψουμε στὸ ἑπόμενο τεῦχος.

—Τὸ Λογοτεχνικὸ Βραβεῖο Γρίβα Ἀλεξανδρείας γιὰ τὸ καλύτερο ἑλληνικὸ λογοτεχνικὸ βιβλίο ποὺ ἐκδίδεται στὴν Αἴγυπτο ἀπονεμήθηκε γιὰ τὸ 1945 στοὺς «Βαμβακάδες» τοῦ κ. Γιώργου Φιλίππου, Κύπριου. Κριτικὴ γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ δημοσιέψαμε στὸ τεῦχος 125—126 (Νιόβρης — Δεκέβρης 1945), σ. 174.

—Τὴ συνεργασία τῶν κ. κ. Π. Φλώρου, Δ. Ζακυθηνοῦ, Ν. Πετμεζᾶ Λαύρα, Δ. Ἰωαννοπούλου καὶ τοῦ μακαρίτη Ν. Ποριώτη, ποὺ δημοσιεύουμε στὸ τεῦχος αὐτό, τὴν ὀφείλουμε στὴν εὐγενικὴ φροντίδα τοῦ «Πρακτορείου Πνευματικῆς Συνεργασίας» (34 Φρ. Ρούζβελτ, Ἀθήνα).

—Παρακαλοῦμε τὸν κύριο ποὺ στὶς ἀρχὲς τοῦ Μάη ἔστειλε τὴ συνδρομή του μὲ τὸν ὑπάλληλό του στὸ γραφεῖο μας, χωρὶς νὰ σημειώσει τὸ ὄνομά του, νὰ μᾶς γράψει ἢ νὰ ξαναπεράσει ἀπὸ τὸ γραφεῖο μας (19, Οὐζουνιὰν) γιὰ νὰ τοῦ βγάλουμε τὴν ἀπόδειξη πληρωμῆς.

—Παρακαλοῦμε τοὺς συνδρομητές μας, ἰδιαίτερα τοὺς δασκάλους, ποὺ ἀλλάζουν διεύθυνση, νὰ μᾶς πληροφοροῦν.

Ὑπεύθυνος ἰδιοκτήτης Ν. Ι. Κρανιδιώτης—Κερύνια.

Τύποις «ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ» Θ. Γ. Κυριακίδη, Λευκωσία.

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη ΠανεπιστημίουΚύπρου

ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ: ΤΥΠΟΥ, ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ, ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ καὶ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑΣ.

ΑΘΗΝΑ: *Λεωφόρος Φρ. Ρούζβελτ 34,—Τηλ. 21708.*

■

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ καὶ
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ:

ΑΜΕΡΙΚΗΣ, ΑΓΓΛΙΑΣ,
ΤΟΥΡΚΙΑΣ, ΕΛΛΑΔΟΣ,
ΑΙΓΥΠΤΟΥ, ΚΥΠΡΟΥ
κ.λ.π.

■

('Επιμέλεια ἐκδόσεως βιβλίων καὶ περιοδικῶν, διαφήμησις πνευματικῆς ἐργασίας, προμήθεια συνεργασίας στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο, κ.ἄ.)

■

'Εκδότης τῶν «ΟΡΙΖΟΝΤΩΝ» *('Ετησίου ἡμερολογίου καὶ μηνιαίου περιοδικοῦ).*

Οἱ Κύπριοι ἐκδότες καὶ συγγραφεῖς περιοδικῶν, βιβλίων, ἐφημερίδων παρακαλοῦνται νὰ μᾶς στέλλουν τὶς ἐκδόσεις των γιὰ τὰ δελτία ποὺ κάνουμε στὶς ἐφημερίδες καὶ στὸ ραδιόφωνο.